

KOMMUNAL- OG REGIONALDEPARTEMENTET

Rapport

Regionale utviklingstrekk 2013

FOTO PÅ FORSIDEN – Ø. FRA V:

Sau © Heidi Widerøe/Innovation Norway

Naust © Eugene Sergeey/Colourbox

Lofotfiske © Heidi Widerøe/Innovation Norway

Portrett av jente © Eugene Sergeey/Colourbox

Tog © Vichaya Kiatying-Angsulee/Colourbox

Far og sønn © Nataliya Hora/Colourbox

Vindkraft © Yngve Ask/Innovation Norway

Gutter med h v © Marte Kopperud/Visitnorway.com

Skilt © Giovanni/Colourbox

Vei © Azgek/Colourbox

Samedrakter © Johan Wildhagen/Visitnorway.com

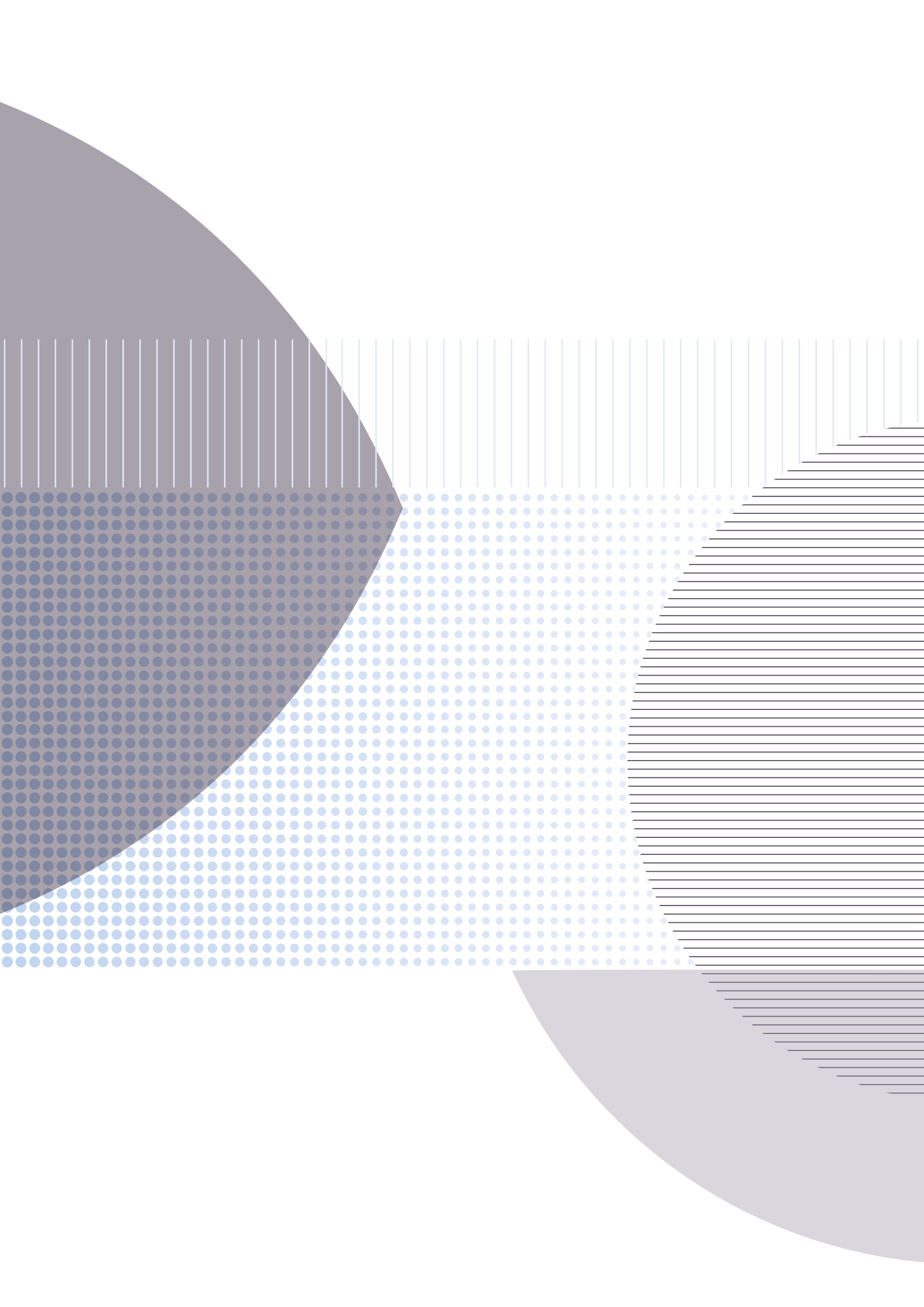
Bygård © Giovanni/Colourbox

KOMMUNAL- OG REGIONALDEPARTEMENTET

Rapport

Regionale utviklingstrekk 2013

FORORD

Regionale utviklingstrekk 2013 inneholder oversikt over langsiktige samfunnsutviklingstrekk og egenskaper ved norske bo- og arbeidsmarkedsregioner som er viktige når det gjelder distrikts- og regionalpolitiske mål og strategier. Regionale utviklingstrekk utkom første gang i 2008, og har tidligere år blitt publisert i forbindelse med fremleggelsen av statsbudsjettet.

Hensikten med rapporten er å ha oppdatert, tilrettelagt og lett tilgjengelig informasjon om de utvalgte utviklingstrekkene. Departementet legger opp til å lage en lignende rapport årlig, og ønsker tilbakemeldinger fra brukere om mulige forbedringer. Kontaktpersoner er Hans Henrik Bull (telefon 22 24 70 29, e-post hans-henrik.bull@krd.dep.no), Vidar Jensen (telefon 22 24 70 15, e-post vidar.jensen@krd.dep.no) og Mads Munkejord (telefon 22 24 68 73, e-post mads.munkejord@krd.dep.no).

Vi håper rapporten kan bidra til en god og faktaorientert debatt om distrikts- og regionalpolitikken.

God lesning!

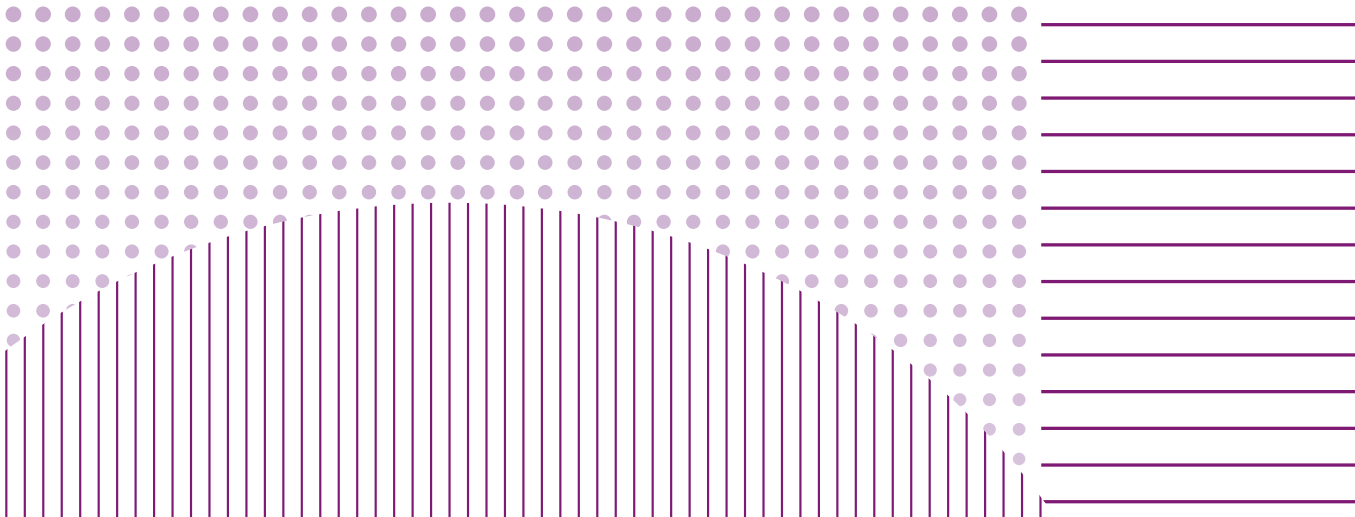

Hallgeir Aalbu

ekspedisjonssjef

INNHOOLD

1. Sammenheng	10
1.1 Sammenheng	10
1.2 Oppbygging av rapporten	11
2. Geografi, regioner og datafangst	12
3. Demografi og befolkningsutvikling	16
3.1 Norge i Norden og Europa	16
3.2 Utvikling i folketallet i norske regioner	20
3.3 Flytting, økonomi, brutto- og nettostrømmer	22
3.4 Innenlandsk flytting, innvandring og fødselsoverskudd	24
3.5 Flytting og kjønn, barn og eldre	28
3.6 Mer om flytting, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre	35
3.7 Fortsatt sentralisering selv uten flytting	37
4. Arbeidsmarked og inntekt	40
4.1 Norge i Europa	40
4.2 Sysselsetting	43
4.3 Arbeidsledighet	48
4.4 Inntekt	50
4.5 Pendling	51
5. Økonomisk vekst og verdiskaping	54
5.1 Ulike mål for verdiskaping	54
5.2 Regionale forskjeller i Norge og resten av OECD-området	55
5.3 Verdiskaping og økonomisk vekst – regionale forskjeller i Norge	55
5.4 Regionale forskjeller i produktivitet	58
6. Næringsstruktur spesialisering og sårbarhet	64
6.1 Næringsstrukturen i ulike regioner	64
6.2 Spesialisering – risiko eller ressurs?	69
7. Innovasjon, FoU, entrepenørskap og utdanning	72
7.1 Innovasjon og omstilling	72
7.2 Forskning og utvikling	74
7.3 Entreprenørskap	77
7.4 Utdanningsnivå og studietilbøyelighet	78
8. Vedlegg	84
Vedlegg 1 Bo- og arbeidsmarkedsregioner etter regiontype og sentralitet	84
Vedlegg 2 Kart over bo- og arbeidsmarkedsregioner kategorisert etter regiontype	86
Vedlegg 3 Folkemengde i bo- og arbeidsmarkedsregioner og i største tettsted	88
9. Referanser og litteratur	94

FIGURER

Figur 3.1	Befolkningstetthet i europeiske fylker anno 2012	17
Figur 3.2	Befolkningstetthet per individuell km ² i Europa anno 2006	18
Figur 3.3	Prosentandel av den nordiske befolkning bosatt i tettsted. Utviklingslinjer 1664–2012	19
Figur 3.4	Prosentandel av befolkningen i ulike bosettingstyper i Norden, 2012	19
Figur 3.5	Befolkningsutvikling i Norden 1960–2060	20
Figur 3.6	Folketilvekst i Norge 1816–2012. Absolutte tall og prosent.....	20
Figur 3.7	Befolkningsendring 1.1.1993–1.1.2013 (1993=100).....	21
Figur 3.8	Årlig netto innenlandsk flytting etter sentralitet i pst. av middelfolkemengden samt årlig vekst i sysselsetting på landsbasis 1977–2012.....	23
Figur 3.9	Gjennomsnittlig årlig nettoflytting i promille av middelfolkemengden for perioden 1.1.2005–1.1.2012 etter sentralitet og alder (ettårsgrupper)	23
Figur 3.10	Gjennomsnittlig årlig inn- og utflytting i promille av middelfolkemengden for perioden 1.1.2005–1.1.2012 etter sentralitet og alder (ettårsgrupper)	24
Figur 3.11	Nettoflytting 1.1.2002–1.1.2012 etter kjønn. BA-regioner	30
Figur 3.12	Kjønnskvolenten (antall kvinner per 100 menn) i aldersgruppen 15–44 år etter sentralitet 1.1.1981–1.1.2013.....	31
Figur 3.13	Relativ kategorisering av BA-regioner etter eldreandel og andel kvinner per 1.1.2013	32
Figur 3.14	Barnebefolkningens (0–17 år) relative fordeling etter sentralitet, 1.1.1981–1.1.2013 (årlig sum = 100 pst.).....	33
Figur 3.15	Befolkningens aldersfordeling etter sentralitet per 1.1.2013. Indeks, Norge i alt = 100	33
Figur 3.16	Forsørgerrater etter sentralitet, 1981–2040. Antall personer i alderen 20–66 år per person i alderen 67 år eller mer.....	34
Figur 3.17	Forsørgerrate for Norge, 1846–2100. Antall personer i alderen 20–66 år per person i alderen 67 år eller mer	35
Figur 3.18	Prosentvis vekst i antall innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre etter sentralitet, 1.1.1986–1.1.2013 (1986=100).....	36
Figur 3.19	Befolkningsutvikling i landsdelene for perioden 1.1.2007–1.1.2012. Tall i pst.	36
Figur 3.20	Befolkningsutvikling etter sentralitet for perioden 1.1.2007–1.1.2012. Tall i pst.	36
Figur 3.21	Befolkningsutvikling etter sentralitet per 1 000 innbyggere i 1966–2012. Med og uten innvandring ...	37
Figur 3.22	Årlig befolkningsutvikling i småbyregionene (SMBY) per 1 000 innbyggere, 1.1.1980–1.1.2013	38
Figur 3.23	Befolkningsutvikling i småsenterregioner og spredtbygde områder per 1 000 innbyggere, 1.1.1981–1.1.2011	38
Figur 3.24	Befolkningsendring 1.1.2003–1.1.2013 etter nettoflytting og naturlig tilvekst. BA-regioner	39
Figur 4.1	Sysselsettingsrate i europeiske fylker og landsdeler (NUTS 2 og 3) i 2011	41
Figur 4.2	Arbeidsledighet i europeiske fylker og landsdeler (NUTS 2 og 3) i 2011	42
Figur 4.3	Sysselsettingsvekst etter arbeidssted og sentralitet i perioden 1986–2011. Indeks, 1986=100	43
Figur 4.4	Sysselsettingsvekst i pst. etter arbeidssted fra fjerde kvartal 2001 til fjerde kvartal 2011 – BA-regioner.....	45
Figur 4.5	Sysselsatte i pst. av befolkningen (20–66) per fjerde kvartal 2011. BA-regioner	47
Figur 4.6	Arbeidsledighet i pst. i 2012 (årsgjennomsnitt). BA-regioner.....	49
Figur 5.1	Variasjon i brutto regionalprodukt per capita etter land, 2009. Beløp i am. dollar	55
Figur 5.2	Verdiskaping i 2011 etter sentralitet med lønssummer etter arbeidssted som indikator	56
Figur 5.3	Verdiskaping i 2011 etter sentralitet med lønssummer etter bosted som indikator.....	56

Figur 5.4	Økonomisk vekst etter sentralitet – målt etter lønssum etter arbeidssted	58
Figur 5.5	Produktivitet (lønn per arbeidstaker etter arbeidssted) etter sentralitet i 2011	58
Figur 5.6	Produktivitet 2011 målt som lønn per arbeidstaker etter arbeidssted (ekskl. Oslo). BA-regioner.....	60
Figur 6.1	Utvikling i antall statsansatte i ulike regionstyper, 1980–2012	68
Figur 6.2	Prosentvis vekst i antall statsansatte i ulike regionstyper, 1980–2012. Indeks: 1980=100.....	69
Figur 6.3	Sårbarhet i ulike regioner, 2011	70
Figur 7.1	Prosentandel av befolkningen i alderen 25–64 år med høyere utdanning i europeiske regioner (NUTS 2), 2007... 79	
Figur 7.2	Prosentandel av befolkningen i alderen 25–64 år med høyere utdanning i Europa i 2012 og spredningen mellom regionene (NUTS 2) med høyest og lavest andel	80
Figur 7.3	Prosentandel av befolkningen (16 år og over) etter sentralitet med høyere utdanning i perioden 1970–1980 (stiplet) og 1980–2011	81
Figur 7.4	Studietilbøyelighet for aldersgruppen 19–24 år i 2011 etter bosted ved 16 års alder. Prosentandel studenter etter kjønn og sentralitet	82
Figur 7.5	Studietilbøyelighet for aldersgruppen 19–24 år i 2011 etter bosted ved 16 års alder. Prosentandel studenter etter kjønn og landsdeler	83
Figur V.2.1	Kart over bo- og arbeidsmarkedsregioner kategorisert etter regiontype	86

TABELLER

Tabell 2.1	Kategorisering av BA-regioner etter sentralitet	13
Tabell 2.2	Kategorisering av fylkene i en landsdelsinndeling	13
Tabell 2.3	Kategorisering av økonomiske regioner etter sentralitet.....	14
Tabell 3.1	Arealbruk i Norden og EU, 2010.....	16
Tabell 3.2	Befolkning per 1.1.2013 etter sentralitet og landsdel.....	21
Tabell 3.3	Befolkningsvekst 1.1.2003–1.1.2013 i pst. – BA-regioner med størst vekst i befolkningen og størst befolkningsnedgang	22
Tabell 3.4	Netto innenlandsk flytting 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden.....	25
Tabell 3.5	Netto innenlandsk flytting (NIF) 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden – BA-regioner med mest innflytting og størst utflytting	25
Tabell 3.6	Nettoinnvandring 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden.....	26
Tabell 3.7	Nettoinnvandring 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden – BA-regioner med mest og minst innflytting ...	26
Tabell 3.8	Fødselsoverskudd 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden	27
Tabell 3.9	Fødselsoverskudd 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden – BA-regioner med størst overskudd og størst underskudd	27
Tabell 3.10	Gjennomsnittlige fruktbarhetsrater (SFT) for perioden 1.1.2007–1.1.2012	28
Tabell 3.11	Gjennomsnittlig fruktbarhetsrater (SFT) for perioden 1.1.2007–1.1.2012. BA-regioner med høyest og lavest fruktbarhetsrate	29
Tabell 3.12	Forsørgerrater etter sentralitet og landsdeler i hhv. 1981, 2013 og 2040. Antall personer i alderen 20–66 år per person i alderen 67 år eller mer.....	34
Tabell 3.13	Antall innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre per 1.1.2013 etter sentralitet og landsdel.....	35
Tabell 4.1	Sysselsettingsvekst i pst. etter arbeidssted, sentralitet og landsdel, 2001–2011, tall per fjerde kvartal. 43	

Tabell 4.2	Vekst i sysselsetting i pst. etter arbeidssted fra fjerde kvartal 2001 til fjerde kvartal 2011 – BA-regioner med høyest og lavest vekst	44
Tabell 4.3	Sysselsatte etter bostedskommune i pst. av befolkningen (20–66 år) i 2011 etter sentralitet og landsdel	46
Tabell 4.4	BA-regioner med størst og lavest andel sysselsatte i pst. av befolkningen (20–66 år) i 2011	46
Tabell 4.5	Arbeidsledighet i pst. i 2012 (årgjennomsnitt) – etter sentralitet og landsdel.....	48
Tabell 4.6	Arbeidsledighet i pst. i 2012 (årgjennomsnitt) – BA-regioner med størst og lavest ledighet.....	48
Tabell 4.7	Avvik i pst. fra gjennomsnittlig bruttoinntekt i 2011 på landsbasis for personer over 17 år, etter sentralitet og landsdel.....	50
Tabell 4.8	BA-regioner med størst og lavest gjennomsnittlig bruttoinntekt i 2011	51
Tabell 4.9	Pendling til og fra ulike regiontyper, 2011	52
Tabell 5.1	Fylkesfordelt bruttoprodukt per landsdel 2010.....	56
Tabell 5.2	Verdiskaping i 2011 etter sentralitet med lønssummer som indikator.....	57
Tabell 5.3	Gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping i pst. 2000–2011 med lønssummer som indikator – BA-regionene med høyest og lavest nivå	57
Tabell 5.4	Regional arbeidsproduktivitet 2011 målt som lønn per arbeidstaker etter arbeidssted – BA-regioner med høyest og lavest verdi	59
Tabell 5.5	Vekst i regional arbeidsproduktivitet fra 2001 til 2011	61
Tabell 5.6	Vekst i regional arbeidsproduktivitet fra 2001 til 2011 – BA-regioner med høyest og lavest verdi	61
Tabell 6.1	Næringsstruktur. Næringens sysselsettingsandel i ulike regiontyper, fjerde kvartal 2011	65
Tabell 6.2	Ti på topp i et utvalg næringer, næringens sysselsettingsandel i BA-regionen, 2011	66
Tabell 6.3	Endringer i næringsstruktur i ulike regiontyper målt etter sysselsetting, prosentvis vekst fra 2008 til 2011	67
Tabell 7.1	Andel innovative bedrifter etter sentralitet. Tall for perioden 2008–2010.....	73
Tabell 7.2	Samarbeid om innovasjon i ulike regiontyper, 2008–2010	74
Tabell 7.3	Egenutførte FoU-investeringer i 2010 per sysselsatt i privat sektor fjerde kvartal 2010 – etter sentralitet og landsdel	75
Tabell 7.4	FoU (prosjektkostnader) i SkatteFUNN-ordningen i 2011 per sysselsatt i privat sektor fjerde kvartal 2011 – etter sentralitet og landsdel	75
Tabell 7.5	Ti på topp – FoU per sysselsatt i privat sektor i 2010 i økonomiske regioner (FoU- og innovasjonsundersøkelsen) og i 2011 i BA-regioner (SkatteFUNN).....	76
Tabell 7.6	Endringer i foretakspopulasjonen etter landsdel og sentralitet i perioden 1.1.2008–1.1.2013 i pst.....	77
Tabell 7.7	Endringer i foretakspopulasjonen i perioden 1.1.2008–1.1.2013 i pst. – BA-regioner med høyest og lavest vekst	78
Tabell 7.8	Andel kvinnelige eiere i nyetablerte personlig eide foretak (ANS, DA eller ENK), 2011	78
Tabell 7.9	Prosentandel av befolkningen (16 år og over) etter sentralitet og landsdel med høyere utdanning i 2011	80
Tabell 7.10	Prosentandel av befolkningen (16 år og over) med høyere utdanning i 2011 – BA-regioner med høyest og lavest andel	81
Tabell 7.11	Studietilbøyelighet for aldersgruppen 19–24 år i 2011 etter bosted ved 16 års alder. Prosentandel studenter etter sentralitet og landsdel	82
Tabell 7.12	Studietilbøyelighet for aldersgruppen 19–24 år i 2011 etter bosted ved 16 års alder. BA-regioner med høyest og lavest prosentandel studenter	83
Tabell V.1.1	Bo- og arbeidsmarkedsregioner etter regiontype og landsdel.....	84
Tabell V.3.1	Folkemengde i bo- og arbeidsmarkedsregionene per 1.1.2013 og i største tettsted per 1.1.2012	88

1 SAMMENDRAG

1.1 SAMMENDRAG

Statistikken over endringer i folketallet i norske kommuner i 2012, viser at så mange som 300 kommuner hadde vekst i folketallet i fjor. Dette er noe færre enn i toppåret 2011, men fremdeles historisk høyt. Statistisk sentralbyrå (SSB) har detaljerte historiske oversikter over utviklingen i hver enkelt kommune tilbake til 1951. Korrigert for antall kommuner som til en hver tid har eksistert i perioden (fra 744 i 1951 til 428 i dag), har det ikke i noe år vært flere kommuner med vekst i folketallet enn de siste fire årene. Høy innvandring forklarer mye av veksten. Dette gjelder særlig i de mer spredtbygde delene av landet.

Det er markerte forskjeller i bosettingsstrukturen mellom nord og sør. I underkant av 74 pst. av landets befolkning bor i storbyregioner og mellomstore byregioner per 1.1.2013.¹ Denne andelen har økt gradvis de siste tiårene, og sentraliseringen har vist seg å være sterkest i perioder med økonomisk høykonjunktur. I Sør-Norge bor i underkant av 80 pst. av befolkningen i storbyregioner og mellomstore byregioner, mens tilsvarende andel i Nord-Norge er drøyt 26 pst. Særlig småbyregionene betyr mye i nord. Her bor om lag 45 pst. av befolkningen.

Flytting mot sentrale strøk forklares først og fremst av et større utdanningstilbud, variert arbeidsmarked og høyt inntektsnivå i byregionene. Flyttemotivundersøkelsen fra 2008 viste at faktorer som tjenestetilgjengelighet og bomiljø også er blitt viktigere for folks bostedsvalg.

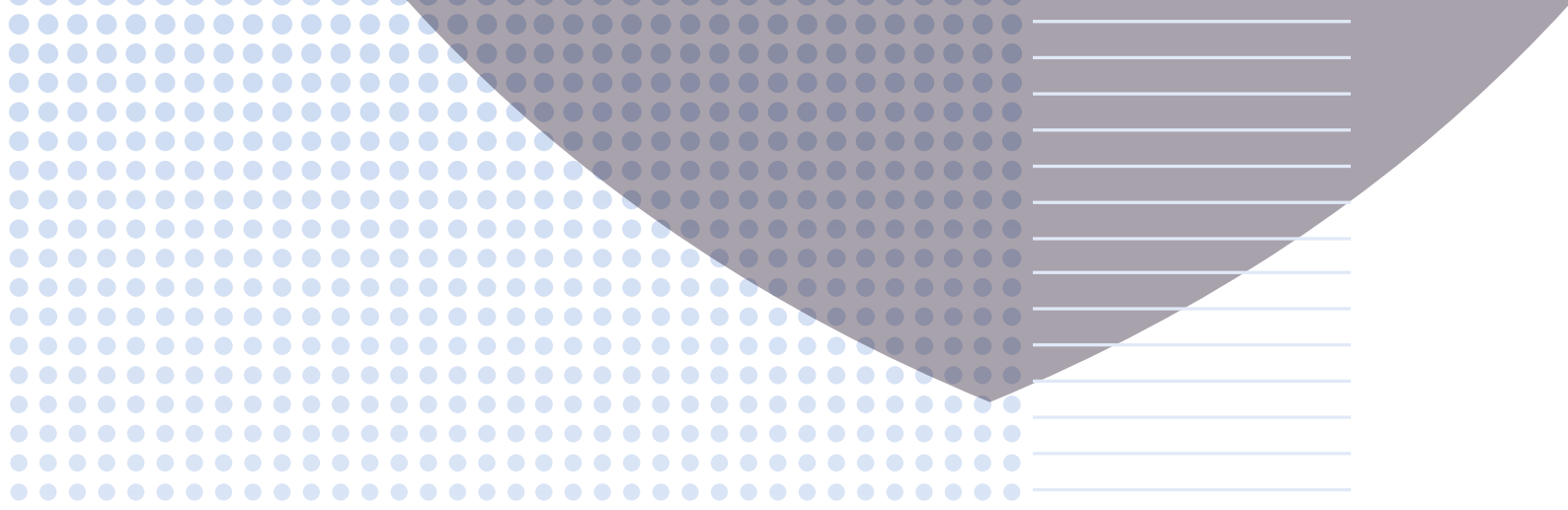
I perioden 2001–2011 har sysselsettingen økt i alle deler av landet, med unntak av de mest spredtbygde områdene, hvor det har vært en liten nedgang. Av regiontypene har sysselsettingsveksten vært sterkest i storbyregionene, og Sørlandet og Vestlandet er landsdelene som har hatt sterkest vekst, og sterkere enn i storbyregionene. Små arbeidsmarkeder i Nord-Norge har hatt størst befolkningsnedgang de siste årene.

Mange regioner og bransjer opplevde knapphet på kvalifisert arbeidskraft før finanskrisen. Mye av sysselsettingsbehovet ble dekket av økt arbeidsinnvandring. Stigende etterspørsel etter arbeidskraft, forholdsvis lav arbeidsledighet, samt et høyt lønnsnivå i Norge sammenliknet med utlandet, har bidratt til rekordhøy innvandring også de siste årene, og da særlig fra Polen, Litauen, Sverige og Tyskland. Nettoinnvandringen i 2012 er den høyeste som noen gang er registrert i Norge.

Den økonomiske veksten – målt ved lønnsinntekt etter arbeidssted og bosted – er høyere jo større arbeidsmarkedet er. Samtidig er det høyere arbeidsledighet og større interne inntektsforskjeller i en del storbyregioner enn i mindre folkerike regioner. Vi finner avanserte og livskraftige næringsmiljøer i alle deler av landet. Flere mindre regioner har høy samlet bruttoinntekt. Disse regionene har i hovedsak et næringsliv knyttet til fiskeri, maritime næringer, olje/gass eller industri.

Små regioner med et spesialisert næringsliv er ofte sårbare. En analyse fra Telemarksforskning gjengitt i denne rapporten viser et tydelig mønster der regioner med høy sårbarhet får lavere vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet. Samtidig er det slik at vekst også fører til økt sårbarhet, og at regioner som har blitt mer robuste har oppnådd den økte robustheten gjennom tap av arbeidsplasser i bransjer der de før var store. Telemarksforskning konkluderer derfor med at det ikke lar seg gjøre å kombinere en strategi for vekst med en strategi for økt robusthet. Når en region først har blitt spesialisert, vil en vellykket vekststrategi innebære økt sårbarhet.

¹ Storbyregioner inkluderer Osloregionen, Stavanger/Sandnesregionen, Bergensregionen og Trondheimsregionen. Se forøvrig omtale i kapittel 2 og rapportens vedlegg.

FoU- og innovasjonsundersøkelsen 2010 gir ikke lenger holdepunkt for å si at innovasjonsaktiviteten er høyere i sentrale strøk enn i mindre sentrale strøk, men undersøkelsen viser samtidig at det fortsatt er betydelige forskjeller i FoU-investeringer mellom de største og de minste arbeidsmarkedene. Samtidig vet vi fra analyser i f.eks. Meld. St. 13 (2012–2013) at de minste arbeidsmarkedsregionene har størst utfordringer knyttet til rekruttering av kvalifisert arbeidskraft.

Regioner med mange og store utdanningsinstitusjoner har også en stor andel av personer med høy utdanning. Det tilsier at lokalisering av utdanningsinstitusjoner og utdanningstilbud påvirker bosettingsvalg for høyere utdannede.

1.2 OPPBYGGING AV RAPPORTEN

Rapporten er bygd opp rundt fem områder med tilhørende indikatorer. De fire første gir et bilde av samfunnsutviklingen i ulike deler av landet på noen utvalgte indikatorer. Det femte området inneholder presentasjon av indikatorer som sier noe om viktige rammebetingelser for næringsutvikling.

1. Befolkningsutvikling og demografi

Under dette temaet ser vi bl.a. på befolkningsutviklingen og flytting samlet, for ulike aldersgrupper og for kvinner og menn, utvikling i fødselsrater og i andel innvandrere.

2. Arbeidsmarked og inntekt

Mulighet for arbeid er blant de viktigste faktorene for valg av bosted. I dette kapitlet presenteres utviklingen i sysselsettingen og arbeidsledigheten, forskjeller i andelen sysselsatte og inntekt samt pendlingsmønster.

3. Økonomisk vekst og verdiskaping

Økt verdiskaping er en sentral del av de distrikts- og regionalpolitiske målene. Under dette temaet beskrives utvikling i verdiskaping på regionalt nivå ved hjelp av lønssummer. Økonomisk vekst kan også belyses ved sysselsettingsveksten, som er omtalt under arbeidsmarkedet.

4. Næringsstrukturer og -spesialisering

Næringsstrukturen og utviklingen av denne har stor betydning både for arbeidsmarked, bosetting og verdiskaping, og dermed for distrikts- og regionalpolitiske mål. Under dette temaet beskrives den regionale fordelingen av sysselsettingen i næringer etter bransjer, samt områder som er preget av stor grad av spesialisering og dermed er sårbare for endringer i næringen.

5. Innovasjon, FoU, entreprenørskap og høyere utdanning

Utviklingen i næringslivet varierer mellom regioner ut fra næringsstruktur, bedriftsetableringer, innovasjon og FoU. I kapitlet presenteres en del indikatorer for graden av entreprenørskap og innovasjon i næringslivet i ulike regioner, samt studietilbøyelighet og forskjeller i andelen høyere utdannede.

2

GEOGRAFI, REGIONER OG DATAFANGST

I analysesammenheng bør en geografisk inndeling av landet være slik at den får frem relevante forskjeller og likheter, samtidig som den er enkel og relevant i en distrikts- og regionalpolitisk sammenheng.

Både i dagligtale og i ulike typer faglige utredninger blir begrepet "regioner" brukt om svært ulike størrelser. Det blir brukt både over (Østersjøregionen) og under (Østlandet) nasjonsnivå, og både om administrative enheter (fylker) og om sammenhengende områder med bestemte fellestrekk (arbeidsmarkedsregioner). Det er i hovedsak den siste betydningen av regionbegrepet vi bruker i denne rapporten.

Tabeller, kart og figurer er som hovedregel basert på data på kommunenivå som aggregeres til 160 bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner). Departementet har fått gjennomført en oppdatert inndeling i bo- og arbeidsmarkedsregioner, jf. Gundersen og Juvkam (2013). Denne erstatter tidligere inndeling, jf. Juvkam (2002). Inndelingen bygger på faktisk pendling og gir rimelige grenser for størrelse og innhold i det arbeidsmarkedet som både personer og bedrifter reelt benytter seg av. Dette påvirker bosettings- og lokaliseringvalg til personer og bedrifter, og gjør derfor BA-regionene til et interessant nivå for analyser av regionale utviklingstrekk. I enkelte tilfeller brukes fylker eller økonomiske regioner² pga. begrensninger i datatilgangen.

I tabellene og figurene benytter vi i all hovedsak en inndeling av BA-regionene i fem regiontyper, jf. tabell 2.1. Denne inndelingen er ny av året og er utarbeidet av Gundersen og Juvkam (2013). Tidligere sentralitetsinndeling har benyttet folketallet i største senter i regionen. Den nye inndelingen er en indeks sammensatt av følgende variabler:

- antall personer bosatt i kommunen
- antall personer bosatt i hele det største tettstedet i kommunen
- antall personer som bor i tettstedet i den enkelte kommune
- antall arbeidsplasser i kommunen
- antall som pendler inn til kommunen
- hvilke tjenester som er tilgjengelige i kommunen
- hvilke offentlige institusjoner som finnes i kommunen
- sentralitet/reiseavstand til senterfunksjoner (SSBs sentralitetsindeks)

Indeksen ble utarbeidet for å lage en senterstruktur og et senterhierarki for innplassering av enkeltkommuner. Dette var en del av byggesteinene for å lage BA-regionene. Sentralitetsinndelingen for BA-regionene er fremkommet ved at den mest sentrale kommunen i BA-regionen bestemmer regionens sentralitet. Dette er også grunnen til at for eksempel antall arbeidsplasser er angitt på kommunenivå og ikke BA-regionsnivå. Sentralitetsinndelingen korresponderer godt med arbeidsmarkedets størrelse i BA-regionen, og gir også en beskrivelse av betydningen av størrelsen på arbeidsmarkedet.

Vi benytter også en inndeling av landet i sju landsdeler, jf. tabell 2.2. Vi bruker også her BA-regionene som byggesteiner. Det betyr at enkelte kommuner blir plassert i en annen landsdel enn fylket de tilhører. I vedlegg 1 viser vi hvilke regiontyper, landsdeler og BA-regioner den enkelte kommune i landet er plassert i. I vedlegg 3 fremkommer folkemengden i BA-regionene og i største tettsted i disse.

² Inndelingen i økonomiske regioner er laget av SSB, og baseres på arbeidsmarked og tjenesteområde. Det er til sammen 89 økonomiske regioner som alle forholder seg til de administrative fylkesgrensene.

Tabell 2.1 Kategorisering av BA-regioner etter sentralitet

Regiontype	Beskrivelse ¹	Antall regioner	Antall kommuner i regionene
Storbyregioner	Senter over 150 000 innbyggere, maks tilbud av tjenester og offentlige institusjoner	4	68
Mellomstore byregioner	Senter mellom 19 000 og 150 000 innbyggere, middels til høyt tilbud av tjenester og offentlige institusjoner	16	87
Småbyregioner	Senter mellom 3 500 og 25 000 innbyggere, middels tilbud av tjenester og offentlige institusjoner	31	103
Småsenterregioner	Senter mellom 700 og 6 000 innbyggere, middels til lavt tilbud av tjenester og offentlige institusjoner	43	95
Spredtbygde områder	Senter under 3 900 innbyggere, lavt til svært lavt tilbud av tjenester og offentlige institusjoner	66	75

¹ Beskrivelsen er basert på folketallet per 1.1.2012.

Kilde: Gundersen og Juvkam (2013). Bearbeidet av KRD.

Tabell 2.2 Kategorisering av fylkene i en landsdelsinndeling

Landsdel	Fylker
Øst-Viken	Østfold, Akershus og Oslo
Innlandet	Hedmark og Oppland
Vest-Viken	Buskerud, Vestfold og Telemark
Sørlandet	Aust- og Vest-Agder
Vestlandet	Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane samt Møre og Romsdal
Trøndelag	Sør- og Nord-Trøndelag
Nord-Norge	Nordland, Troms og Finnmark

Kilde: Selstad et al. (2004).

I tillegg til inndelingene i tabell 2.2 har Statistisk sentralbyrå (SSB), på oppdrag fra departementet, klassifisert de norske kommunene i økonomiske regioner etter sentralitet, jf. tabell 2.3. Denne sentralitetsinndelingen er ikke en del av SSBs offisielle geografiske inndelinger, men likevel hensiktsmessig for generelle analyser. De økonomiske regionene er inndelt i kategorier fra minst sentral (0) til mest sentral (3), hvorav den siste er inndelt i tre grupper der avstanden fra senteret i regionen til nærmeste landsdelssenter er avgjørende. Et eksempel på dette er Setesdalsregionen, som klassifiseres som en sentral region, selv om det likevel er en viss avstand til landsdelssenteret (Kristiansand).

Dataene er i hovedsak hentet fra åpne kilder, primært fra SSB og Panda.³ Der hvor ikke referansen spesifiseres utover at kilden er SSB, er dataene hentet fra SSBs nettbaserte statistikkbank. Mye av bearbeidingen av dataene har skjedd i departementet. Figurer, tabeller og kart i rapporten kan lastes ned fra www.regjeringen.no/krd under tema distrikts- og regionalpolitikk.

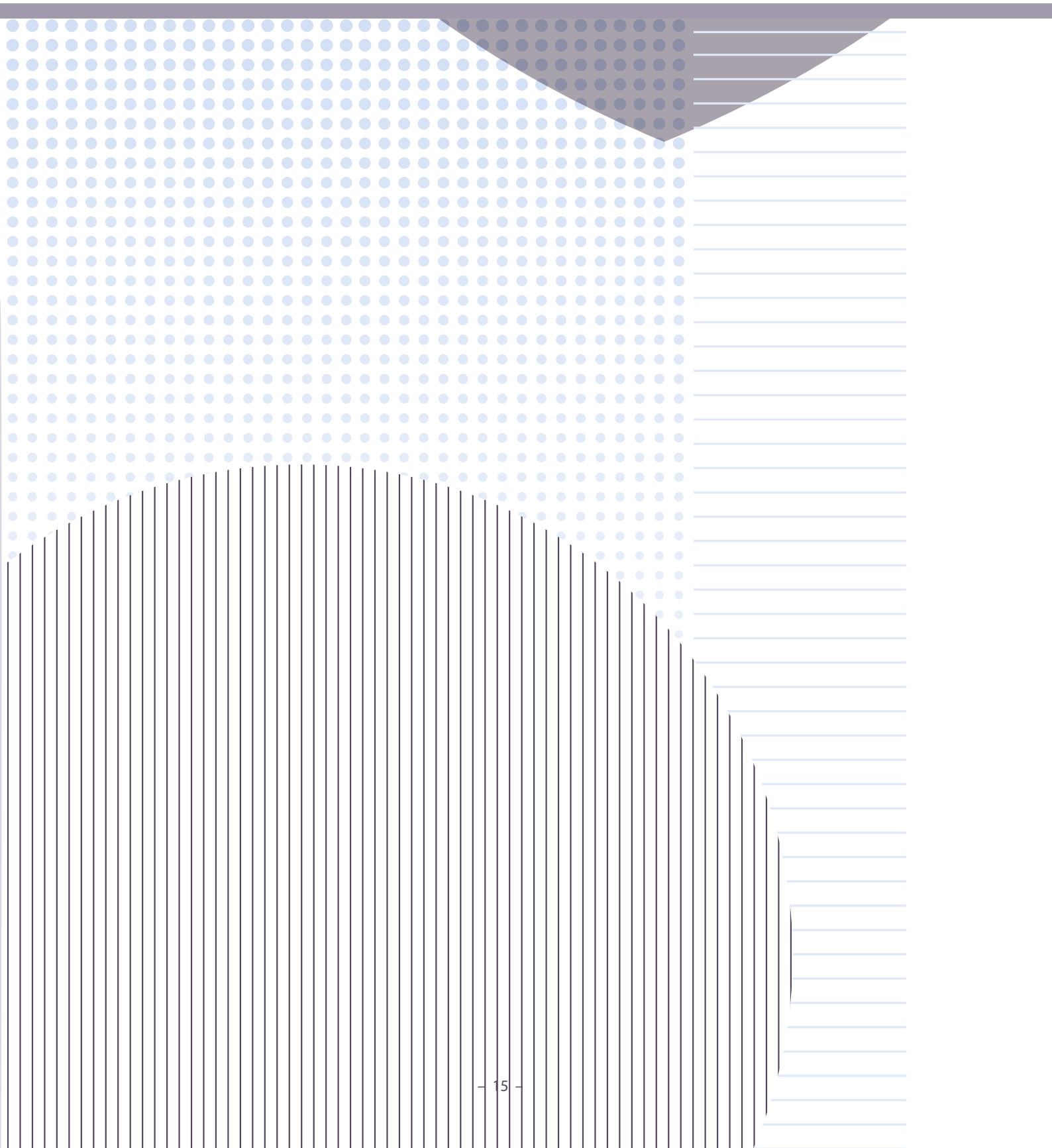
Tabell 2.3 Kategorisering av økonomiske regioner etter sentralitet

Regiontype	Kriterier ¹
Minst sentral	Regioner som har høyeste kommunesentralitet 0
Mindre sentral	Regioner som har høyeste kommunesentralitet 1
Noe sentral	Regioner som har høyeste kommunesentralitet 2
Sentral - noe avstand fra landsdelssenteret	Regioner som har høyeste kommunesentralitet 3, og hvor sentralkommunen er innenfor 75 minutter fra landsdelssenter
Sentral - liten avstand fra landsdelssenter	Regioner som har høyeste kommunesentralitet 3, og hvor sentralkommunen er innenfor 60 minutter fra landsdelssenter
Sentral - landsdelssenter	Regioner som har høyeste kommunesentralitet 3, og hvor kommunene er innenfor 45 minutter fra landsdelssenter

¹ Metodikken SSB har brukt er å tilordne regionen den sentraliteten den mest sentrale kommunen i regionen har. For nærmere om SSBs inndeling av kommuner etter sentralitet, se SSBs standard for sentralitet (2008).

Kilde: SSB.

³ Panda er et økonomisk-demografisk modellsystem utviklet for bruk i regional analyse og overordnet planlegging i fylker og på lavere geografisk nivå. Panda omfatter både databaser og modeller. Se www.pandagruppen.no.

DEMOGRAFI OG BEFOLKNINGSUTVIKLING

Norge er et spredtbygd land i Europas periferi. Norge skiller seg ut i en europeisk målestokk ved at mye av landarealet er fjell og vidder, og ved at det ofte er store avstander mellom arbeidsmarkedene. Innenfor denne rammen skal det føres en distrikts- og regionalpolitikk som bidrar til verdiskaping og som opprettholder hovedtrekkene i bosettingsmønsteret. I dette kapitlet ser vi derfor nærmere på et utvalg demografiske utviklingstrekk i Norge, først i en europeisk sammenheng, deretter i et regionalt perspektiv.

3.1 NORGE I NORDEN OG EUROPA

Lav befolkningstetthet i Norden...

Figur 3.1 illustrerer befolkningstettheten i europeiske regioner i 2012. Med unntak av Danmark og de sørlige områdene av Norge, Sverige og Finland, er store deler av det nordiske arealet nærmest folketomt sammenliknet med områdene lenger sør i Europa. Mot dette bakteppet ser man hvorfor distrikts- og regionalpolitikken i disse landene historisk har handlet om å kompensere for ulemper med blant annet lav tetthet og store avstander til større arbeidsmarkeder. Kartet skjuler riktignok en del nyanser ettersom befolkningstettheten her er aggregert til fylkesnivå (NUTS 3). Figur 3.2 visualiserer

tydeligere den faktiske bosettingen i Europa. Norge er det landet i Norden som har størst andel av befolkningen bosatt utenfor tettbygde strøk, og nest etter Island er Norge det landet som har den største andelen ikke-bosatt areal, jf. tabell 3.1.

I dag bor om lag 80 pst. av befolkningen i Norge i tettsteder. Urbaniseringen i Norge skjøt fart på 1800-tallet, og var i dette århundret blant de sterkeste i Europa (Myhre 2006). Det høye urbaniseringstempoet har vedvart frem til i dag.⁴ Figur 3.3 illustrerer utviklingen siden midten av 1600-tallet i Norge. I tillegg har vi inkludert utviklingen i Norden for tilgjengelige årganger. Vi ser at det er Finland som har hatt den største veksten i andelen av befolkningen bosatt i tettsteder de siste femti årene.

⁴ Merk at den økte andelen av befolkningen i tettsteder i denne sammenheng ikke trenger innebære "sentralisering" i seg selv (i en sentralitetsdimensjon). For det første kan jo tettstedene befinne seg i mindre sentrale strøk, og for det andre kan de økte andelen være resultat av at befolkningen allerede er mye større i tettstedene enn utenfor og ikke nødvendigvis at det er netto flytting fra mindre til mer sentrale regioner.

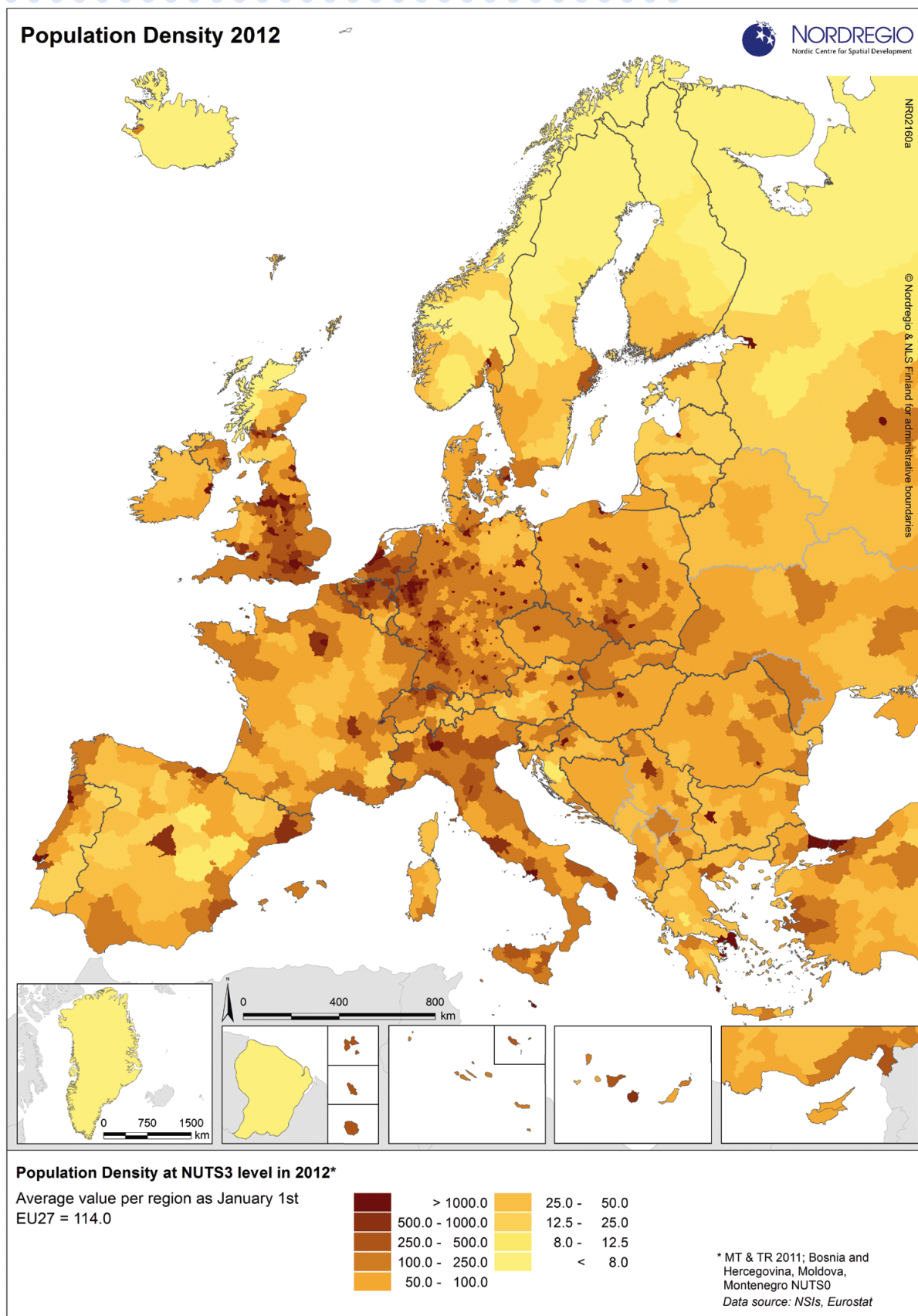
Tabell 3.1 Arealbruk¹ i Norden og EU, 2010

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Europa
Befolkningstetthet (innb./landareal i km ²)	16,0	22,9	128,7	17,6	3,2	116,6
Andel bosatt i tettsted (%)	79,3	85,1	86,9	83,2	93,6	-
Ikke-bosatt areal (%)	81	71	3	66	99	+/- 60

Kilde: Roto (2012) og Eurostat.

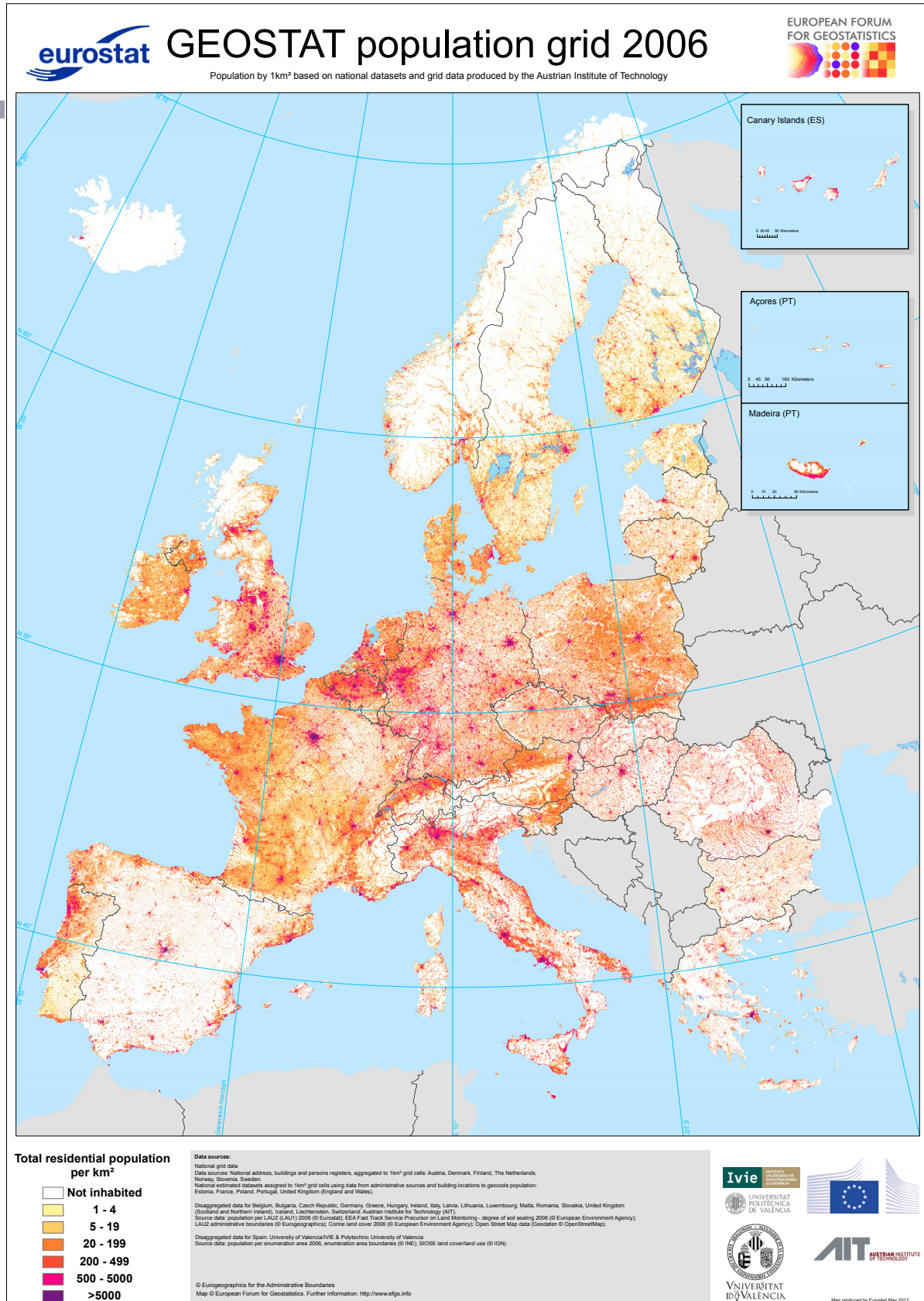
¹ Tallet for befolkningstetthet i Europa gjelder EU27. Det foreligger ikke sammenlignbare tall for andelen bosatt i tettsted i Europa, som i Norden blir definert som en samling hus der det bor minst 200 mennesker og der avstanden mellom bygningene normalt ikke er mer enn 200 meter (50 meter i Norge). Andelen ikke-bosatt areal er basert på bosatte 1x1 km rutenett. For Europa gjelder tallet i tabellen samlet for EU27 og EFTA-landene samlet. Merk at landarealet til de nordiske landene tilsvarer om lag 25 prosent av landarealet i EU27. De nordiske landene bidrar derfor i vesentlig grad til at det ikke-bosatte arealet for Europa i tabellen blir så pass stort.

Figur 3.1 Befolkningstetthet i europeiske fylker anno 2012

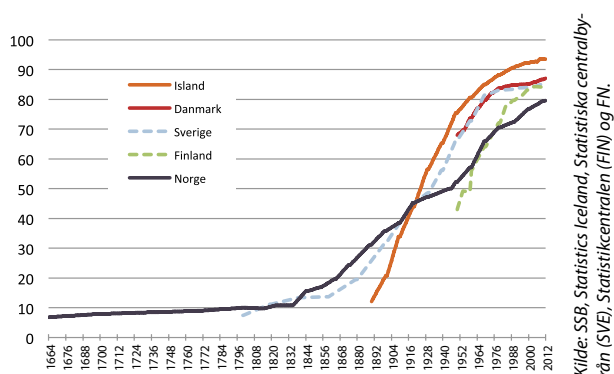
Kilde: Nordregio.

Figur 3.2 Befolkningstetthet per individuell km² i Europa anno 2006

Kilde: Eurostat.

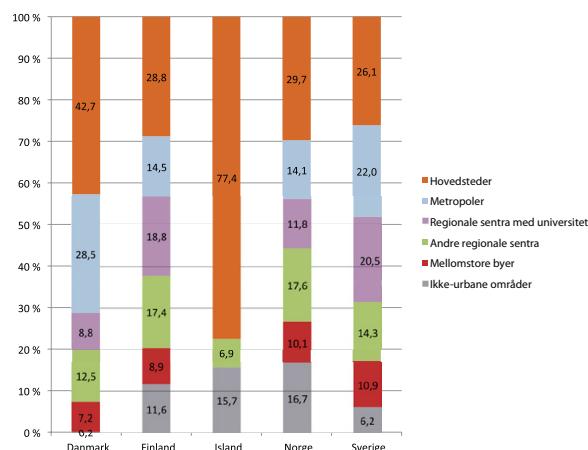
Figur 3.3 Prosentandel av den nordiske befolkning bosatt i tettsted. Utviklingslinjer 1664–2012⁵

Beregninger: KRD.

Figur 3.4 viser prosentandeler av den nordiske befolkning bosatt i ulike bosettingstyper basert på en typologi utarbeidet av Nordregio (Roto 2012). De ikke-urbane områdene er her definert som bo- og arbeidsmarkedsregioner som har under 25 000 innbyggere totalt i regionen.⁶ Norge og Island har de største andelen av befolkningen bosatt i slike "ikke-urbane områder" i Norden. På den annen side har Island samtidig den klart største andelen av befolkningen bosatt i hovedstadsregionen.

Figur 3.4 Prosentandel av befolkningen i ulike bosettingstyper i Norden, 2012

... men høy befolkningsvekst

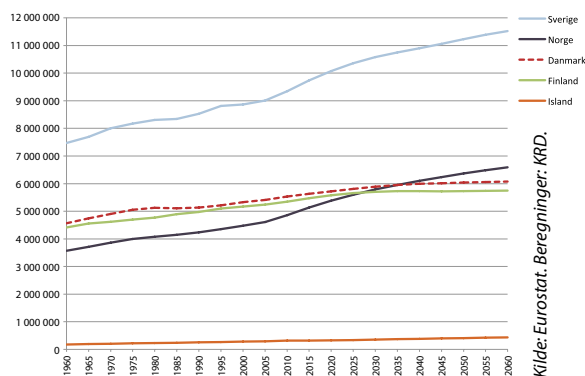
Befolkningsveksten i verden har vært formidabel de siste 60 årene, selv om vekstraten har vært fallende de siste årene, og forventes å falle ytterligere i kommende år (FN 2004).⁷ I 2050 forventes det å være om lag 30 pst. flere mennesker på kloden enn i dag, og 3,5 ganger så mange som i 1950. I Norden er det Island som har hatt den klart største veksten etter andre verdenskrig, og ifølge prognosene vil dette vedvare fremover, men med Norge på en klar andreplass (se også Regionale utviklingstrekk 2011).

⁵ Data for Norge omfatter 1664–2012. For Sverige omfatter perioden 1800–2012, mens den for Island omfatter 1890–2012. Perioden for Danmark og Finland er 1950–2012.

⁶ Merk at Nordregios inndeling i BA-regioner ikke er direkte sammenfallende med inndelingen som benyttes for Norge ellers i denne rapporten.

⁷ Se også http://en.wikipedia.org/wiki/Population_growth.

Figur 3.5 Befolkningsutvikling i Norden 1960–2060

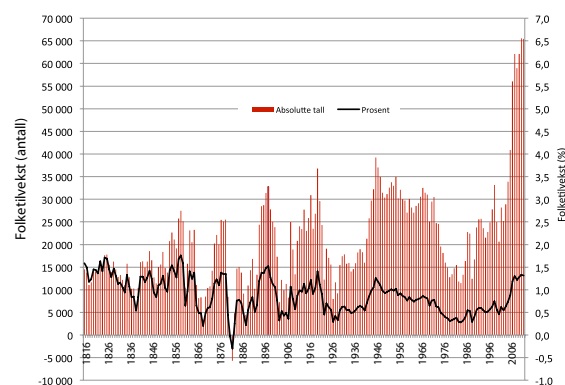
Figur 3.5 viser utviklingen i folketallet i de nordiske landene i perioden 1960–2060. Dersom prognosene slår til vil Norge ha flere innbyggere enn Finland i 2030, og flere enn Danmark i 2035. Det er naturligvis verdt å minne om at mye kan slå feil i prognoser med en så lang tidshorisont. Særlig er innvandringskomponenten vanskelig å anslå.

3.2 UTVIKLING I FOLKETALLET I NORSKE REGIONER

Største befolkningsvekst på 90 år

I det følgende ser vi mer detaljert på utviklingen i folketallet i Norge. Tall fra SSB viser at Norge har hatt en svært høy folketilvekst de siste seks årene.

Figur 3.6 Folketilvekst i Norge 1816–2012. Absolutte tall og prosent

I 2012 økte folketallet med 65 405, noe som bare er 150 færre enn rekordåret 2011. Ser vi på veksten i pst. må vi tilbake til 1920 – og før det tilbake til slutten av 1890-årene – for å finne større vekst enn hva det har vært de siste par årene. Nettoinnvandringen fra utlandet var i 2012 på 47 343 personer og stod dermed for 72,4 pst. av folketilveksten, om lag som de foregående fem årene. Innvandringsoverskuddet førte til at antall kommuner med vekst i folketallet ble om lag 57 pst. flere enn hva det ville vært uten innvandringen.⁸

Den regionale befolkningsutviklingen er i stor grad preget av en sentralisering i den forstand at en stadig større andel av befolkningen lever i eller nær større bysentra. Av Norges befolkning bor nå 44,3 pst. i storbyregionene,⁹ mens til sammen 10,9 pst. av befolkningen bor i småsenterregioner eller spredtbygde områder. Til sammenlikning var disse andelen i 1970 henholdsvis 38,0 og 15,6 pst. og i 2000 henholdsvis 41,2 og 12,7 pst. Se tabell 3.2 for befolkningen fordelt på sentralitet og landsdeler per 1.1.2013.

⁸ I 2012 var det befolkningsvekst i 300 av dagens 428 kommuner. I 128 av disse kommunene var nettoinnvandringen i sum større enn forholdet mellom fødte/døde og en innenlandsk flyttefordeling som ellers ville gitt kommunene befolkningsnedgang.

⁹ Merk at vi, som beskrevet i kapittel 2, i årets rapport bruker en inndeling i storbyregioner som omfatter færre storbyregioner enn i tidligere rapporter. Storbyregionene omfatter nå Oslo, Stavanger/Sandnes, Bergen og Trondheim (inkl. omlandskommuner). Se forøvrig rapportens vedlegg.

Tabell 3.2 Befolkning per 1.1.2013 etter sentralitet og landsdel

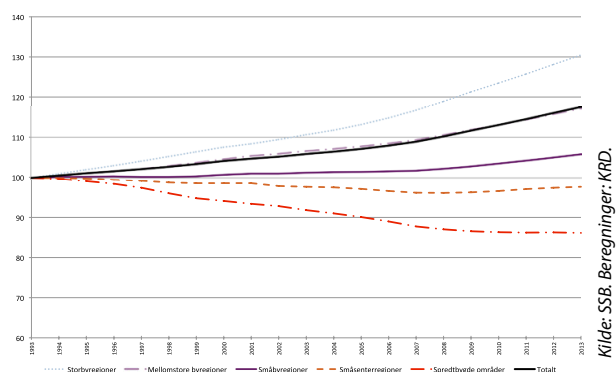
	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	1 253 339	200 512	70 343			1 524 194
Innlandet		197 371	78 069	62 468	12 156	350 064
Vest-Viken		513 677	98 695	26 558	16 768	655 698
Sørlandet		211 948	24 053	51 348	4 949	292 298
Vestlandet	717 939	248 096	175 328	144 864	28 998	1 315 225
Trøndelag	264 396		110 271	51 410	13 156	439 233
Nord-Norge		123 884	212 757	81 524	56 398	474 563
Totalt	2 235 674	1 495 488	769 516	418 172	132 425	5 051 275

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 3.7 viser at de mest perifere regiontypene har hatt nedgang i folketallet de siste 20 årene, men det meste av nedgangen kom frem til 2006. Siden 2007 har utviklingen vært markant bedre i alle deler av landet, men det er de største byområdene som vedvarende har hatt størst vekst.¹⁰

Dette gir seg også utslag i hvilke BA-regioner vi finner på topp og bunn hva gjelder befolkningsvekst. I tabell 3.3 ser vi på veksten i siste tiårsperiode. På topp finner vi sentrale regioner i alle landsdeler, mens områdene med størst befolkningsnedgang finnes blant regioner med få innbyggere, særlig i Nord-Norge.

Figur 3.7 Befolkningsendring 1.1.1993–1.1.2013 (1993=100)

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

¹⁰ Når vi med utgangspunkt i dagens kommunestruktur og inndeling i BA-regioner og sentralitet, som benyttes i denne rapporten, ser på befolkningsutviklingen siden 1966 – da de fleste kommunesammenslåingene på 1960-tallet var fullført – er det bare to år hvor det i sum har vært vekst i de spredtbygde områdene: 1992 og 2011.

Tabell 3.3 Befolkningsvekst 1.1.2003–1.1.2013 i pst. – BA-regioner med størst vekst i befolkningen og størst befolkningsnedgang

Ti på topp	Vekst i folketall	Ti på bunn	Reduksjon i folketall
Stavanger/Sandnes	20,7	Loppa	-19,5
Oslo	18,5	Torsken/Berg	-16,5
Trondheim	16,0	Ibestad	-15,9
Bergen	15,5	Fedje	-15,3
Tromsø	14,2	Bindal	-15,2
Drammen	13,3	Vardø	-14,7
Kristiansand	13,3	Leka	-14,6
Alta	13,2	Berlevåg	-14,1
Bodø	12,6	Måsøy	-13,0
Moss	12,1	Vanylven	-12,7

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

3.3 FLYTTING, ØKONOMI, BRUTTO- OG NETTOSTRØMMER

Flytting til sentrale strøk øker i høykonjunktur

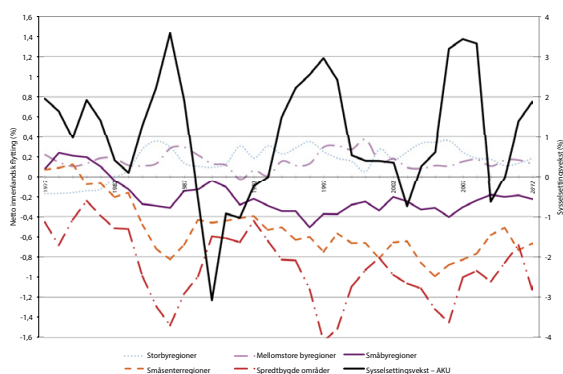
1. januar 2013 var det drøyt 6 pst. flere personer totalt i Norge i alderen 15–35 år enn det var i 1983. I samme periode har spredtbygde områder om lag 39 pst. færre personer i denne aldersgruppen, mens småsenterregionene har drøyt 23 pst. og småbyregionene har snaut 14 pst. færre. Storbyregionene har i dag over 150 000 flere personer i denne aldersgruppen enn i 1983.

Det er en sterkt statistisk sammenheng mellom flytting og økonomiske konjunkturer, der tilbøyeligheten til å flytte øker i tider da tilgangen på arbeid er god. Og omvendt at flyttetilbøyeligheten er lavere når arbeidsledigheten er høy. Dette skyldes antakelig at det er lettere å realisere ens flytteønsker i perioder hvor det er lettere å få arbeid overalt. (Carling 1999:18). Sammenhengen mellom sentralisering og økonomiske konjunkturer er noe mer komplisert, men de siste tiårene har "konjunkturerne [skapt] svingninger rundt en sentraliserende grunntrend" (Østby 2002:4). Det har vist seg at sentraliseringen er sterkest i perioder med

høy, men fallende arbeidsledighet, og lavest i perioder med lav, men økende arbeidsledighet (Carling 1999:18). Dette kan dels skyldes at konjunktursvingningene er sterkere i sentrale strøk og dermed at tilgangen på arbeid øker mer i sentrale strøk i en oppgangstid og reduseres tilsvarende mer i en nedgangstid (se kapitlet om økonomi). Det kan også skyldes at den økende flyttetilbøyeligheten som sådan styrker sentraliseringen, ved at nettoeffekten styrkes når både inn- og utflytting til et område øker.¹¹ Og dels kan det skyldes at strømmen i sentraliserende retning øker etter en lavkonjunktur fordi flere da får realisert sitt ønske om å flytte til mer sentrale strøk, som de har utsatt i den forutgående perioden da tilgangen på arbeidsplasser var liten.

¹¹ Dette innebærer økt flytting både fra sentrale til mindre sentrale regioner og vice versa. I lavkonjunkturer vil det fremdeles være mye utdanningsrelatert flytting fra mindre sentrale til (mer) sentrale strøk, uten at dette motvirkes av tilsvarende desentralisert flytting motsatt vei.

Figur 3.8 Årlig netto innenlandsk flytting etter sentralitet i pst. av middelfolkemengden¹² samt årlig vekst i sysselsetting¹³ på landsbasis 1977–2012

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

I figur 3.8 ser vi at netto innenlandsk flytting fra de mindre sentrale områdene var sterkere i periodene med økonomisk vekst og lav arbeidsledighet, som på 1980-tallet og på midten av 1990-tallet. I første del av forrige høykonjunktur så vi igjen en økt nettoflytting fra mindre sentrale til mer sentrale områder. De siste årene ser vi at sammenhengen mellom sysselsettingsveksten og den innenlandske flyttingen har vært noe mindre tydelig.¹⁴

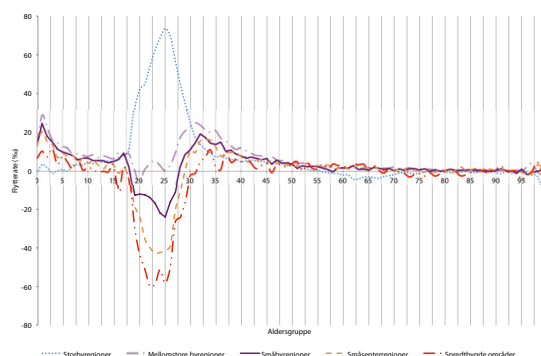
Tilgangen på relevant arbeid er for mange avgjørende for om man velger å flytte eller ikke. Samtidig går det frem av bo- og flyttemotivundersøkelsen fra 2008 at steds- og miljøfaktorer er blitt viktigere for folks bostedsvalg.

¹² Middelfolkemengden for et gitt år xt (f.eks. 2012) er lik gjennomsnittet av folkemengden i xt (1.1.2012) og $xt+1$ (1.1.2013). Middelfolkemengden for en gitt periode er lik gjennomsnittet av middelfolkemengdene i årene som omfatter perioden.

¹³ Det er her lagt inn et tidsetterslep på ett år på sysselsettingstidsserien. I tillegg skjedde en større omlegging av AKU fra januar 2006. Her er nye tall for 2006 benyttet.

¹⁴ Se Regionale utviklingstrekk 2011 for omtale av statistiske korrelasjonsanalyser av samvariasjonen mellom nasjonalt sysselsettingsnivå og flyttetall.

Figur 3.9 Gjennomsnittlig årlig nettoflytting i promille av middelfolkemengden for perioden 1.1.2005–1.1.2012 etter sentralitet og alder (ettårsgrupper)

Kilde: Panda. Beregninger: KRD.

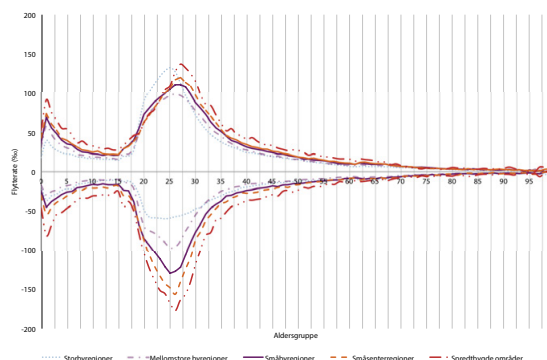
Figur 3.9 viser at ungdom og personer i etableringsfasen søker inn til (særlig senterkommuner i) storbyregionene Oslo, Bergen, Stavanger og Trondheim. Dette er ungdom som skal ta fatt på høyere utdanning eller ferdigutdannede som skal ta fatt på en yrkeskarriere. Etter endt utdanning og i løpet av etableringsfasen ser vi at særlig de mellomstore byregionene, men også øvrige regioner, har en kraftig tilflytting. Vi ser at dette også gjenspeiles i de yngste aldersgruppene.

At de mellomstore byregionene i større grad trekker til seg innbyggere enn de mindre regiontypene har bl.a. sammenheng med det desentraliserte tilbudet av høyere utdanning. Slik sett kan disse ha en viktig oppdemningsfunksjon for videre flytting til storbyene. Det er et tydelig mønster at folk under utdanning flytter til sentrum, mens mange i en senere fase flytter til omlandskommunene der boligkostnadene er lavere (jf. Regionale utviklingstrekk 2008). Disse tar med seg barna sine, noe som gir utslag i en positiv nettoflytting til omlandskommunene i de yngste aldersgruppene.

Spredtbygde områder, småsenterregioner og småbyregionene mister mange av de unge under utdanning, men har så netto tilflytting av personer i 30-årene. Etter fylte 40 år er flyttebevegelsene relativt begrenset.

Utflyttingen har i det store og hele vært for stor til at de minst sentrale regionene kan holde på folketallet. Befolkningsnedgangen har riktignok blitt kraftig redusert de siste årene, og i 2011 var det endog svak vekst også i de spredtbygde områdene. Veksten skyldes i hovedsak innflytting fra utlandet (se også figur 3.21).

Figur 3.10 Gjennomsnittlig årlig inn- og utflytting i promille av middelfolkemengden for perioden 1.1.2005–1.1.2012 etter sentralitet og alder (ettårsgrupper)

Kilde: Panda. Beregninger: KRD.

Det er likevel viktig å ha in mente at det netto flyttetap som fremkommer i figur 3.9 skjuler at det også er store flyttestrømmer til småbyregionene, småsenterregionene og spredtbygde områder.¹⁵

Figur 3.10 viser bruttostrømmene bak nettotallene i figur 3.9. Vi ser f.eks. at samtidig som det er mange som flytter fra spredtbygde områder, så er det også mange som flytter til – og da særlig i de aldersgruppene hvor også utflyttingen er størst. Figuren indikerer at det i forhold til folke­mengden til og med flytter noe flere personer til disse områdene, enn til storbyregionene. Men siden det også flytter flere fra de samme områdene, blir likevel nettoflyttingen negativ. Storbyregionene skiller seg ut ved at de har mye mindre utflytting. Innflyttingen dit er omtrent på samme relative nivå som for de andre regiontypene.

¹⁵ Se også boks 2.2 i Meld. St. 13 (2012–2013) Ta heile Noreg i bruk for en kartografisk fremstilling av dette poenget.

3.4 INNENLANDSK FLYTTING, INNVANDRING OG FØDSELSEVERSKUDD

Store forskjeller i den innenlandske nettoutflyttingen...

I figur 3.8 så vi hvordan den innenlandske flyttingen har fordelt seg etter sentralitet de siste 35 årene. En stor andel av ungdomskullene tar høyere utdanning og flytter derfor fra spredtbygde områder og småsenterregioner til storbyregioner (se også figur 3.6 i Regionale utviklingstrekk 2010). Som nevnt har den innenlandske nettoutflyttingen fra spredtbygde strøk og småsenterregionene avtatt noe de senere årene, noe som også avspeilet seg i figur 3.8. Vi har også sett at det i alle region­typer er en betydelig innflytting samtidig med utflyttingen.¹⁶ I de neste avsnittene ser vi nærmere på nettotallene.

Tabell 3.4 viser at det på landsdelsnivå bare er Trøndelag og det sentrale østlandsområdet som i sum har hatt netto innenlandsk tilflytting det siste tiåret. Generelt har det vært netto utflytting i de minste regiontypene. Det samlede flyttetapet har vært størst i de spredtbygde områdene i Nord-Norge, med et netto flyttetap på drøyt 13 pst.

Av landets 160 bo- og arbeidsmarkedsregioner, er det 23 som har hatt netto innenlandsk tilflytting i siste tiårsperiode. Tabell 3.5 viser at det i hovedsak er byregioner rundt Oslofjorden som har hatt størst netto innflytting. Enkeltregionene som har hatt størst netto utflytting er, med unntak av Leka, alle i Nord-Norge. Dette er små arbeidsmarkedsregioner som, med unntak av Vadsø og Torsken/Berg, kun består av én kommune.

¹⁶ Et mål på den totale flytteaktiviteten i et gitt område er bruttomobiliteten, som vil si antall inn- og utflyttinger i et gitt område i forhold til folke­mengden. Dersom vi sammenlikner ulike regionstyper og ser på (måler mobiliteten som) totalt antall flyttinger over kommunegrensene i forhold til folke­mengden i de ulike regionstypene, så er mobiliteten størst i de mest sentrale områdene av landet. Vurderer vi heller mobiliteten i forhold til flyttinger mellom ulike regionstyper, så er mobiliteten størst i mindre sentrale områder.

Tabell 3.4 Netto innenlandsk flytting 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	2,5	4,5	4,1			2,9
Innlandet		0,7	0,9	-7,1	-10,4	-1,1
Vest-Viken		1,9	0,2	-10,2	-5,7	0,9
Sørlandet		1,5	0,4	-6,8	-8,4	-0,3
Vestlandet	1,5	-1,5	-4,8	-7,7	-10,7	-1,3
Trøndelag	3,3		-2,1	-4,3	-6,1	0,7
Nord-Norge		-0,3	-6,3	-8,7	-13,3	-6,1
Totalt	2,3	1,3	-2,7	-7,5	-10,6	0,0

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Tabell 3.5 Netto innenlandsk flytting (NIF) 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden – BA-regioner med mest innflytting og størst utflytting

Ti på topp	NIF	Ti på bunn	NIF
Halden	5,5	Lødingen	-23,1
Fredrikstad/Sarpsborg	4,7	Nesna	-21,0
Moss	4,1	Gamvik	-20,9
Drammen	3,7	Måsøy	-20,6
Trondheim	3,3	Loppa	-19,7
Askim/Eidsberg	2,9	Vadsø	-18,8
Tønsberg	2,8	Båtsfjord	-18,6
Oslo	2,5	Torsken/Berg	-18,3
Orkdal	2,5	Leka	-17,9
Elverum	2,3	Hasvik	-17,2

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

... men balansert nettoinnvandring

Innvandringen har vært betraktelig mer balansert enn den innenlandske flyttingen det siste tiåret, når vi ser på utviklingen i forhold til folkemengden i landsdelene og ulike region typer.

Vi ser av tabell 3.6 at innvandringen har vært størst til Vestlandet av landsdelene, og småsenterregionene og storbyregionene av sentralitetstypene. Det mest slående er likevel likheten mellom alle regiontypene, og den store forskjellen fra den innenlandske flyttefordelingen vist i tabell 3.4.

Tabell 3.6 Nettoinnvandring 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	7,9	4,8	4,2			7,3
Innlandet		4,8	3,7	7,1	8,8	5,1
Vest-Viken		5,6	6,0	11,9	5,3	5,9
Sørlandet		6,2	5,7	8,2	9,1	6,6
Vestlandet	8,0	7,3	7,2	7,6	8,3	7,7
Trøndelag	5,9		5,2	6,7	4,6	5,8
Nord-Norge		5,8	6,4	7,2	7,4	6,5
Totalt	7,7	5,8	5,9	7,7	7,3	6,8

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Tabell 3.7 Nettoinnvandring 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden – BA-regioner med mest og minst innflytting

Ti på topp	Netto-innvandring	Ti på bunn	Netto-innvandring
Nesna	24,1	Tydal	0,8
Lødingen	21,5	Karasjok	1,5
Vadsø	17,1	Beiarn	1,8
Træna	16,5	Bindal	1,9
Salangen	16,3	Kautokeino	2,1
Hitra/Frøya	15,0	Lierne	2,2
Hasvik	14,7	Osen	2,4
Sunndal	14,6	Fedje	2,4
Stor-Elvdal	14,3	Åfjord/Roan	2,4
Hemne	14,2	Kvæangen	2,5

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Tabell 3.7 viser at det er mindre arbeidsmarkedsregioner i all hovedsak i Midt- og Nord-Norge som både har hatt størst og minst prosentmessig innvandring det siste tiåret. Ingen arbeidsmarkedsregioner har hatt netto utvandring i denne perioden. Nesna, Lødingen,

Vadsø og Hasvik var alle på bunnlisten hva gjelder innenlandsk flytting, mens de her er på topplisten hva gjelder innvandring.

Tabell 3.8 Fødselsoverskudd 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	6,7	1,1	0,5			5,7
Innlandet		-0,6	-2,9	-2,9	-4,1	-1,6
Vest-Viken		1,4	0,7	-1,2	-2,6	1,1
Sørlandet		4,0	3,2	1,1	-1,0	3,3
Vestlandet	7,0	4,1	3,2	0,4	-2,5	4,9
Trøndelag	5,7		1,2	-0,6	-4,5	3,5
Nord-Norge		7,3	1,4	0,3	-3,2	2,1
Totalt	6,7	2,4	1,2	-0,2	-3,1	3,7

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

Tabell 3.9 Fødselsoverskudd 1.1.2003–1.1.2013 i pst. av middelfolkemengden – BA-regioner med størst overskudd og størst underskudd

Ti på topp	Fødselsoverskudd	Ti på bunn	Fødselsunderskudd
Alta	8,4	Ibestad	-13,6
Stavanger/Sandnes	8,4	Beiarn	-9,0
Tromsø	8,1	Loppa	-8,0
Kautokeino	7,5	Torsken/Berg	-7,7
Oslo	6,7	Kvæangen	-7,4
Bodø	6,2	Stor-Elvdal	-7,4
Bergen	5,9	Moskenes	-7,0
Trondheim	5,7	Fedje	-7,0
Stord	5,5	Steigen	-6,6
Førde	5,0	Hamarøy	-6,3

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Stort fødselsoverskudd skyldes ikke nødvendigvis høy fruktbarhet

Tabell 3.8 og 3.9 viser fødselsoverskuddet det siste tiåret fordelt på hhv. landsdeler, sentralitet og BA-regioner.

Vi ser av tabell 3.8 at det på landsdelsnivå er i Øst-Viken og på Vestlandet fødselsoverskuddet i forhold til folke-mengden er størst. På regiontypenivå er fødselsoverskuddet klart størst i storbyregionene. I småsenterregionene og de spredtbygde områdene har det i siste

Tabell 3.10 Gjennomsnittlige fruktbarhetsrater (SFT)¹ for perioden 1.1.2007–1.1.2012

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	1,85	1,87				1,85
Innlandet		1,80	1,75	1,98	1,83	1,82
Vest-Viken		1,84	1,87	1,83	1,94	1,85
Sørlandet		2,00	2,27	2,07	1,82	2,03
Vestlandet	2,04	2,07	2,13	2,03	2,01	2,05
Trøndelag	1,94		2,06	1,98	1,62	1,97
Nord-Norge			2,00	1,97	1,86	1,97
Totalt	1,92	1,91	2,00	2,00	1,88	1,93

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

¹ Samlet fruktbarhetstall (SFT) kan tolkes som gjennomsnittlig antall levendefødte barn hver kvinne kommer til å føde i hele kvinnens fødedyktige periode (15–49 år), under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden vedvarer og at dødsfall ikke forekommer.

tiårsperiode dødd flere mennesker enn det er blitt født. Det samme gjelder for Innlandet.

Tabell 3.9 viser at det i hovedsak er større og sentrale BA-regioner som dominerer på plussiden. Et unntak er Kautokeino, som er den BA-regionen som har hatt fjerde høyest fødselsoverskudd det siste tiåret. På minussiden finner vi flere regioner som også befant seg i bunnsjiktet på oversiktene over netto innvandring og innenlandsk flytting.

Nettотilflyttingen av unge voksne til byregionene – og dermed av kvinner i fødedyktig alder – har foregått over lang tid. Dette har ført til at en stadig større andel av barna fødes i disse områdene. Byregionene kan dermed få store fødselsoverskudd selv om fruktbarhetsraten ikke er tilsvarende høy (jf. tabell 3.8 vs. tabell 3.10). Siden midten av 1970-tallet har trenden vært at forskjellene mellom fylkene og regiontypene har blitt mindre. Jevnt over har fruktbarheten vært, og er fremdeles, høyest langs kysten, særlig på Sørlandet, Vestlandet, Nord-Trøndelag og i Finnmark.

Dersom vi forutsetter at nettoflyttingen er null, må fruktbarhetsraten overstige 2,06 for at folketallet ikke skal synke på sikt. Tabell 3.10 viser at Vestlandet og Sørlandet ligger nærmest denne verdien på landsdelsbasis i perioden 2007–2011. Fruktbarheten har generelt har vært noe lavere i de spredtbygde områdene enn i øvrige regionstyper. Blant BA-regionene er det i siste femårsperiode regioner i Trøndelag som står øverst både på topp- og bunnslisten. Namsskogan og Osen har hatt høyest fruktbarhet, mens raten har vært lavest i Flatanger og Meråker, jf. tabell 3.10. Ellers kan vi registrere at Loppa er på listene over lavest fruktbarhet, lavest fødselsoverskudd og størst innenlandsk utflytting.

3.5 FLYTTING OG KJØNN, BARN OG ELDRE

Mindre kjønnsforskjeller i flyttemønstrene...

Bl.a. grunnet ulik tilgang på næringseiendom og arbeid er menn mer stedbundne enn kvinner. Dette bidrar til at færre kvinner bosetter seg i den kommunen de vokste opp i og i større grad flytter til mannens hjem-

Tabell 3.11 Gjennomsnittlig fruktbarhetsrater (SFT) for perioden 1.1.2007–1.1.2012. BA-regioner med høyest og lavest fruktbarhetsrate

Ti på topp		SFT	Ti på bunn		SFT
Namsskogan		2,46	Flatanger		1,30
Osen		2,41	Meråker		1,33
Lurøy		2,39	Lebesby		1,43
Austevoll		2,37	Loppa		1,45
Hjelmeland		2,31	Lierne		1,48
Åseral		2,29	Åfjord/Roan		1,49
Mandal		2,27	Fedje		1,50
Hasvik		2,25	Valle/Bykle		1,55
Vik		2,25	Nesna		1,57
Nissedal		2,24	Tydal		1,58

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

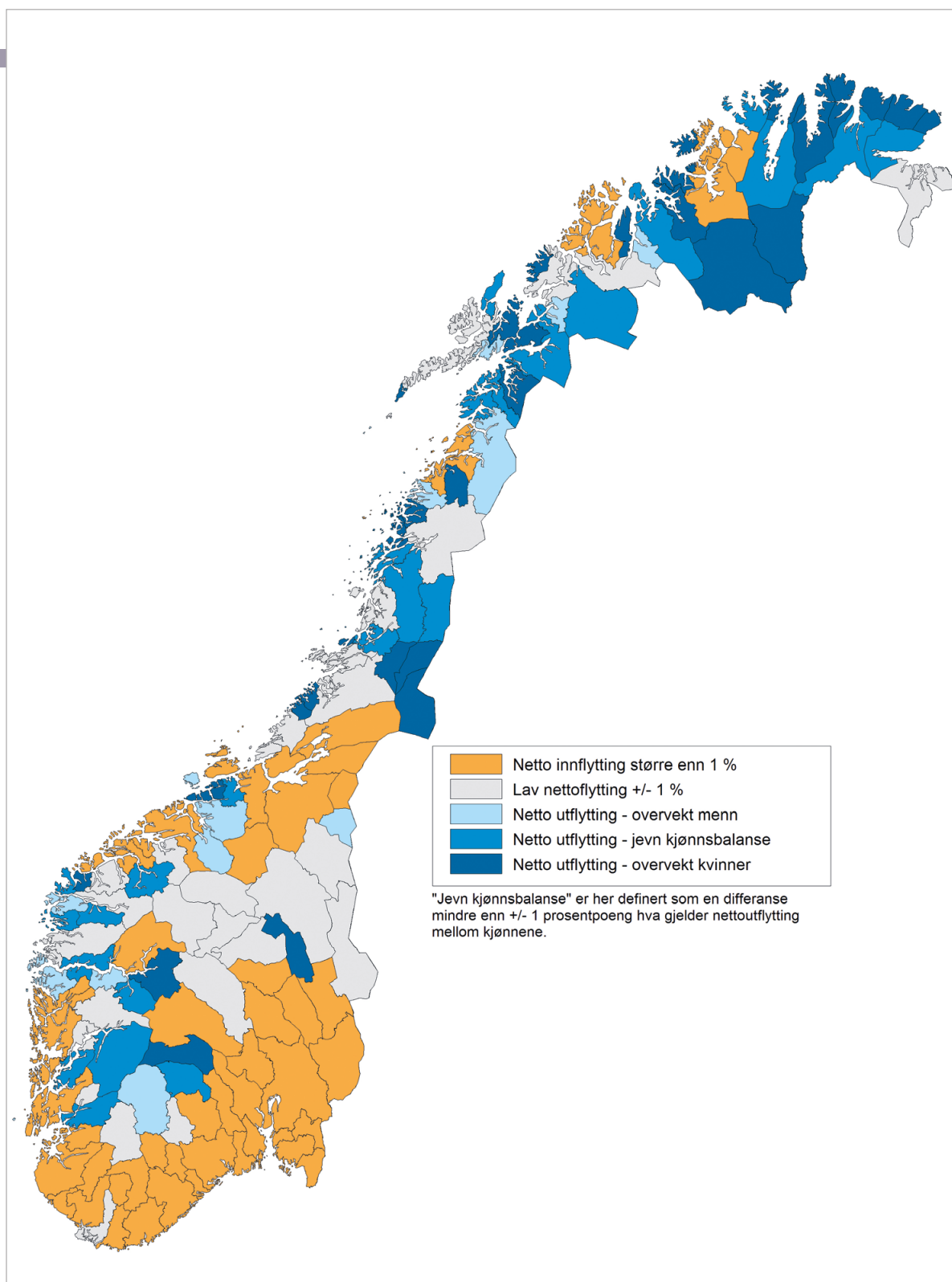
sted ved samlivsetableringer. Dette har også lenge bidratt til at netto flyttetap fra de minst sentrale kommunene har vært større for kvinner enn for menn, med den følge at det har blitt et overskudd av menn i reproduktiv alder i disse områdene. Sørli (2004, 2006) har gjennom livsløps- og kohortanalyser vist at bofastheten i kommunene nå har stabilisert seg. For årskullene født mellom 1965 og 1970 har flyttetapet økt noe for menn i de minst sentrale kommunene, sammenliknet med tidligere årskull.¹⁷ Derfor er det nå bare små flyttetapsforskjeller mellom kvinner og menn når årskullene når 35 års alder (Sørli 2006:16). En mulig årsak til denne utviklingen kan være at det er blitt en større samvariasjon i livsløpet mellom kjønnene. Dvs. at forskjeller i tidspunkt for utdanning og jobb er mindre nå enn før. Dermed kan man også forvente en større grad av likhet i flyttemønsteret.

¹⁷ Sørli's analyser er basert på SSBs flyttehistoriemateriale, hvor alle flyttemeldinger gjennom perioden 1964–2003 er lenket sammen til individuelle flyttekjeder. Sørli (2006) ser på årskullene født 1966–1970, fulgt fra de var 15 år til de var 33–37 år i 2003. Sørli ser for øvrig på minst sentrale kommuner etter SSBs definisjon. Dette tilsvarer i hovedsak småsenterregioner og spredtbygde områder.

Dette kommer også til uttrykk dersom man studerer flyttetall fordelt på kjønn de siste ti årene. Det er ikke slik at det er en overvekt av kvinner som flytter fra perifere strøk. De siste ti årene har det tvert imot vært flest menn som har flyttet (innenlandsk), men forskjellen mellom kjønnene er liten. Samtidig har det imidlertid vært et flertall av menn som har innvandret fra utlandet, noe som i sum gjør at netto flyttetap blir noe større for kvinner.¹⁸

¹⁸ I den grad kvinnene etter hvert følger tilsvarende etter, kan derfor dette snu seg.

Figur 3.11 Nettoflytting 1.1.2002–1.1.2012 etter kjønn. BA-regioner

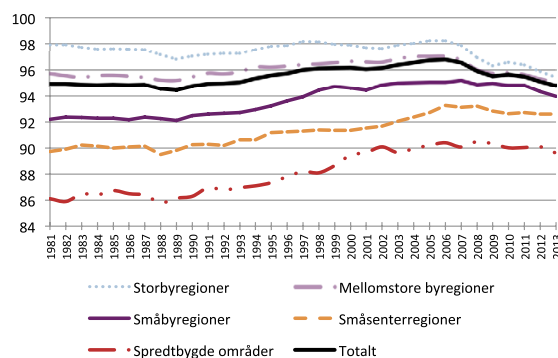
Kilde: Panda. Kart og beregninger: KRD.

... men fortsatt skjev kjønns- og alderssammensetning mange steder

Kjønnsfordelte folketall finnes tilbake til 1769, og ifølge SSB var 2011 første gang det var registrert flere menn enn kvinner i befolkningen. Per 1.1.2013 var det i Norge totalt 99,2 kvinner per 100 menn, mens tallet i 2011 var 99,9. I aldersgruppen 15-44 år var det bare 95,6 kvinner per 100 menn. Årsaken til dette er dels at det fødes 4-6 pst. flere gutter enn jenter. Dødeligheten er imidlertid større for menn enn for kvinner, noe som gjør at manns-overskuddet gradvis minker med alderen.¹⁹ Hovedårsaken til mannsoverskuddet i dag er likevel innvandringen. Nettoinnvandringstall fra SSB viser at det fra 1985 til og med 2011 totalt sett har innvandret drøyt 18 000 flere menn enn kvinner i aldersgruppen 16-44 år.

Figur 3.12 viser kjønnsfordelingen fordelt etter sentralitet for aldersgruppen 15-44 år. Fordelingen er jevnest i storbyregionene. I spredtbygde områder var det 89,6 kvinner per 100 menn i denne aldersgruppen per 1.1.2013. Figuren viser at de regionale forskjellene er betydelig redusert siden begynnelsen av 1980-tallet. Årsaken er antakelig dels at det til tider har flyttet ut flere menn enn kvinner i denne aldersgruppen, og dels at det til tider (særlig fra begynnelsen av 1990-tallet til midten av 2000-tallet) har kommet flere kvinner enn menn fra utlandet. Samtidig ser vi at det er et knekk i trenden rundt 2007, noe som kan relateres til den spesielt store arbeidsinnvandringen de siste årene, hvor det har vært en klar overvekt av menn.

Figur 3.12 Kjønnskvotienten (antall kvinner per 100 menn) i aldersgruppen 15-44 år etter sentralitet 1.1.1981-1.1.2013

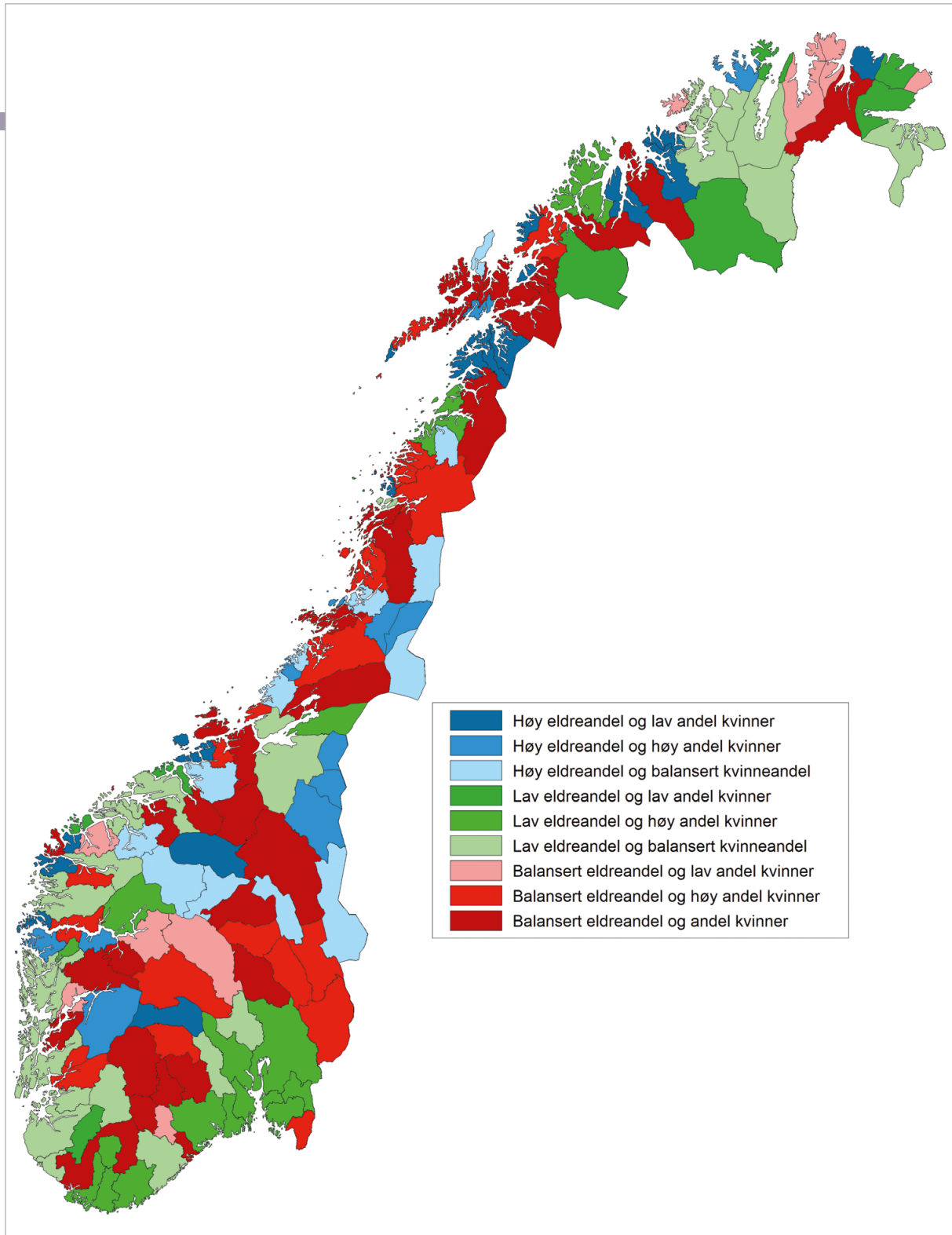

Kilde: Panda. Beregninger: KRD.

En sterk utflytting har lenge ført til en skjevhet også i alderssammensetningen i utflyttingsregioner, med relativt få personer i etableringsalder, jf. figur 3.13 og figur 3.15. Tilsvarende er det relativt mange unge voksne i regioner med sterk tilflytting, noe som igjen fører til at det blir født flere barn i slike regioner.

¹⁹ En annen årsak til at det i dag er flere menn enn kvinner i befolkningen totalt sett, er, ifølge SSB, at "vi heilt sidan 1997 hatt den spesielle situasjonen at det har døydd fleire kvinner enn menn, noko som heng saman med at det no er fleire kvinner enn menn i aldrane det døyrr flest. Dette kjem av dei sterkt fallande fødselstala dei første 15 åra etter 1920, og at desse kvinnene lever om lag 6-7 år lenger enn mennene" (se <http://www.ssb.no/folkemengde>).

Figur 3.13 Relativ kategorisering av BA-regioner etter eldreandel og andel kvinner per 1.1.2013²⁰

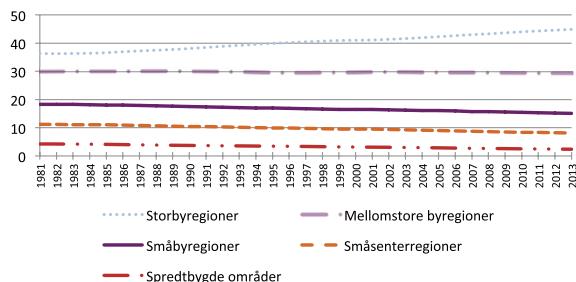
Kilde: SSB. Kart og beregninger: KRD.

²⁰ Eldreandelen ser på forholdet mellom antall personer over 67 år i forhold til total befolkning, mens kvinneandelen ser på forholdet mellom antall kvinner og antall menn i alderen 15–44 år. Høye andeler er her definert som de andeler som ligger et halvt standardavvik over gjennomsnittet på BA-nivå, mens lave andeler er de andeler som ligger et halvt standardavvik under gjennomsnittet på BA-nivå.

Færre innbyggere har røtter i distriktene

Selv om mange distriktskommuner har opplevd vekst i folketallet de siste årene som følge av økt tilflytting fra utlandet, bor barna i Norge stadig mer sentralt. Per 1. januar 2013 bor 44,9 pst. i aldersgruppen 0–17 år i storbyregionene, en økning fra 36,3 pst. i 1981. Figur 3.14 viser at andelen barn som bor i storbyregioner har økt gradvis i hele perioden. De minst sentrale regiontypene har mistet tilsvarende andeler, og også antallet barn som vokser opp i disse områdene har gått ned. De mellomstore byregionene er om lag på samme nivå i dag som i 1981.

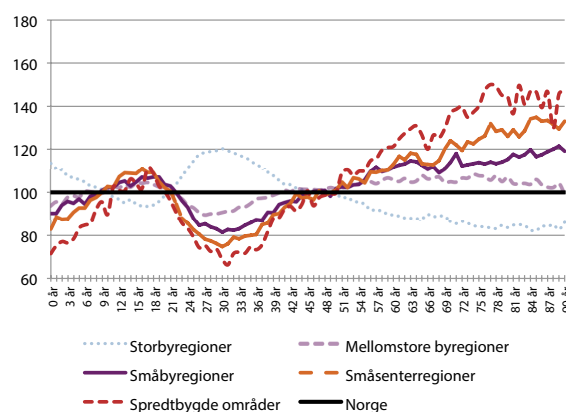
Figur 3.14 Barnebefolkningens (0–17 år) relative fordeling etter sentralitet, 1.1.1981–1.1.2013 (årlig sum = 100 pst.)

Sett i et distriktpolitisk perspektiv betyr dette at antall barn som har sine røtter i distriktsområder avtar, og at tilknytningen til distriktsområder blir mindre. Siden tilknytning til steder er viktig for valg av bosted, vil denne strukturelle endringen sannsynligvis få konsekvenser for kommende generasjoners bostedsvalg.

Eldrebolger og forsørgerrate

Figur 3.15 Befolkningens aldersfordeling etter sentralitet per 1.1.2013. Indeks, Norge i alt = 100

Kilde: Panda. Beregninger: KRD.

Figur 3.15 viser at det relativt sett er langt flere 20–40 åringer i storbyregionene og langt flere eldre i perifere strøk av landet, sammenliknet med landsgjennomsnittet. Som Effektutvalget beskrev i 2004, er det på mange måter slik at fordelingen i storbyregionene er et speilbilde av fordelingen i de andre regionene (NOU 2004: 2, side 44).

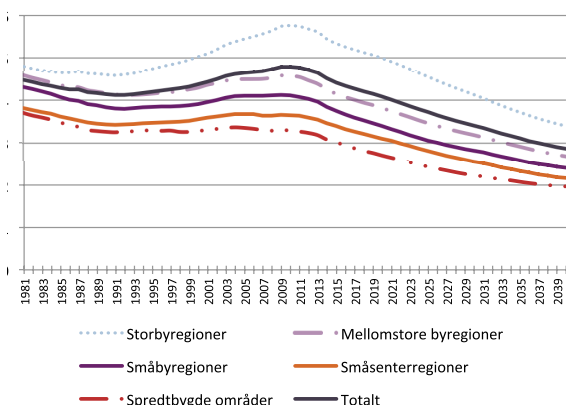
Kilde: Panda. Beregninger: KRD.

Tabell 3.12 Forsørgerrater etter sentralitet og landsdeler i hhv. 1981, 2013 og 2040. Antall personer i alderen 20–66 år per person i alderen 67 år eller mer

	Storby-regioner			Mellomstore byregioner			Småbyregioner			Småsenter-regioner			Spredtbygde områder			Totalt		
	1981	2013	2040	1981	2013	2040	1981	2013	2040	1981	2013	2040	1981	2013	2040	1981	2013	2040
Øst-Viken	4,6	5,7	3,5	4,4	4,1	2,6	3,9	4,1	2,6							4,5	5,4	3,3
Innlandet				4,3	3,8	2,4	4	3,4	2,1	3,3	3,2	2	3,3	3,1	2	3,9	3,5	2,3
Vest-Viken				4,4	4,3	2,6	4,2	4	2,6	3,6	3,6	2,1	3,1	3,4	2	4,2	4,2	2,6
Sørlandet				4,8	4,8	3,1	3,9	4,3	2,6	3,7	3,9	2,4	3	4,2	2,5	4,4	4,6	2,9
Vestlandet	5,1	5,6	3,3	4,7	4,5	2,7	4,2	4,2	2,5	3,9	3,5	2,2	3,1	3	1,9	4,6	4,8	2,9
Trøndelag	5,1	5,3	3,2				4,1	3,8	2,3	3,5	3,5	2,1	3,5	2,8	1,9	4,5	4,5	2,8
Nord-Norge				6,8	5,9	2,9	5	4	2,3	4,7	3,7	2,1	4,4	3,3	2	5,1	4,2	2,4
Totalt	4,8	5,6	3,4	4,6	4,4	2,7	4,3	4	2,4	3,8	3,5	2,2	3,7	3,2	2	4,5	4,6	2,9

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

Figur 3.16 Forsørgerrater etter sentralitet, 1981–2040.²¹ Antall personer i alderen 20–66 år per person i alderen 67 år eller mer

Tverrsnittet som vises i figur 3.15 kommer tydelig frem også i tidsserien i figur 3.16. Antall personer i arbeidsfør alder (20–66 år) per person i pensjonsalder (67+), synker jo mindre sentralt området er. Slik har det vært de siste

30 årene, og befolkningsprognosene bærer ingen bud om at dette kommer til å endre seg vesentlig. Figuren belyser også den mye omtalte "eldrebølgen" som Norge nå står foran. Små barnekull i mellomkrigstiden førte til at andelen eldre var i kontinuerlig nedgang fra begynnelsen av 1990-tallet til 2010 (se f.eks. SSB 2004). Etter hvert som de store barnekullene som fulgte i kjølvannet av andre verdenskrig blir pensjonister, vil imidlertid andelen eldre stige markert i alle deler av landet.

Mens det i 1981 var om lag 4,5 personer i arbeidsfør alder per person i pensjonsalder, forventes det at dette forholdstallet vil synke til 2,9 i 2040. Størst er nedgangen i Nord-Norge, som hadde den høyeste raten i 1981, og som forventes ha den nest laveste i 2040. Samtidig ser vi at forskjellene mellom regiontypene blir mindre. Mens det eksempelvis i dag er 2,4 flere personer i arbeidsfør alder per person i pensjonsalder i storbyregionene enn i spredtbygde områder, forventes det i 2040 å være 1,4 flere personer.

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

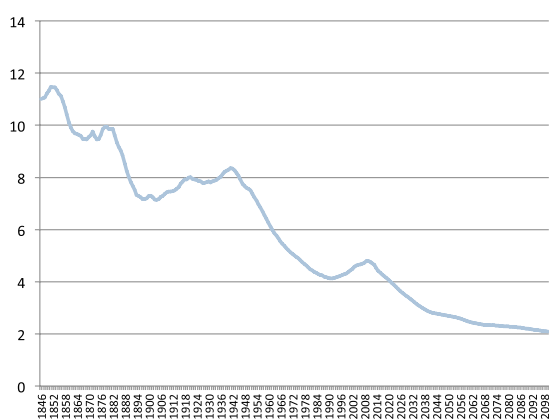
²¹ Prognosedata for perioden 2014–2040 (regionalt) og 2014–2100 (nasjonalt) er basert på mellomalternativet (MMMM) i SSBs befolkningsfremskrivninger per juni 2012.

Tabell 3.13 Antall innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre per 1.1.2013 etter sentralitet og landsdel

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	286 934	28 817	9 118			324 869
Innlandet		17 115	5 984	4 612	854	28 565
Vest-Viken		69 962	10 881	3 394	1 291	85 528
Sørlandet		26 440	2 275	4 806	554	34 075
Vestlandet	102 393	25 677	15 095	13 338	2 687	159 190
Trøndelag	27 764		6 953	3 997	699	39 413
Nord-Norge		11 438	16 490	5 910	4 994	38 832
Totalt	417 091	179 449	66 796	36 057	11 079	710 472

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 3.17 Forsørgerrate for Norge, 1846–2100. Antall personer i alderen 20–66 år per person i alderen 67 år eller mer

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 3.17 viser at forsørgerraten har endret seg betydelig over tid. I 1846 var det 11 personer i aldersgruppen 20–66 år for hver person over 67 år. Ifølge SSBs prognose vil det i 2100 være i overkant av to personer i yrkesaktiv alder for hver pensjonist. Vi ser også at det har vært betydelige endringer i enkelte perioder, særlig i årene 1880–1900 og 1950–1990. Vi er nå inne i en ny

periode der det forventes relativt kraftig nedgang, særlig frem til 2040-årene.

3.6 MER OM FLYTTING, INNVANDRERE OG NORSKFØDTE MED INNVANDRERFORELDRE

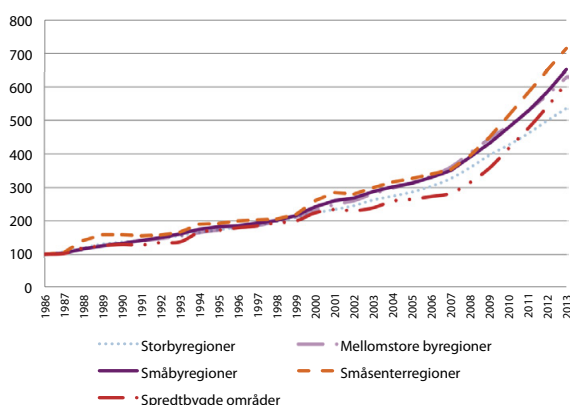
Innvandringen bidrar positivt i alle regiontypene

Vi har tidligere i kapitlet sett at innvandringen de siste årene har bidratt til om lag 70 pst. av befolkningsveksten i landet. Per 1. januar 2013 utgjorde innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 710 472 innbyggere, eller 14,1 pst. av befolkningen.²² Til sammenlikning var det i 1986 drøyt 120 000 innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre bosatt i Norge, noe som da tilsvarte om lag 3 pst. av befolkningen.

²² Kategorien 'innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre' omfatter personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre, samt norskfødte med innvandrerforeldre. Den 'øvrige befolkningen' blir dermed norskfødte med begge foreldre født i Norge, utenlandsfødte med én norskfødt forelder, utenlandsfødte med to norskfødte foreldre og norskfødte med én utenlandsfødt forelder. Denne definisjonen gjelder i alle tabeller og figurer under.

Tabell 3.13 viser at størsteparten av innvanderne og norskfødte med innvandrerforeldre som forventet er bosatt i byregionene. Storbyregionene har en større andel innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre enn befolkningsmengden tilsier, mens det motsatte er tilfelle for øvrige regionstyper. Per 1. januar 2013 var for eksempel om lag 40 pst. av alle innvanderne og norskfødte med innvandrerforeldre bosatt i Osloregionen, mens om lag 25 pst. av befolkningen totalt sett var bosatt der. Småsenterregionene og spredtbygde områder har om lag 11 pst. av befolkningen i landet og 6,6 pst. av innvanderne og norskfødte med innvandrerforeldre. Veksten i antall innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre har likevel gått i relativt lik takt i alle deler av landet de siste 25 årene, og faktisk vært størst i småsenterregionene og småbyregionene, jf. figur 3.18.

Figur 3.18 Prosentvis vekst i antall innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre etter sentralitet, 1.1.1986–1.1.2013 (1986=100)

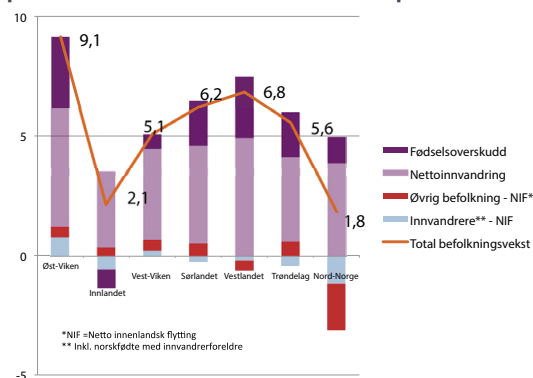

Kilde: SSB. Beregninger: KR.D.

Innvandringen har alene bidratt til folketallsvekst i mange regioner og til redusert nedgang i andre regioner. En utfordring er at innvandrere i utgangspunktet er mindre knyttet til en kommune eller region og dermed mindre stedbundne enn de som er født og oppvokst i området. Mange av de som først kommer til perifere kommuner flytter derfor videre etter få år. Ikke desto mindre bidrar innvandrere i stor grad til å holde folke-

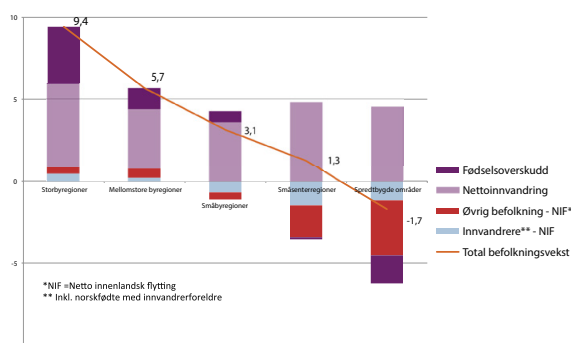
tallet oppe. Innvandringen er den eneste av befolkningskomponentene som de siste årene har bidratt positivt i alle landsdeler og regionstyper, uavhengig av sentralitet.

Figur 3.19 Befolkningsutvikling i landsdelene for perioden 1.1.2007–1.1.2012. Tall i pst.

Kilde: SSB. Beregninger: KR.D.

Figur 3.20 Befolkningsutvikling etter sentralitet for perioden 1.1.2007–1.1.2012. Tall i pst.

Kilde: SSB. Beregninger: KR.D.

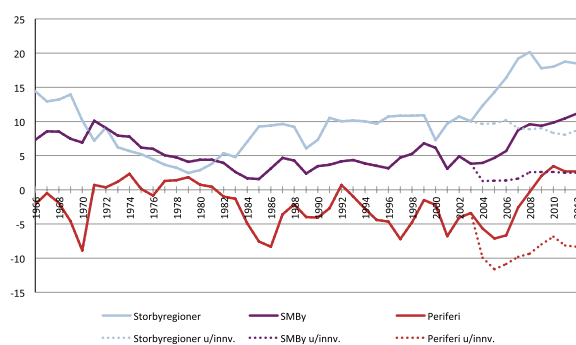
Dette kommer tydelig frem i figur 3.19 og figur 3.20, som viser nettoinnvandringens betydning for befolkningsveksten i landsdeler og ulike regionstyper i femårsperioden 2007–2011.²³

²³ Det har i alle årene i perioden 2003–2010, med unntak av 2009, vært netto utvandring av personer med norsk statsborgerskap.

Befolkningsutviklingen etter sentralitet (figur 3.20) viser at netto innenlandsk flytting for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre har samme mønster som for den øvrige befolkningen. Dvs. at netto flyttetall er positive for storbyregionene og for de mellomstore byregionene, mens de er negative for øvrige regionstyper. På landsdelsnivå (figur 3.19) ser vi imidlertid at både Innlandet, Sørlandet og Trøndelag har hatt netto utflytting av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre samtidig som det har vært netto innflytting av den øvrige befolkning.

Nivået på innvandringen varierer i takt med behovene i det norske arbeidsmarkedet og med krisene i verden. De fleste kommer hit til landet for å arbeide, for å gjenforenes med familien som allerede er her eller for å stifte familie. I de senere årene har arbeidsinnvandringen til Norge vært svært stor, særlig fra Polen, men også fra Litauen, Sverige og Tyskland.

Figur 3.21 Befolkningsutvikling etter sentralitet per 1 000 innbyggere i 1966–2012. Med og uten innvandring

Figur 3.21 viser befolkningsutviklingen i storbyregionene, små og mellomstore byregioner (SMBBy) og småsenterregioner og spredtbygde områder (periferi) siden 1966, gitt dagens kommune- og tettstedsstruktur. I tillegg har vi fra og med 2004 inkludert utviklingsbanen gitt ingen ut- eller innvandring. Også denne figuren viser med all tydelighet innvandringens betydning for befolkningsveksten i alle deler av landet de siste årene.

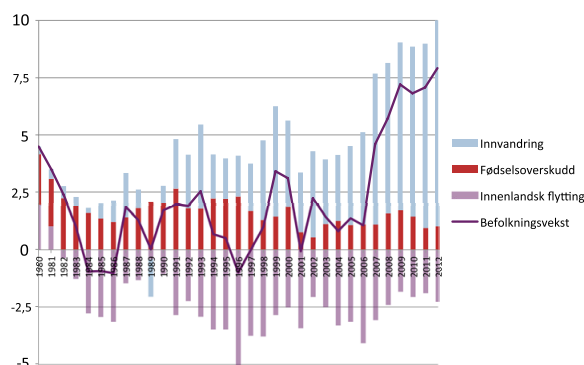
3.7 FORTSATT SENTRALISERING SELV UTEN FLYTTING

Utfordringene knyttet til å opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret har blitt større de siste tiårene. Dette skyldes ikke at det er flere bygdeungdommer som flytter til sentrale strøk nå enn for 20-30 år siden. Men tiår med sentralisering har ført til at barn i stadig større grad blir født og vokser opp i sentrale strøk.

Tidligere ble nettoflyttingen fra mindre sentrale regioner til en viss grad utlignet ved at det ble født flere barn i disse områdene. Dermed var det et fødselsoverskudd som gjorde at disse regionene unngikk en stor befolkningsnedgang selv med en stor netto utflytting. Nå er fødselstallene lavere og jevnere geografisk fordelt. Dermed er det mange områder som opplever befolkningsnedgang både på grunn av netto utflytting av unge og fordi det ikke fødes nok barn til å holde folketallet oppe. I tillegg er det regioner som opplever befolkningsnedgang til tross for netto innflytting, eller befolkningsøkning til tross for fødselsunderskudd, jf. figur 3.24. Statistikken viser at mens vi må tilbake til år 2006 for å finne et samlet fødselsoverskudd i småsenterregionene, må vi tilbake til 1986 for å finne et samlet fødselsoverskudd i de spredtbygde områdene. Samtidig må vi tilbake til årene først på 1970-tallet og ellers 1950- og 1960-tallet for å finne fødselsoverskudd på landsbasis som har vært høyere enn de siste årene. Figur 3.22 og figur 3.23 eksemplifiserer de ulike komponentene i befolkningsutviklingen i henholdsvis småbyregionene og småsenterregioner og spredtbygde områder siden 1980. Begge figurene viser at fødselsoverskuddet i disse områdene har avtatt gradvis, samtidig som innvandringsoverskuddet et økt. Begge områdene har hatt et vedvarende innenlandsk netto flyttetap siden begynnelsen av 1980-tallet.

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

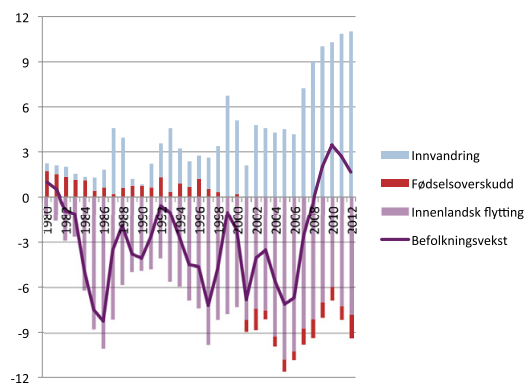
Figur 3.22 Årlig befolkningsutvikling i småbyregionene (SMBY) per 1 000 innbyggere, 1.1.1980–1.1.2013

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

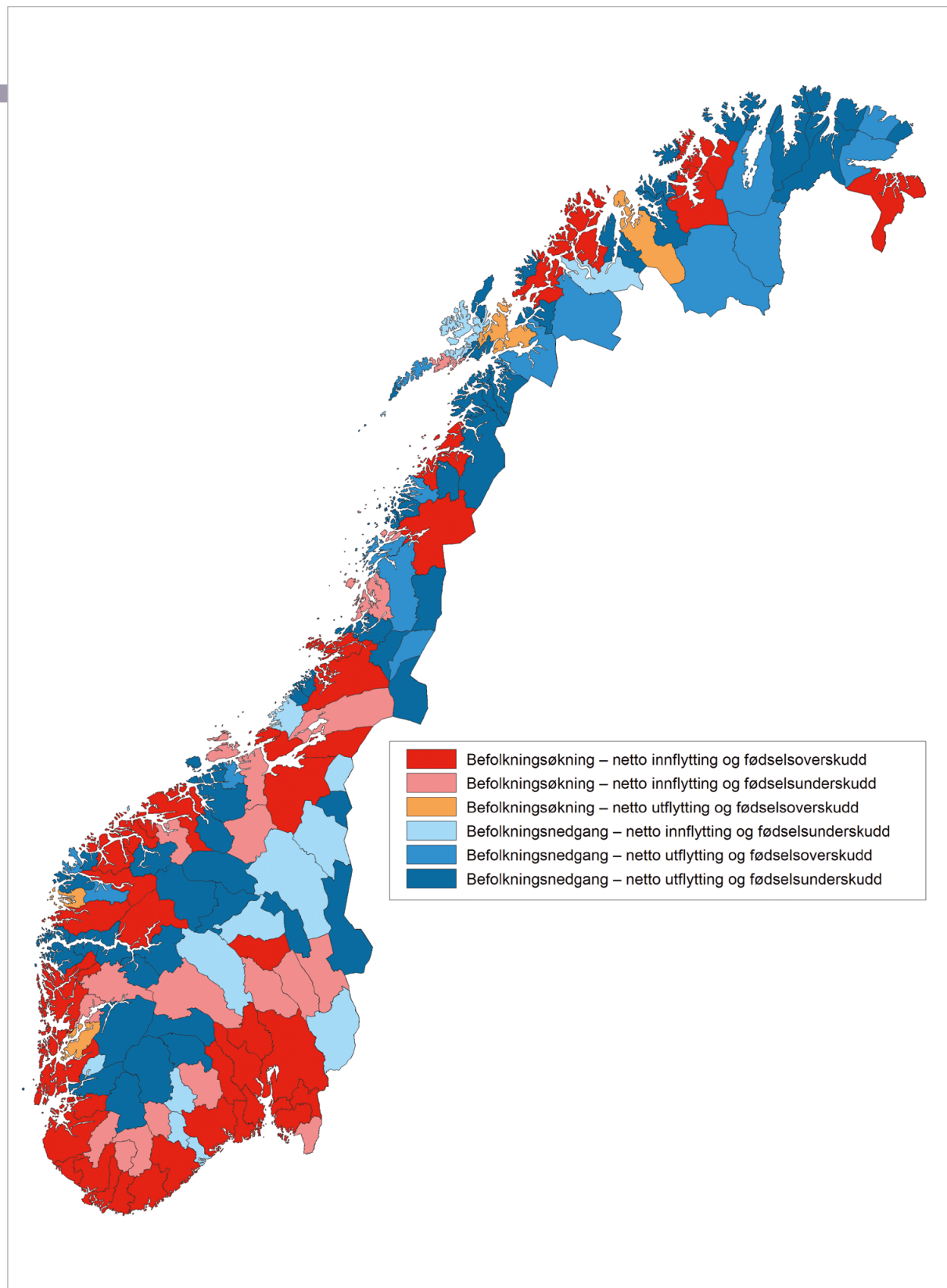
Opprettholdelse av bosettingsmønsteret avhenger bl.a. av at ungdom oppvokst i byregionene i fremtiden velger å bosette seg i mindre sentrale områder som voksne (Sørli 2006:3). Analyser av årskullene født mellom 1950 og 1970 har vist at det er en synkende andel som flytter til mindre sentrale regioner enn der de vokste opp (Sørli 2004), og bosettingen består i økende grad av personer som har vokst opp i kommunen, samtidig som utflyttingen ikke har avtatt. Nettoinnvandringen fra utlandet vil ha avgjørende betydning for utviklingen fremover. Antallet innvandrere, hvor de bosetter seg når de kommer til landet, deres fremtidige innenlandske flyttemønstre og hvor de velger å få sine barn, spiller her inn.

Figur 3.23 Befolkningsutvikling i småsenterregioner og spredtbygde områder per 1 000 innbyggere, 1.1.1981–1.1.2011

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 3.24 Befolkningsendring 1.1.2003–1.1.2013 etter nettoflytting og naturlig tilvekst. BA-regioner

Kilde: SSB. Kart og beregninger: KRD.

4 ARBEIDSMARKED OG INNTEKT

Ved å studere sysselsettingen kan man si noe om hvor arbeidsmarkedet er i vekst og hvor arbeidsmarkedet stagnerer. Der det er høy befolkningsvekst er det også høy sysselsettingsvekst. Dessuten er arbeidsmarkedet en viktig temperaturmåler for økonomien. Det er en nær sammenheng mellom vekst i sysselsettingen og vekst i bruttonasjonalprodukt (BNP).

I dette kapitlet skal vi se nærmere på arbeidsmarkedet og inntektsnivået i de ulike regionene i landet.

4.1 NORGE I EUROPA

Arbeidsmarkedet i Europa har de seneste årene vært preget av ettervirkningene av finanskrisen og de påfølgende gjeldsproblemene i enkelte land.

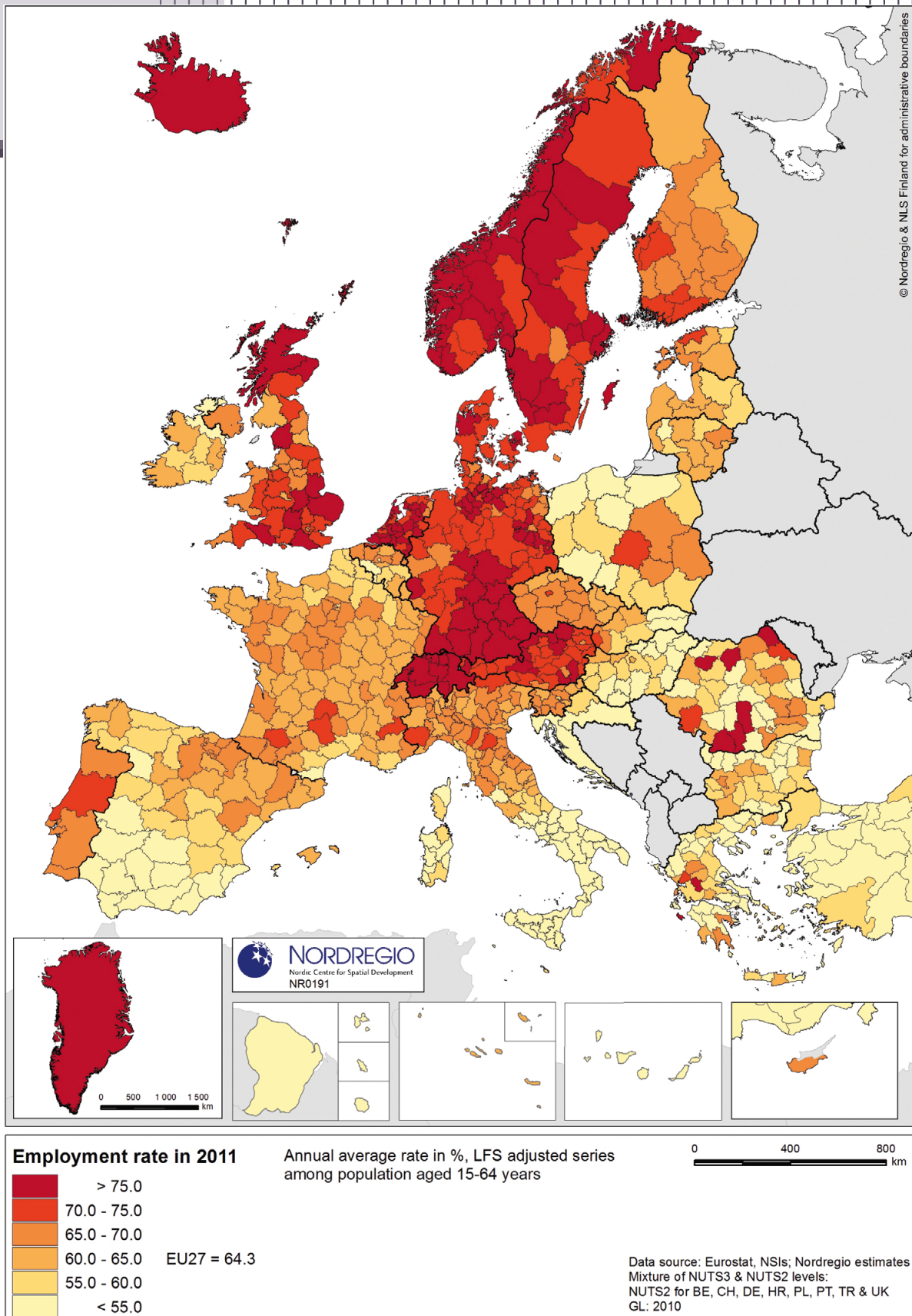
Figur 4.1 viser sysselsettingsnivået i europeiske regioner i 2011. Norden, Storbritannia og de sentrale delene av Europa skiller seg ut med høyest sysselsetting.

Lavest sysselsetting finner vi i Sør- og Øst-Europa. I de nordiske landene er sysselsettingsnivået høyt og det er relativt små regionale forskjeller, med et visst unntak for Finland. Gjennomsnittlig sysselsettingsandel i EU for aldersgruppen 20–64 år var i 2012 på 68,4 pst.²⁴ Tilsvarende for Norge var 79,9 pst. Alle de nordiske landene har en sysselsettingsrate over EU-gjennomsnittet.

Figur 4.2 viser arbeidsledighetsnivået i europeiske regioner i 2011. I stor grad ser vi at dette er et speilbilde av sysselsettingsnivået. I grove trekk finner man områdene med høyest arbeidsledighet i kartets ytre randsoner ("U-form"), altså fra Finland og sørover til Hellas, vestover til Spania, og videre nordover til Irland. Arbeidsledigheten blant unge viser enda større, og mer dramatiske, forskjeller. Norge (8,6 pst.) var sammen med Tyskland, Nederland og Østerrike de eneste landene i Europa som i 2012 hadde under 10 pst. arbeidsledighet for arbeidsstyrken under 25 år. De fleste landene (herunder Sverige) har en tilsvarende ledighet på over 20 pst., og i både Spania og Hellas var om lag 55 pst. av arbeidsstyrken under 25 år arbeidsledig i 2012.

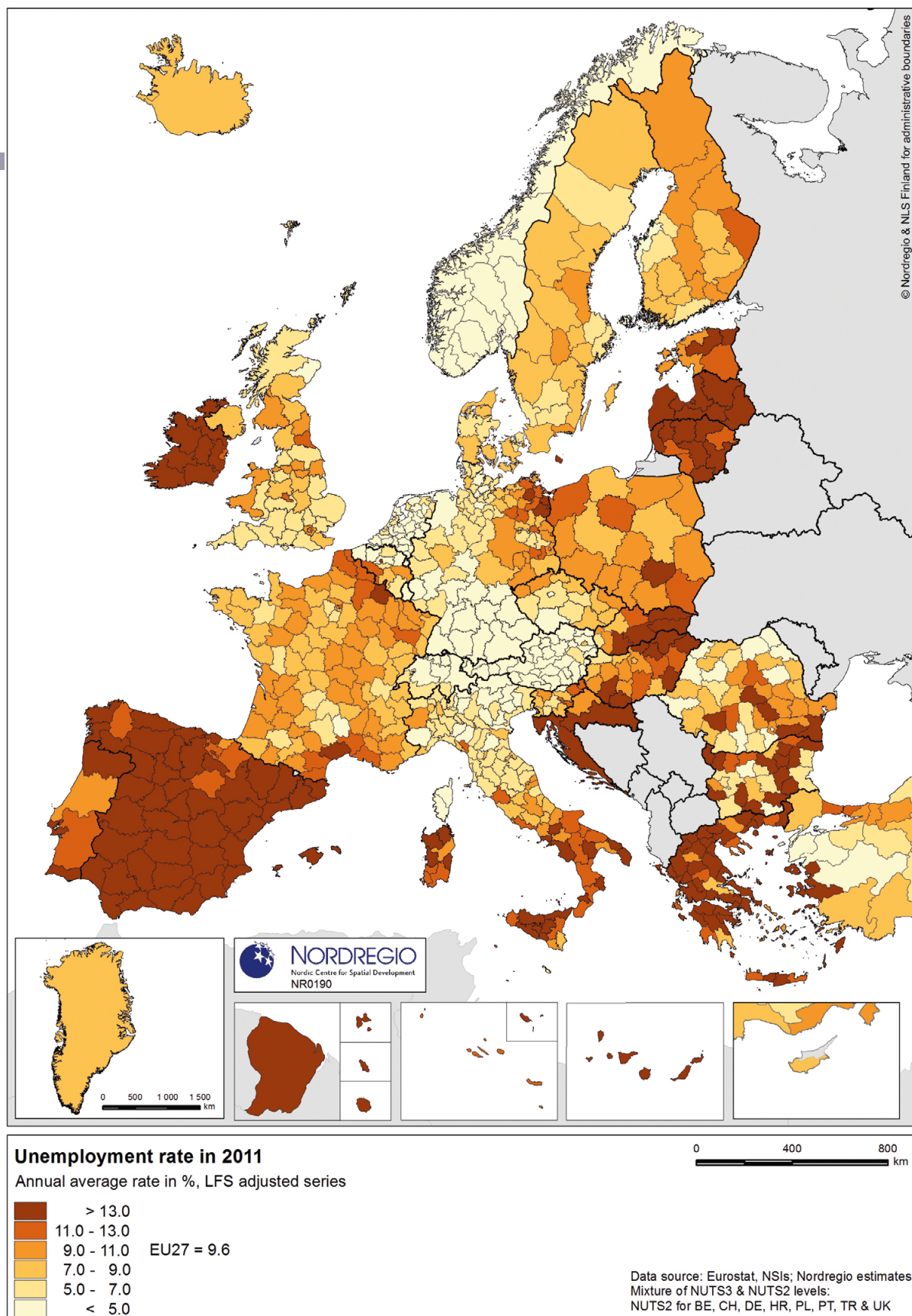
²⁴ Tall for sysselsatte og arbeidsledige (neste avsnitt) i Europa og Norden er hentet fra Eurostats statistikkbank.

Figur 4.1 Sysselsetningsrate i europeiske fylker og landsdeler (NUTS 2 og 3) i 2011

Kilde: Nordregio.

Figur 4.2 Arbejdsledighed i europæiske fylker og landsdeler (NUTS 2 og 3) i 2011

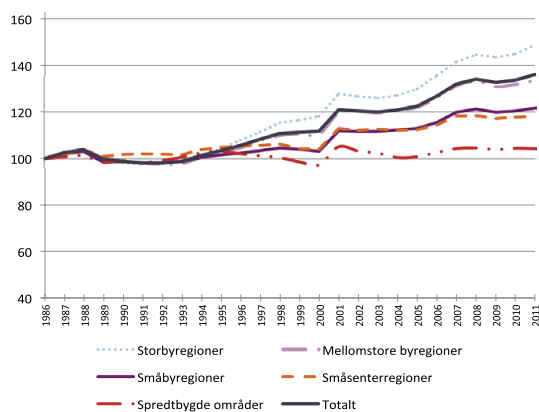
Kilde: Nordregio.

4.2 SYSSELSETTING

Syssettingsvekst så å si overalt, men sterkest i byene

Figur 4.3 viser sysselsettingsveksten i ulike regioner i perioden 1986–2011.²⁵ Veksten har over tid vært skjevt geografisk fordelt med en sterkere sysselsettingsvekst i sentrale strøk enn i mindre sentrale strøk. Dette er spesielt fremtredende f.o.m. midten av 1990-tallet. Figuren viser en oppadgående trend i alle områdene etter en nedgang i 2008 og 2009. Sysselsettingen har holdt seg relativt stabil i de spredtbygde områdene de siste årene, og er i dag om lag på samme nivå som i 2001, jf. også tabell 4.1.

Figur 4.3 Sysselsettingsvekst etter arbeidssted og sentralitet i perioden 1986–2011. Indeks, 1986=100

Kilde: Panda. Beregninger: KRD.

²⁵ SSB endret definisjonen av sysselsetting (registerbasert) med virkning fra 2001, noe som forårsaker et brudd i tidsserien.

Tabell 4.1 Sysselsettingsvekst i pst. etter arbeidssted, sentralitet og landsdel, 2001–2011, tall per fjerde kvartal

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	11,8	7,9	5,8			11,2
Innlandet		8,5	2,0	2,0	-2,2	5,5
Vest-Viken		9,8	11,2	1,5	7,1	9,6
Sørlandet		19,3	16,3	6,6	20,5	16,9
Vestlandet	24,5	14,7	9,8	3,9	-1,2	17,7
Trøndelag	19,7		10,7	6,5	-2,1	15,3
Nord-Norge		12,4	8,3	6,9	-4,2	7,7
Totalt	16,4	11,8	8,7	4,6	-0,8	12,5

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

**Tabell 4.2 Vekst i sysselsetting i pst. etter arbeidssted fra fjerde kvartal 2001 til fjerde kvartal 2011
– BA-regioner med høyest og lavest vekst**

Ti på topp	Pst. endring i sysselsetting	Ti på bunn	Pst. endring i sysselsetting
Åseral	34,6	Loppa	-26,4
Stavanger/Sandnes	29,3	Bindal	-24,2
Kristiansand	25,8	Måsøy	-23,2
Alta	25,3	Vardø	-22,4
Sør-Varanger	24,9	Høyanger	-20,3
Nissedal	23,8	Båtsfjord	-18,3
Kongsberg	22,6	Gamvik	-17,6
Bergen	20,7	Hasvik	-15,6
Hammerfest	19,8	Berlevåg	-13,2
Trondheim	19,7	Meråker	-13,0

Kilde: Panda. Beregninger: KRD.

Tabell 4.1 viser at sysselsettingen har vokst med 12,5 pst. siden fjerde kvartal 2001. Tabellen viser videre at veksten i sysselsettingen har vært skjevt fordelt. Jo mer sentral regionen er, desto høyere har sysselsettingsveksten vært. På landsdelsnivå har sysselsettingsveksten vært lavest i Innlandet, mens Sørlandet, Vestlandet og Trøndelag har hatt den sterkeste veksten. Når mindre sentrale regioner ikke har den samme veksten i sysselsettingen som mer sentrale regioner, så har de heller ikke det samme potensialet for økonomisk vekst. Dette må også ses i lys av at mange mindre sentrale regioner opplever mangel på arbeidskraft som et problem for videre vekst.

Det er spesielt de spredtbygde delene av Nord-Norge som skiller seg ut med lavest vekst i sysselsettingen.²⁶ En rangering av BA-regionene viser at åtte av ti regioner med sterkest nedgang i sysselsettingen siste ti år befinner seg i Nord-Norge, hvorav syv i Finnmark. Med

unntak av Høyanger (småsenterregion) er alle spredtbygde områder. På den andre siden finner vi både småbyregioner (hvorav tre i Finnmark) og spredtbygde områder blant BA-regionene med høyest sysselsettingsvekst de siste ti årene.

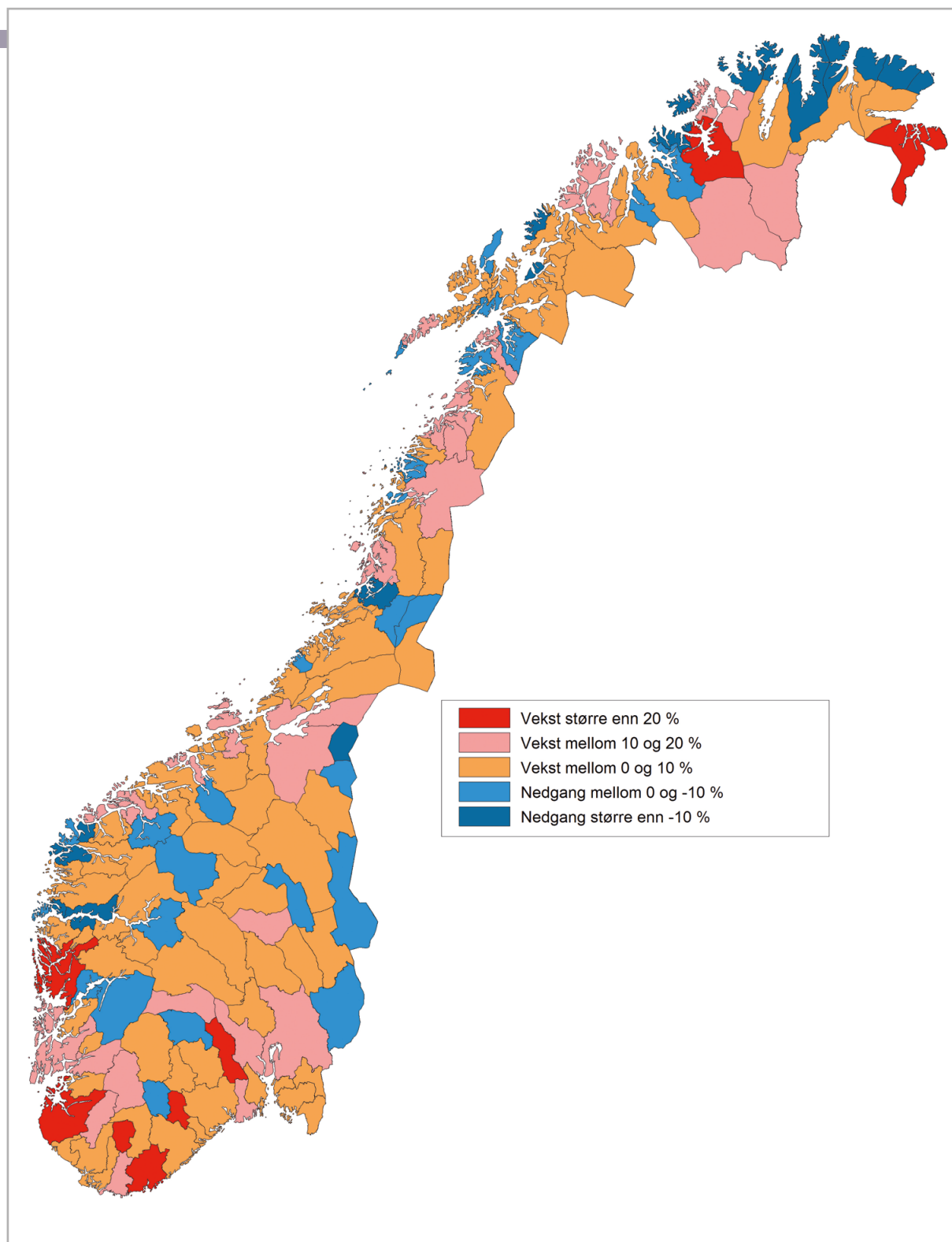
Figur 4.4 viser en kategorisering av BA-regionene etter grad av sysselsettingsvekst de siste ti årene. Det har i hovedsak vært vekst i det meste av landet. Nedgang finner vi i hovedsak spredt rundt i enkelte deler av Innlandet, Nord-Norge og indre fjordstrøk i Sør-Norge.

Høy andel sysselsatte i hele landet, men enkelte geografiske lommer med høyt fravær

Om lag 78 pst. av befolkningen i Norge i alderen 20–66 år deltar i arbeidslivet jf. tabell 4.3. Som vi har sett tidligere i kapitlet er andel sysselsatte høy i Norge sammenliknet med resten av Europa. En viktig årsak til dette er relativt høye andeler sysselsatte kvinner og eldre (SSB 2008).

²⁶ Merk at periodiseringen skjuler at det har vært en vekst i sysselsettingen i alle deler av landet de siste fem årene, også i de minst sentrale delene av Nord-Norge. Det er likevel fremdeles færre sysselsatte enn det var i 2001.

Figur 4.4 Sysselsetningsvekst i pst. etter arbeidssted fra fjerde kvartal 2001 til fjerde kvartal 2011 – BA-regioner

Kilde: Panda. Kart og beregninger: KRD.

Det er generelt små forskjeller i sysselsettingsnivået mellom ulike regiontyper. På landsdelsnivå skiller Vestlandet seg ut med en noe høyere yrkesdeltakelse enn resten av landet.

Det er naturligvis langt større forskjeller i sysselsettingsnivået dersom vi sammenlikner de enkelte BA-regioner.

Hele åtte av ti BA-regioner med størst andel sysselsatte finner vi på Vestlandet. Med unntak av Sogndal (småby-region) er alle småsenterregioner eller spredtbygde områder. Men vi finner også mange mindre regioner blant regionene med lavest andel sysselsatte. Det er med andre ord ikke alltid størrelsen det kommer an på. Figur 4.5 viser andelen sysselsatte i BA-regionene.

Tabell 4.3 Sysselsatte etter bostedskommune i pst. av befolkningen (20–66 år) i 2011 etter sentralitet og landsdel

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	78,1	73,1	72,5			77,2
Innlandet		76,0	72,2	78,2	77,9	75,6
Vest-Viken		74,9	77,5	80,5	80,3	75,6
Sørlandet		75,4	74,8	75,9	83,3	75,6
Vestlandet	80,8	80,2	80,0	80,7	80,5	80,5
Trøndelag	78,5		77,7	78,6	79,5	78,4
Nord-Norge		79,8	76,2	76,8	74,2	77,0
Totalt	79,0	76,1	76,6	78,7	77,5	77,7

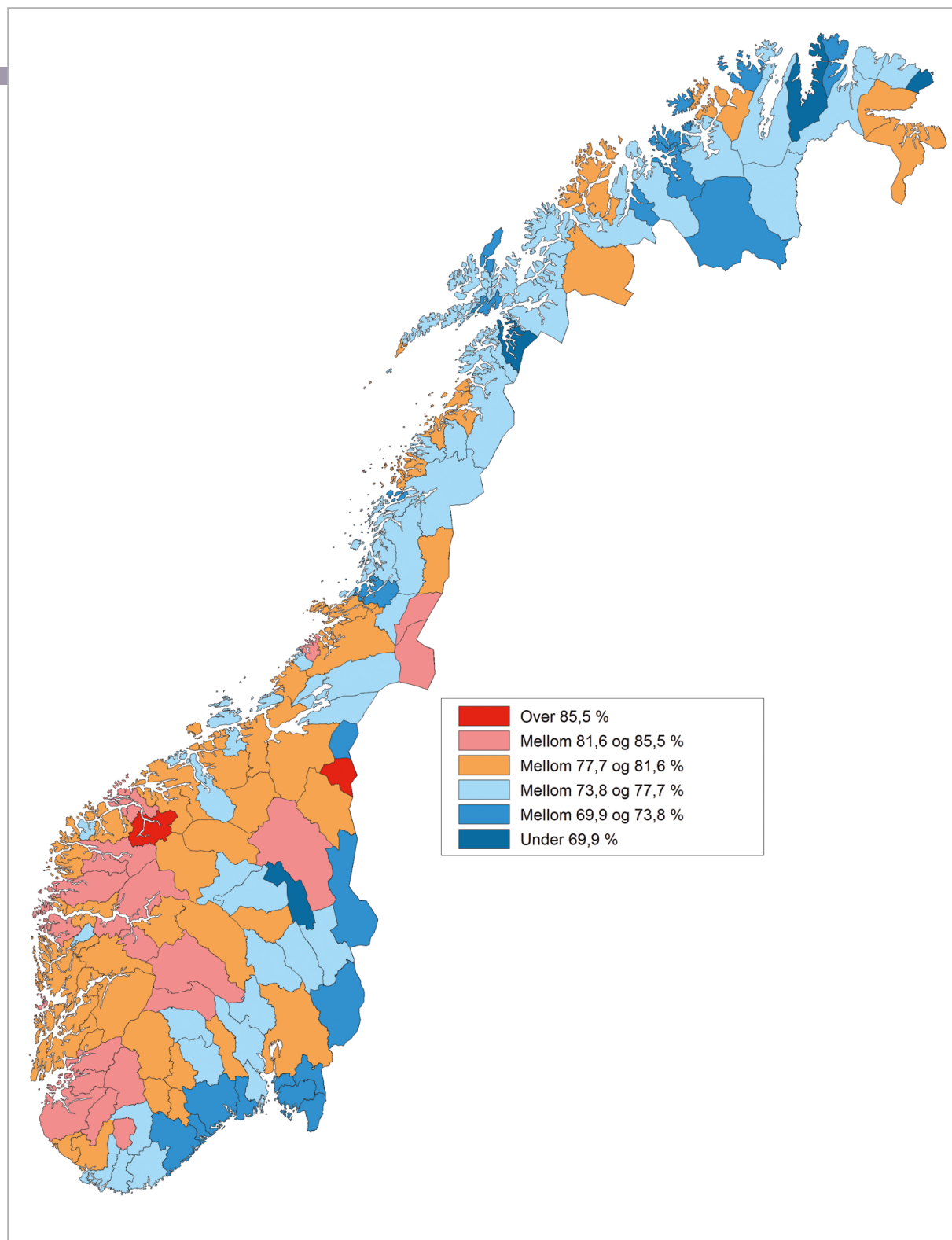
Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

Tabell 4.4 BA-regioner med størst og lavest andel sysselsatte i pst. av befolkningen (20–66 år) i 2011

Ti på topp	Sysselsatte	Ti på bunn	Sysselsatte
Utsira	89,5	Tysfjord	68,2
Tydal	86,2	Stor-Elvdal	68,3
Norddal/Stranda	85,7	Vardø	68,6
Sirdal	84,0	Lebesby	69,2
Masfjorden/Gulen	84,0	Måsøy	70,1
Austevoll	83,9	Kongsvinger	70,4
Sogndal	83,9	Bindal	70,5
Træna	83,9	Halden	71,1
Stryn/Eid	83,7	Risør	71,3
Hjelmeland	83,6	Kautokeino	71,8

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 4.5 Sysselsatte i pst. av befolkningen (20–66) per fjerde kvartal 2011. BA-regioner

Kilde: SSB. Kart og beregninger: KRD.

4.3 ARBEIDSLEDIGHET

Små forskjeller i arbeidsledigheten

Tall for arbeidsledigheten i 2012 viser relativt små forskjeller både mellom landsdeler og sentralitetsnivå. Tabell 4.5 viser at Vestlandet utmerker seg med noe lavere ledighet enn resten av landet. Med et visst

unntak for Nord-Norge, er arbeidsledigheten lav i store deler av de spredtbygde områdene. I 2012 var arbeidsledigheten lavest i småsenterregionene og høyest i de mellomstore byregionene. Som vi har sett tidligere i kapitlet, er ledigheten svært lav sammenliknet med det meste av Europa.

Tabell 4.5 Arbeidsledighet i pst. i 2012 (årgjennomsnitt) – etter sentralitet og landsdel

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	2,6	3,5	2,9			2,8
Innlandet		2,4	2,7	2,3	2,4	2,4
Vest-Viken		3,1	2,3	1,8	1,8	2,9
Sørlandet		3,0	2,3	2,4	1,9	2,8
Vestlandet	1,8	2,1	1,9	2,0	1,6	1,9
Trøndelag	2,2		2,4	2,2	2,1	2,3
Nord-Norge		2,3	2,4	2,8	3,7	2,6
Totalt	2,3	2,8	2,3	2,2	2,6	2,5

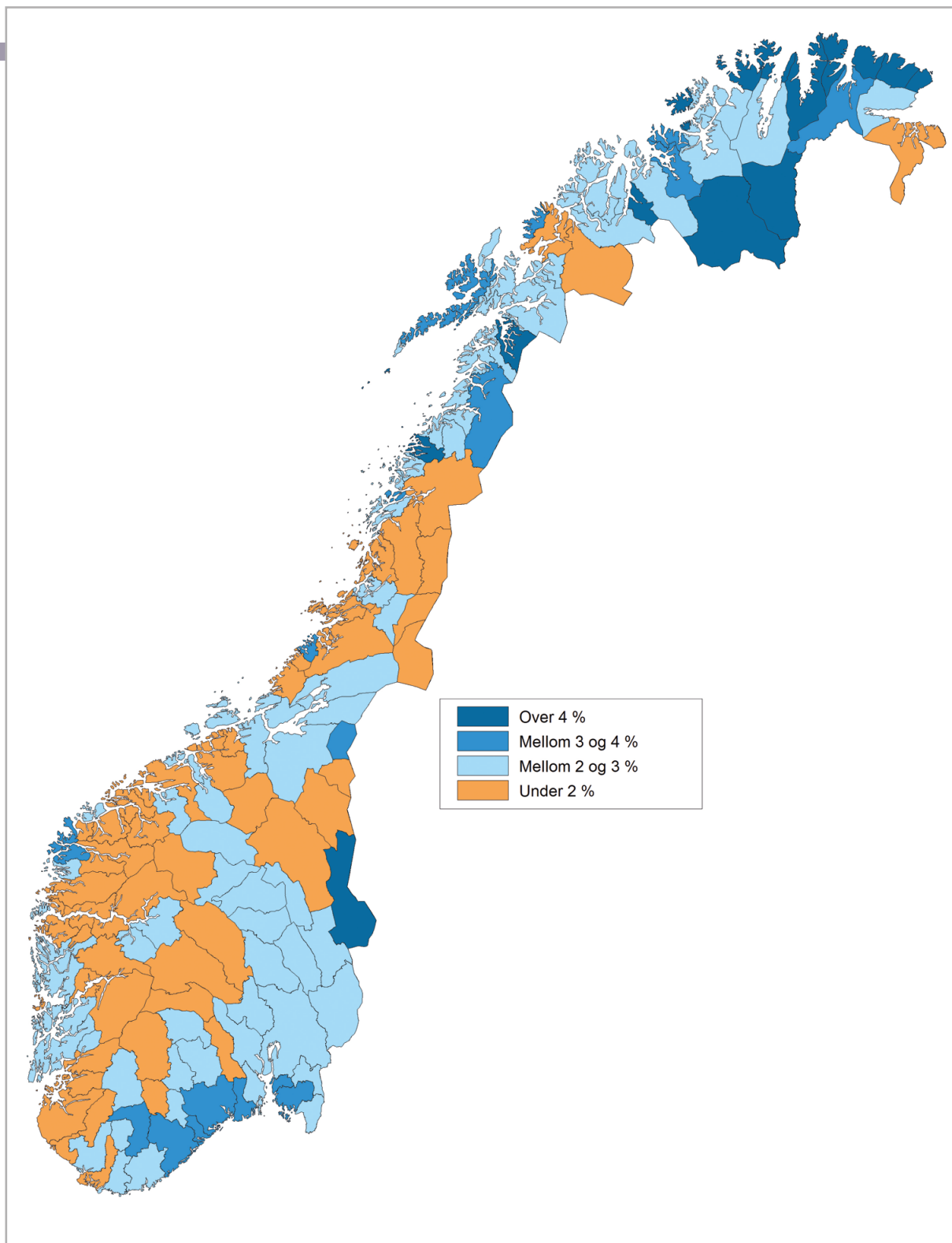
Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Tabell 4.6 Arbeidsledighet i pst. i 2012 (årgjennomsnitt) – BA-regioner med størst og lavest ledighet

Arbeidsledighet		Arbeidsledighet	
Ti på topp	(pst.)	Ti på bunn	(pst.)
Vik	0,7	Værøy	8,0
Sandøy	0,7	Kautokeino	6,4
Sirdal	0,8	Vardø	6,2
Utsira	0,8	Båtsfjord	5,6
Fedje	0,8	Meløy	5,5
Suldal	1,0	Lebesby	5,3
Modalen	1,0	Gamvik	5,3
Lierne	1,0	Berlevåg	5,2
Førde	1,1	Måsøy	5,1
Masfjorden/Gulen	1,1	Nordkapp	5,1

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 4.6 Arbeidsledighet i pst. i 2012 (årgjennomsnitt). BA-regioner

Kilde: SSB. Kart og beregninger: KRD.

Tabell 4.7 Avvik i pst. fra gjennomsnittlig bruttoinntekt i 2011 på landsbasis for personer over 17 år, etter sentralitet og landsdel

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	12,0	-9,4	-12,4			8,02
Innlandet		-10,8	-14,8	-17,4	-18,6	-13,2
Vest-Viken		-4,8	-4,2	-9,4	-11,4	-5,1
Sørlandet		-4,6	-9,7	-9,4	-0,3	-5,8
Vestlandet	9,4	-1,5	-4,1	-5,8	-8,0	3,4
Trøndelag	-2,5		-12,9	-12,2	-18,0	-6,7
Nord-Norge		-0,5	-9,3	-10,4	-13,9	-7,8
Totalt	9,5	-5,3	-8,9	-9,9	-12,7	0

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

Tabell 4.6 viser at med unntak av Lierne er alle BA-regionene med lavest arbeidsledighet på Vestlandet. Samtlige BA-regionene med størst arbeidsledighet er i Nord-Norge. Med unntak av Førde (småbyregion), Suldal og Meløy (småsenterregioner) er alle regionene i tabellen spredtbygde områder. Figur 4.6 gir en kategorisert oversikt over nivået på arbeidsledigheten i BA-regionene i 2012.

4.4 INNTEKT

Levekårene blir i stor grad påvirket av den økonomiske utviklingen i et område, noe som bl.a. kommer til syne gjennom utviklingen i inntektsnivået, selv om inntekt ikke er det eneste som er av betydning for levestandarden. Inntektsforskjellene mellom regionene kan si noe om forskjeller i disponibel inntekt og kjøpekraft. Forskjeller i inntekt sier også noe om ulikheter i næringsstrukturen, og kan være et uttrykk for forskjeller i innslag av deltidsarbeid.

Inntekt kan være en viktig faktor for mange unge i etableringsfasen som skal vurdere bosted og arbeidskarriere. Andre faktorer vil imidlertid også spille inn. Et bredt arbeidsmarked gjør det attraktivt å bosette seg i byer. Et bredt arbeidsmarked gir et større tilbud av relevante arbeidsplasser, og gir muligheter for å få en bedre betalt jobb. Samtidig er det også et større marked for gründere som ønsker å utvikle et produkt eller en tjeneste.

Det er store forskjeller mellom de ulike regionene når det gjelder inntektsnivået, jf. tabell 4.7. Storbyregionene er her i en særklasse, og ligger samlet godt over gjennomsnittlig bruttoinntekt. Men unntak av for Sørlandet, ser vi at de gjennomsnittlige bruttoinntektene faller med sentralitetsnivå. Innlandet og Nord-Norge trekker gjennomsnittet ned.

Kvæningen troner suverent på topp som den BA-regionen med størst gjennomsnittlig bruttoinntekt i 2011. I dette tilfelle er det et eksempel på hvor mye enkelthendelser kan ha for gjennomsnittverdiene i mindre

Tabell 4.8 BA-regioner med størst og lavest gjennomsnittlig bruttoinntekt i 2011

Ti på topp	Inntekt	Ti på bunn	Inntekt
Kvæningen	783 200	Kautokeino	273 200
Austevoll	471 500	Kåfjord	287 600
Stavanger/Sandnes	440 733	Nesna	288 300
Oslo	421 489	Hattfjelldal	288 800
Utsira	412 500	Beiarn	289 400
Kongsberg	398 519	Bindal	293 300
Sandøy	392 600	Stor-Elvdal	294 800
Sirdal	392 400	Trysil/Engerdal	296 691
Bergen	388 683	Flatanger	296 700
Ulstein	388 497	Meråker	298 300

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

regioner.²⁷ Stavanger-regionen hadde i 2011 den høyeste gjennomsnittsinntekten av de største arbeidsmarkedene i landet. Samtidig ser vi av tabell 4.8 at flere mindre sentrale regioner har høy gjennomsnittlig bruttoinntekt. Disse regionene har i hovedsak et næringsliv knyttet til fiskeri eller andre maritime næringer.

Lav yrkesdeltakelse og mange arbeidsplasser i næringer med lavt lønnsnivå gir lav gjennomsnittsinntekt.

4.5 PENDLING

Pendling defineres vanligvis som arbeidsreiser som krysser en kommunegrense. I dette avsnittet har vi beregnet pendlingen mellom arbeidsmarkedsregioner. Om lag 12 pst. av de sysselsatte arbeider og bor i forskjellige arbeidsmarkedsregioner, jf. tabell 4.9.

Pendlingsomfanget forteller bl.a. noe om bredden i arbeidsmarkedet. Pendling forklares av at flere kommuner har et felles arbeidsmarked og at personer velger å reise langt til arbeidet fremfor å flytte. Dersom utpendlingen er stor sammenliknet med innpendlingen, kan dette være et uttrykk for at regionen i sum ikke har nok arbeidsplasser. Samtidig er det et uttrykk for at regionen har kvaliteter som gjør at innbyggerne ønsker å bo der.

Tabell 4.9 gir et grovt bilde av pendlingsomfanget. I mange tilfeller kan pendlingen dreie seg om korte avstander, f.eks. hvor personer bor like ved regiongrensen. Vi har imidlertid mange tilfeller av det motsatte også. F.eks. er det mange som pendler fra Finnmark til Osloregionen. Noe av dette kan skyldes studenter som studerer i storbyer, men som har deltidsjobb, samtidig som de ikke har endret folkeregistrert adresse. Tabell 4.9 viser hvor folk bor og hvor de arbeider. Sysselsatte som arbeider i egen BA-region er ikke med i tallene (dvs. 88 pst. av alle sysselsatte i 2011).

²⁷ Inntektstoppen skyldes salg av et lakseoppdrettsfirma i kommunen. Ser man på medianinntekten korrigeres naturligvis dette, men samtidig mister man annen informasjon. I Regionale utviklingstrekk 2009 var Kvæningen blant de ti regionene med lavest gjennomsnittlig bruttoinntekt.

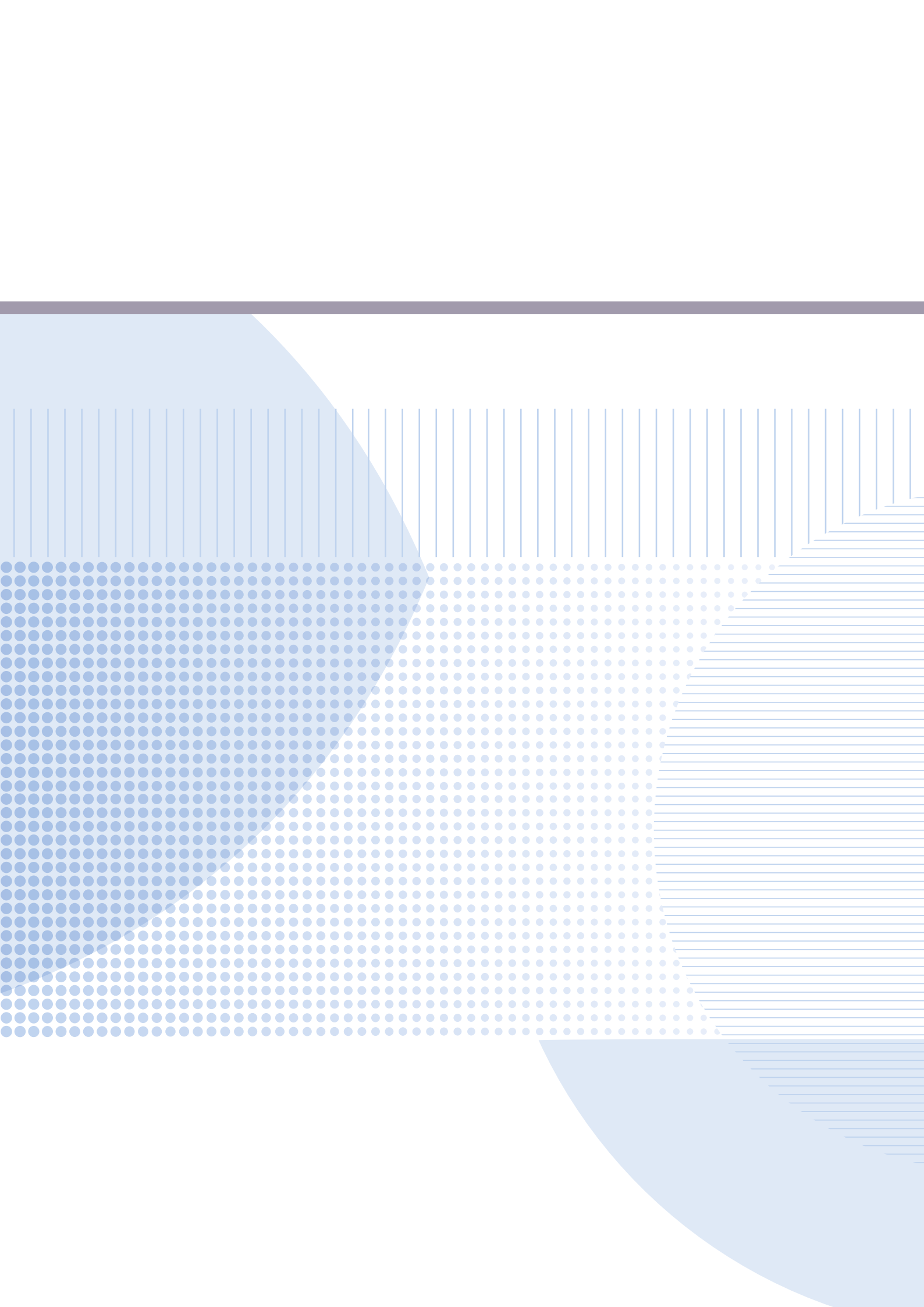
Tabell 4.9 Pendling til og fra ulike regiontyper, 2011

Pendling fra (nedover) og til (bortover)	Storby- regioner	Mellomstore byregioner	Småby- regioner	Småsenter- regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Storbyregioner	2,2	1,9	0,9	0,4	0,1	5,5
Mellomstore byregioner	8,5	4,9	1,8	0,7	0,2	16,1
Småbyregioner	8,5	4,6	2,6	1,3	0,5	17,6
Småsenterregioner	5,4	3,9	2,6	2,1	0,9	15,0
Spredtbygde områder	5,7	3,9	5,0	3,9	2,1	20,6
Totalt ¹	5,3	3,4	1,7	0,8	0,3	11,5

¹ Totaltallet vil si andelen pendlere til regiontypen i forhold til alle sysselsatte i landet.

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

Vi kan lese av tabellen at utpendlingen er størst fra de spredtbygde områdene. 20,6 pst. av de sysselsatte som var bosatt i spredtbygde områder pendlet til en annen BA-region i 2011. Det er, ikke uventet, størst innpendling til storbyregionene. Tallene viser at mange pendler også fra spredtbygde områder langt fra storbyen. Vi antar at de lange arbeidsreisene i hovedsak dreier seg om ukependling. Til alle andre regiontyper er nivået på pendlingen lavere. Dette gjenspeiler seg i befolkningens reisevaner. I den nasjonale reisevaneundersøkelsen går det bl.a. frem at reiseomfanget er størst blant omlandskommuner til storbyer, jf. Engebretsen (2006). Her står omlandskommunene til Oslo i en særstilling. Denne type pendling er som nevnt ikke inkludert i tabellen over, da den per definisjon er pendling mellom kommuner i samme arbeidsmarkedsregion.

5

ØKONOMISK VEKST OG VERDISKAPING

Et av målene for distrikts- og regionalpolitikken er å utnytte de menneskelige og naturgitte ressursene i hele landet for størst mulig nasjonal verdiskaping. I dette kapitlet presenteres data om hvor den økonomiske veksten skjer, hvordan ulike regioner og regiontyper bidrar til landets samlede verdiskaping og hvordan utviklingen i verdiskapingen har vært i ulike regioner. Vi belyser dette med indikatorer for verdiskaping, produktivitet og produktivitsvekst. Sysselsettingsutviklingen bidrar også til å forklare økonomisk vekst. Dette har vi belyst nærmere under kapitlet om arbeidsmarkedet.

Det er viktig å skille mellom verdiskaping på den ene siden og sammenhenger i grunnlaget for verdiskaping (verdikjeden) på den andre. Verdiskaping skjer når kapital og arbeidskraft brukes i produksjonen av varer og tjenester. Høyt lønnsnivå, som vi som regel finner i byene, vil gjøre at registrert verdiskaping blir høyere i sentrale strøk enn utenfor. Mindre sentrale regioner er imidlertid viktige som produksjonssted for industriprodukter, råvareproduksjon og for etterspørsel etter private og offentlige tjenester. Det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom by og land som blir underkommunisert i den territorielle avgrensningen av verdiskapingsbegrepet og ulike mål for verdiskaping.

5.1 ULIKE MÅL FOR VERDISKAPING

BNP bare på landsdels- og fylkesnivå

Bruttonasjonalprodukt (BNP) er det vanligste verdiskapingsmålet på nasjonalt nivå. Bruttonasjonalprodukt blir brutt ned på fylkesnivå i det fylkesfordelte nasjonalregnskapet. Det er i hovedsak disse tallene som blir brukt i internasjonale sammenlikninger av regioner i Norge og andre lands regioner. Siden tallene ikke berregnes på lavere geografisk nivå enn fylke, lar det seg vanskelig gjøre å sammenligne sentrale og mindre sentrale områder. Det er i tillegg et tidsetterslep på tre år mellom tidspunkt for publisering av statistikken og årgangen statistikken gjelder.

Lønnsinntekt som indikator for verdiskaping på regionalt nivå

Tilgangen på regionale mål for bruttoproduktet under fylkesnivå er dessverre mangelfull. Utfordringen er å finne indikatorer som kan gi oss svar på hvordan verdiskapingen er i ulike regiontyper på et geografisk nivå under fylkesnivået.

I kapittel 5.3 og 5.4 bruker vi lønnsinntekt for henholdsvis nattbefolkningen (befolkningen etter bosted) og dagbefolkningen (befolkningen etter arbeidssted) som erstatning for brutto regionalprodukt. Forskjellen mellom de to indikatorene er pendling.

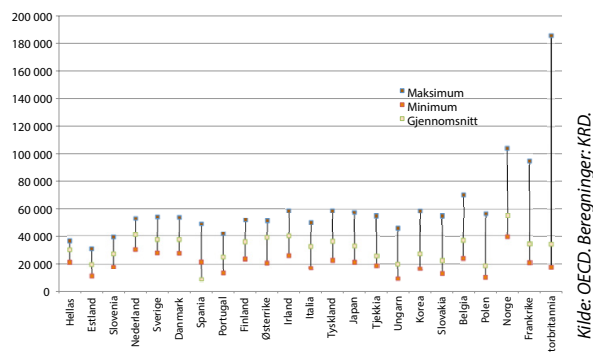
Det er viktig å være klar over svakhetene ved metoden. For det første inneholder indikatorene kun informasjon om avkastning på arbeid. Kapitalavkastning er utelatt. Videre omfatter indikatoren kun lønn som blir registrert i lønns- og trekkoppgaveregisteret. Det betyr at selvstendig næringsdrivende ikke omfattes av statistikken. Videre har vi fjernet lønsmottakere som tjener mindre enn fri-beløpsgrensen. Hensikten med denne avgrensningen er å sikre at unge arbeidstakere som tjener lite ikke skal trekke ned gjennomsnittet i for stor grad. Vi har sett på landsdelsfordelingen av nasjonalregnskapstallene i forhold til lønnsummene. Forskjellene er svært små, spesielt når vi ser på lønnsummer etter arbeidssted. Forskjellene er noe større, dersom vi ser på lønn etter bosted.

Lønnsummer som indikator er ikke et godt mål på disponibel inntekt, bl.a. fordi selvstendig næringsdrivende, trygdemottakere og pensjonister ikke er omfattet. Det er også grunnen til at vi tidligere i rapporten har brukt bruttoinntekt som indikator for disponibel inntekt.

5.2 REGIONALE FORSKJELLER I NORGE OG RESTEN AV OECD-OMRÅDET

Blant OECD-landene²⁸ er det store variasjoner mellom regioner når det gjelder verdiskapingsmønsteret målt ved BRP²⁹ per capita. Mens de regionale forskjellene i verdiskaping er nokså små i Nederland, Hellas og Slovenia, er de nokså store i land som Storbritannia, Frankrike og Norge, jf. figur 5.1. Norge har altså en nokså skjevfordelt verdiskaping. Vi kan ikke påvise en sammenheng mellom gjennomsnittlig størrelse på BNP per capita og regionale forskjeller i BRP per capita.

Figur 5.1 Variasjon i brutto regionalprodukt per capita etter land, 2009.³⁰ Beløp i am. dollar

Kilde: OECD. Beregninger: KRD.

Ofte er det hovedstadsregionen som dominerer. I Storbritannia gir dette seg ekstreme utslag ved at London Inner West har et gjennomsnittlig BRP per capita som er nesten ni ganger høyere enn regionen med lavest BRP per capita, Wirral.

Mye av variasjonene kan skyldes at bruttoproduktet er delt på innbyggertallet og ikke sysselsettingen. Dermed vil stor innpendling til et område gi seg utslag i et høyt bruttoprodukt per innbygger og tilsvarende lavt i områder med stor utpendling. For eksempel hadde Oslo

i 2010 74 pst. høyere bruttoprodukt per innbygger enn landsgjennomsnittet, men hvis man deler på sysselsatte er bruttoproduktet bare 19 pst. høyere enn landsgjennomsnittet.

5.3 VERDISKAPING OG ØKONOMISK VEKST – REGIONALE FORSKJELLER I NORGE

Nedenfor viser vi hvordan bruttoproduktet er fordelt på landsdeler. I tabell 5.1 fremgår fordelingen av bruttoprodukt etter landsdel.

Det er i Øst-Viken og på Vestlandet verdiskapingen er størst målt ved bruttoproduktet. Dette skyldes både at antall sysselsatte er høyt i disse regionene, men også at de har et høyere bruttoprodukt per sysselsatt enn resten av landet. Innlandet har den laveste verdiskapingen og ligger 28 pst. lavere enn landsgjennomsnittet.

Høyere verdiskaping i storbyregionene

Verdiskapingen, målt med lønnsinntekt som indikator, er størst i storbyregionene, jf. figur 5.2, figur 5.3 og tabell 5.2.

Virksomheter i storbyregionene betaler ut 54 pst. av lønningene i landet, mens disse regionene til sammen har 44 pst. av befolkningen. En viktig forklaring er innpendlingen, dvs. at verdiskapingen utføres av personer som ikke bor i regionen. Dette har vi korrigert for i tabell 5.2, og ser da at de bosatte i storbyregionene mottar 50 pst. av lønnsutbetalingene. Pendlingen forklarer altså nesten halvparten av forskjellen. Som vi skal se i kapittel 6 er næringsstrukturen forskjellig regiontypene imellom. I sentrale strøk vil verdiskapingen være høy fordi visse typer virksomheter med høyt lønnsnivå er lokalisert der. Det gjelder f.eks. hovedkontorer i store selskaper, advokater, forskning, forretningsmessig tjenesteyting, spesialiserte sykehus og statlig sentraladministrasjon. Dessuten er yrkesfrekvensen noe høyere, i og med at storbyregionene har en yngre befolknings sammensetning enn øvrige region typer.

²⁸ Gjelder utvalgte land i OECD-området. Ikke alle land publiserer BRP-tall på tilstrekkelig lavt nivå.

²⁹ Bruttoregionalprodukt. I Norge betyr dette fylkesfordelt nasjonalprodukt.

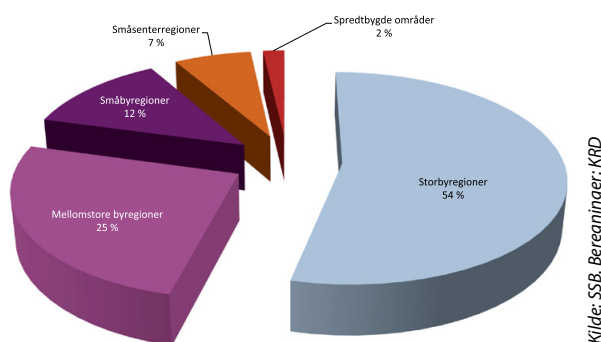
³⁰ Tall for Hellas og Spania er fra 2008, tall fra Norge er fra 2007.

Tabell 5.1 Fylkesfordelt bruttoprodukt per landsdel 2010

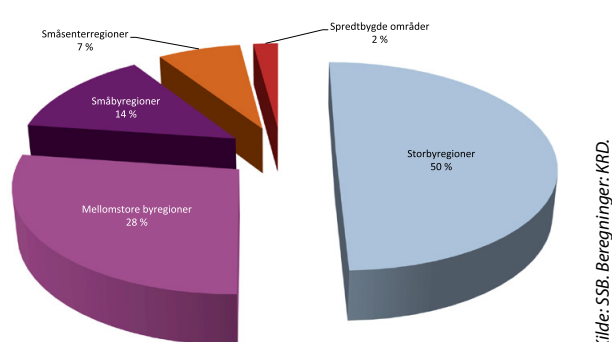
Landsdeler	Bruttoprodukt (mill. kr)	Andel av brutto- produkt i pst.	Bruttoprodukt per sysselsatt	Indeks: bruttoprodukt per sysselsatt
Østfold, Akershus og Oslo	627 904	35,2	756 602	109,2
Hedmark og Oppland	98 627	5,5	567 148	81,9
Buskerud, Vestfold og Telemark	194 654	10,9	636 540	91,9
Aust- og Vest-Agder	90 345	5,1	673 212	97,2
Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal	493 066	27,7	720 751	104,1
Sør- og Nord-Trøndelag	133 827	7,5	633 051	91,4
Nordland, Troms og Finnmark	142 960	8,0	613 826	88,6
Hele landet	1 781 383	100	692 552	100,0

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 5.2 Verdiskaping i 2011 etter sentralitet med lønnssummer etter arbeidssted som indikator

Figur 5.3 Verdiskaping i 2011 etter sentralitet med lønnssummer etter bosted som indikator

Lønnsutbetalingene vokser mest i storbyregionene

Den økonomiske veksten er større jo mer sentral regionen er. Likevel er det betydelige nyanser innenfor regiontypene.

Hva årsakene til forskjellene i vekst er, har vi ingen fullgod kunnskap om. Det er imidlertid naturlig å peke på noen forhold som kan ha betydning. For det første er

veksten i sysselsettingen større i sentrale strøk. Det vil i seg selv skape en skjevhet i det økonomiske vekstmønsteret. Videre er næringsstrukturen forskjellig.

Likevel finner vi flere typiske distriktsregioner med høy økonomisk vekst (se tabell 5.3). Det er som oftest spesielle forklaringer på dette. Ofte er veksten knyttet til en eller en mindre gruppe av enkeltbedrifter. På Ulstein og

Tabell 5.2 Verdiskaping i 2011 etter sentralitet med lønnssummer som indikator

Regiontype	Arbeidssted		Bosted		Befolkning
	Mrd. kr	Andel	Mrd. kr	Andel	Andel
Storbyregioner	498,5	53,8	459,7	49,7	44,0
Mellomstore byregioner	236,1	25,5	254,3	27,5	29,6
Småbyregioner	114,4	12,3	125,1	13,5	15,3
Småsenterregioner	60,9	6,6	66,0	7,1	8,4
Spredtbygde områder	16,8	1,8	19,6	2,1	2,7
Hele landet	926,7	100,0	924,6	100,0	100,0

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

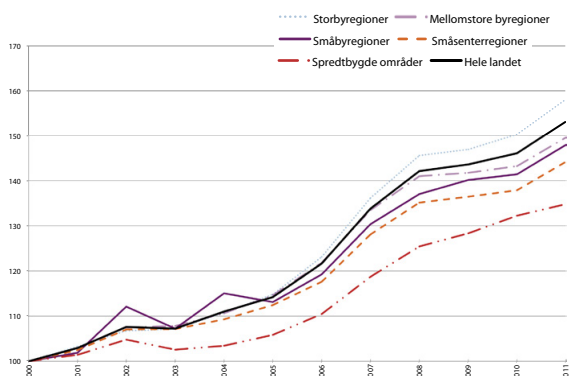
Tabell 5.3 Gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping i pst. 2000–2011 med lønnssummer som indikator – BA-regionene med høyest og lavest nivå

Lønnssummer etter arbeidssted				Lønnssummer etter bosted			
Ti på topp	Vekst i pst.	Ti på bunn	Vekst i pst.	Ti på topp	Vekst i pst.	Ti på bunn	Vekst i pst.
Ulstein	7,2	Høyanger	-0,7	Stavanger/Sandnes	5,5	Båtsfjord	-0,5
Stavanger/Sandnes	6,3	Båtsfjord	-0,7	Austevoll	4,8	Vardø	-0,4
Sandøy	6,1	Vardø	-0,6	Ulstein	4,8	Gamvik	0,7
Hjelmeland	6,0	Gamvik	-0,5	Hjelmeland	4,7	Høyanger	0,9
Sør-Varanger	5,8	Bindal	0,4	Haugesund	4,6	Loppa	1,2
Hammerfest	5,8	Osen	0,5	Mandal	4,6	Hasvik	1,2
Åseral	5,4	Hasvik	0,7	Træna	4,6	Måsøy	1,3
Haugesund	5,4	Lebesby	0,8	Åseral	4,6	Torsken/Berg	1,3
Alta	5,2	Vanylven	0,8	Alta	4,5	Lebesby	1,5
Nissedal	5,1	Loppa	0,9	Hammerfest	4,5	Andøy	1,6

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Sandøy er det store innslag av verftsindustri. Det er også verd å legge merke til forskjellene mellom sentrene i Finnmark (Alta, Hammerfest og Sør-Varanger) som ligger på topp ti listen og mindre kommuner i Finnmark som vi finner blant kommunene i ti på bunn.

Figur 5.4 Økonomisk vekst etter sentralitet – målt etter lønnssum etter arbeidssted

Kilde: SSB. Beregninger: KR.D.

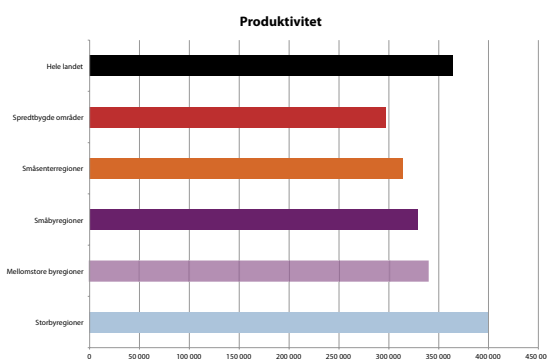
5.4 REGIONALE FORSKJELLER I PRODUKTIVITET

Er produktiviteten høyest i byene?

Som vi skal se nedenfor, øker produktiviteten med økende sentralitet. Korrigerer vi for forskjeller i næringsstruktur, blir bildet vesentlig nyansert.

Et vanlig mål på produktivitet er bruttoprodukt per timeverk. Dette er størrelser vi ikke får på et tilstrekkelig lavt geografisk nivå. I stedet måler vi regional arbeidsproduktivitet som total lønnssum for lønsmottakere etter arbeidssted delt på antall lønsmottakere etter arbeidssted, jf. figur 5.5.

Figur 5.5 Produktivitet (lønn per arbeidstaker etter arbeidssted) etter sentralitet i 2011

Kilde: SSB. Beregninger: KR.D.

Forskjeller i næringsstruktur kan forklare mye av forskjellene i produktiviteten. Storbyene har næringer som gir høye lønninger. Dette er f.eks. næringer som statlig sektor og finansiell og forretningsmessig tjenesteyting. I de mindre sentrale regionene er kommunene den største arbeidsgiveren, med mange ansatte bl.a. i omsorgsykker.

Tidligere analyser har vist at det er vesentlige forskjeller i produktiviteten i ulike næringer og i de enkelte fylkene.

Innen industrien var produktiviteten høyest i fylkene Vest-Agder, Telemark, Hordaland og Nordland. Innen fangst og fiske var produktiviteten høyest i Rogaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal samt Finnmark. I bygg- og anleggssektoren var produktiviteten høyest i Nordland, Østfold, Vest-Agder og Rogaland.

Sentralfylker har høy produktivitet for næringer som er viktig for byene. Eksempler på dette er forretningsmessig tjenesteyting hvor Oslo, Akershus, Rogaland og Møre og Romsdal hadde høyest produktivitet, eller varehandel hvor Oslo, Akershus, Rogaland og Sør-Trøndelag hadde høyest produktivitet.

Det er derfor nærliggende å utfordre påstanden om at sentrale områder har størst produktivitet. I den grad vi

**Tabell 5.4 Regional arbeidsproduktivitet 2011 målt som lønn per arbeidstaker etter arbeidssted
– BA-regioner med høyest og lavest verdi**

Ti høyeste	Lønn per arbeidstaker	Ti laveste	Lønn per arbeidstaker
Fedje	440 542	Moskenes	245 903
Stavanger/Sandnes	432 223	Skjåk/Lom	257 179
Kongsberg	418 860	Osen	257 460
Oslo	406 738	Aurland	259 273
Sandøy	391 936	Trysil/Engerdal	261 592
Ulstein	382 202	Værøy	262 370
Austevoll	381 408	Hattfjelldal	262 597
Bergen	371 459	Dovre	271 055
Bodø	361 815	Gaivuotna - Kåfjord	273 890
Stord	358 549	Røst	275 744

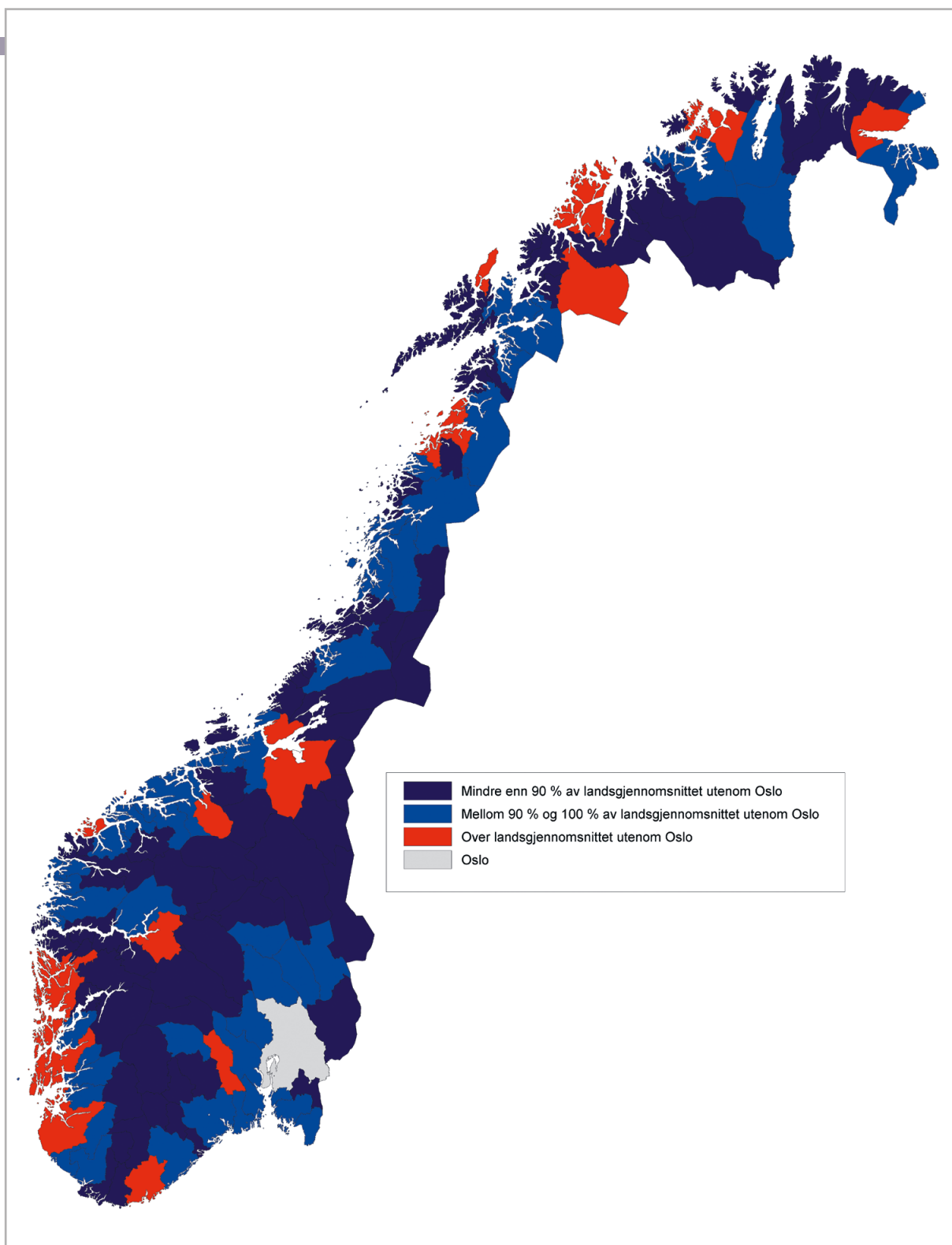
Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

observerer produktivitetsforskjeller, kan det i stor grad tilskrives forskjeller i næringsstruktur, som igjen reflekterer arbeidsdelingen mellom de ulike regionene.

En annen forklaring bak produktivitetsforskjellene kan være utdanningsnivået, som er høyere i sentrale områder. Rattsø og Stokke (2011) har imidlertid funnet at det ikke er en klar sammenheng mellom utdanning og inntekt, og at lønnsveksten i byer med høyt utdanningsnivå ikke er større enn andre steder. De konkluderer med at utdanningsnivået ikke forklarer inntektsveksten.

Figur 5.6 og tabell 5.4 viser at kun åtte BA-regioner ligger over gjennomsnittslønnen per arbeidstaker for landet på 364 000 kroner. Blant disse finner vi regioner som Fedje, Kongsberg, Sandøy, Austevoll og Ulstein. Av storbyregionene ligger Oslo, Stavanger/Sandnes og Bergen over, og det er særlig Oslo som trekker opp landsgjennomsnittet. Figur 5.6 viser hvor i landet produktiviteten målt etter lønn er lav og hvor den er høy. Et tydelig mønster er at det i hovedsak er distriktsregioner som ligger under landsgjennomsnittet og at produktivitetsnivået er svært skjevt fordelt.

Figur 5.6 Produktivitet 2011 målt som lønn per arbeidstaker etter arbeidssted (ekskl. Oslo). BA-regioner

Kilde: SSB og Panda. Kart og beregninger: KRD.

Produktiviteten vokser mest i mindre sentrale regioner

Produktivitetsveksten følger motsatt mønster av nivået på produktiviteten. Den høyeste produktivitetsveksten i perioden 2001–2011 finner man i mindre sentrale regioner, jf. tabell 5.5. Dette bildet bekreftes også av andre analyser, og gjelder for de fleste land i OECD (OECD 2009). Det er imidlertid også blant disse regionene vi finner regioner med spesielt lav produktivitetsvekst. Bildet er derfor nokså polarisert. Tabell 5.6 viser at vi finner typiske distriktskommuner både på bunn og topp når det gjelder produktivitetsvekst.

Tabell 5.5 Vekst i regional arbeidsproduktivitet fra 2001 til 2011

Sentralitet	Årlig produktivitetsvekst i pst.
Storbyregioner	2,6
Mellomstore byregioner	2,7
Småbyregioner	3,0
Småsenterregioner	3,0
Spredtbygde områder	3,1
Hele landet	2,8

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Tabell 5.6 Vekst i regional arbeidsproduktivitet fra 2001 til 2011 – BA-regioner med høyest og lavest verdi

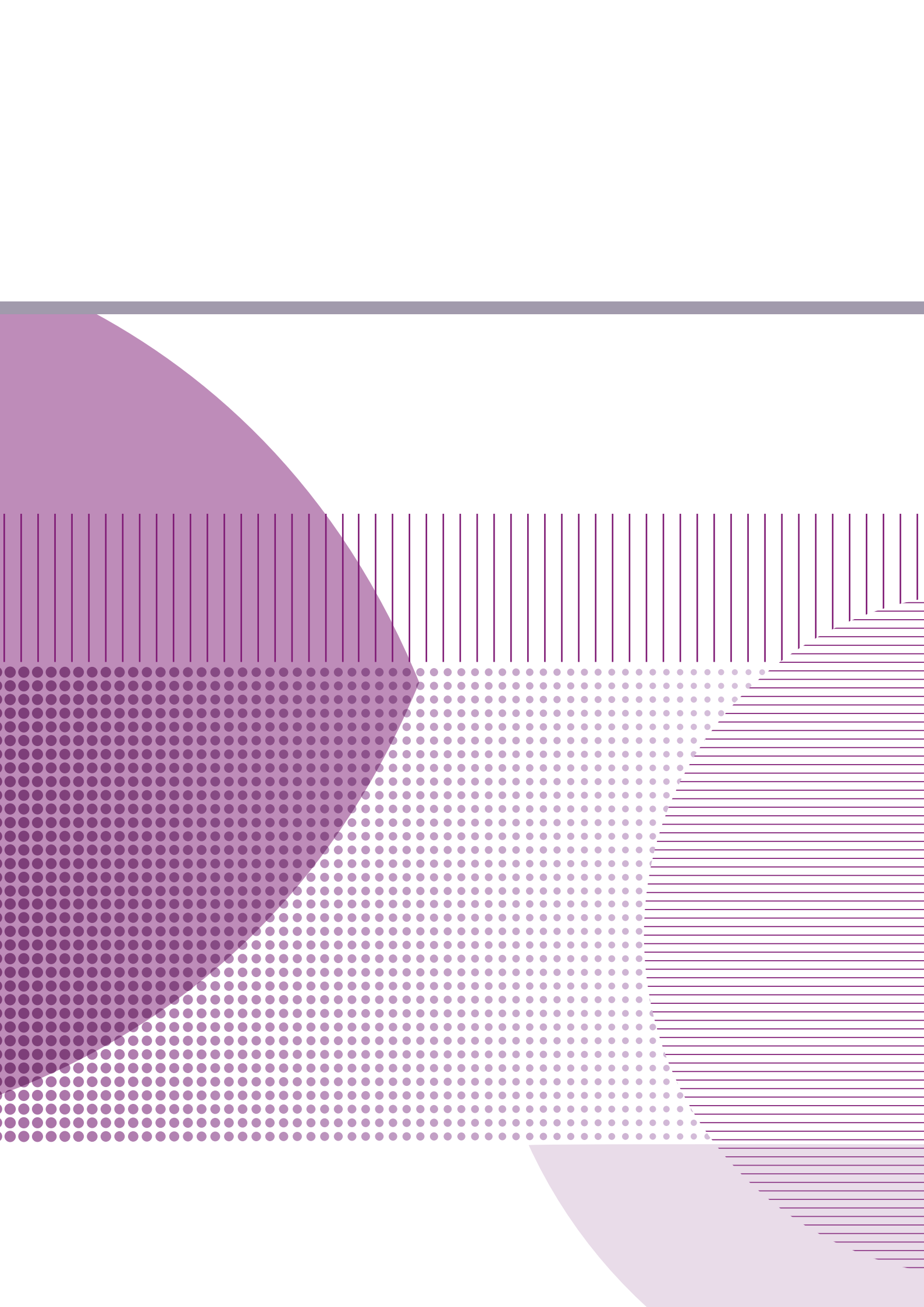
Ti på topp	Produktivitetsvekst i pst.	Ti på bunn	Produktivitetsvekst i pst.
Fedje	5,4	Aurland	1,4
Sandøy	4,5	Høyanger	1,9
Træna	4,3	Moskenes	2,1
Steigen	4,0	Båtsfjord	2,1
Hjelmeland	4,0	Røst	2,1
Ulstein	3,9	Trysil/Engerdal	2,2
Ibestad	3,9	Moss	2,2
Smøla	3,9	Lødingen	2,3
Aure	3,9	Oslo	2,4
Røyrvik	3,9	Ringerike	2,4

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Tallene som presenteres her avviker noe fra SSBs tall (SSB 2011). Her måles produktivitsveksten for alle næringer i privat sektor i løpet av siste år. SSB anslår at produktiviteten har avtatt siden 2006, men tatt seg noe opp igjen etter 2008 (SSB 2010, 2011).

Noe av forklaringen på at produktivitsveksten er høyere jo mer perifer regionen er, kan være at spredtbygde områder har få sysselsatte i næringer med lav produktivitsvekst. F.eks. var sysselsettingsandelen innen tertiærnæringene i privat sektor mindre i periferien enn i sentrale strøk.

En annen forklaring finner vi i flyttetallene. De som flytter ut fra mindre sentrale strøk har gjerne relativt lav utdanning og lav lønn samtidig som innflytterne til distriktene er eldre enn de som flytter ut og dermed har høyere lønn enn utflytterne. Dette bidrar til at produktiviteten øker etter vår måte å regne på, fordi både de som kommer og de som ikke har flyttet vil ha en høyere gjennomsnittslønn og dermed en høyere produktivitet enn de som flytter ut.

6

NÆRINGSSTRUKTUR SPESIALISERING OG SÅRBARHET

Næringsstrukturen i norske regioner varierer på samme måte som den gjør i regioner i andre OECD-land. Variasjonen i Norge er likevel mindre enn i mange andre land når vi sammenlikner landsdeler og en nokså grov-masket næringsinndeling.³¹ I Norge er tertiærnæringene vesentlig større enn alle andre næringer. I landene rundt Østersjøen finner vi regioner som i vesentlig høyere grad er dominert av primær- eller sekundærnæringer (Roto 2008).

Sammensetningen av og utviklingen i næringsstrukturen i ulike typer regioner i Norge viser relativt stor variasjon. En utjevnenne fellesnevner er offentlig tjenesteyting og forvaltning som har stor betydning i alle typer regioner. Utover dette er det relativt store forskjeller mellom regiontypene. Jo mer sentrale regionene er, desto større er innslaget av næringer med vekst i sysselsettingen og det som ofte kalles "nye" næringer. På den andre siden domineres mindre sentrale regioner av næringer med nedgang i sysselsettingen. Det gjelder særlig primærnæringene, men også industrien. Samtidig har disse områdene relativt små arbeidsmarkeder. Det betyr at endringer i dominerende næringer får ekstra stor betydning for utviklingen lokalt. Mange småbyregioner og småsenterregioner er derfor nærmessig sårbare.

Industrien er særlig utsatt for endringer i rammebetingelsene. Økt konkurranse fører også til en stadig større grad av spesialisering, og denne spesialiseringen slår ut i det geografiske produksjonsmønsteret. Innenfor landbruget går utviklingen i retning av færre bruk og arbeidsbesparende produksjonsprosesser. Det gir færre sysselsatte, men ofte samme eller økt produksjon. En nærmere vurdering av næringsstrukturen vil derfor være relevant for å belyse nærmessig sårbarhet. Områder med en ensidig næringsstruktur er mer utsatt enn andre når rammevilkårene endrer seg. Ofte er det

hjørnesteinsbedriften eller et aktivt landbruksmiljø som har gitt opphav til at folk bor et sted i utgangspunktet. De representerer, sammen med de innsatsfaktorene den bruker, regionens komparative fortrinn og eksport-artikkel til omverdenen.

6.1 NÆRINGSSTRUKTUREN I ULIKE REGIONTYPER

Offentlig sektor viktig over alt

Offentlig sektor er viktig for sysselsettingen i hele landet, med en samlet andel sysselsatte på nær 30 pst., jf. tabell 6.1. Skiller vi offentlig sektor i henholdsvis kommunal og statlig sektor ser vi at statlig sektor er spesielt stor i byregionene, mens kommunesektoren er svært viktig i mindre sentrale regioner. Kommunesektoren har en betydelig stabiliserende effekt for sysselsettingen generelt, og i mindre sentrale regioner spesielt.

Årsaken til den høye andelen statlig sysselsatte i byområder, er at det er her en finner statlige institusjoner som bl.a. departementer, direktorater, sykehus, universitet, tilsyn og statlige etaters fylkesadministrasjon.

Kommunal sektor og primærnæringer dominerer utenfor byområdene

Betydningen av kommunal sektor øker i mindre arbeidsmarkeder. I områder med spredt bosetting utgjør kommunal tjenesteyting over 30 pst. av sysselsettingen. Størst andel per 2011 finner vi i Kvæangen, hvor drøyt 50 pst. av de sysselsatte jobber i kommunen (jf. tabell 6.2). Dette reflekterer i stor grad kommunesektorens rolle i små og mindre sentrale regioner, hvor tilbudet av ulike tjenester er mer begrenset sammenliknet med mer sentrale regioner. I Nord-Norge er både kommunal og statlig sektor stor. Eksempler på dette er Målselvregionen, hvor Forsvaret er tungt inne, og Tromsø som bl.a. har både sykehus og universitet.

³¹ OECD (2011a) deler inn næringsstrukturen i fem grupper: 1-va-rehandel, 2-industri, 3-eiendom, utleie og forretningsmessig tjenesteyting, 4-bygg og anlegg samt 5-overnatting og servering. OECD (2011a) inkluderer ikke offentlig sektor i denne analysen.

Tabell 6.1 Næringsstruktur. Næringsens sysselsettingsandel i ulike regiontyper, fjerde kvartal 2011

Næring	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Hele landet
Landbruk	1,0	2,0	3,7	5,8	7,8	2,2
Fiskeri	0,2	0,7	1,7	3,8	8,5	1,0
Industri, kraft og bergverk	6,9	11,2	11,3	12,7	8,6	9,2
Olje og gass	3,2	1,4	2,3	1,5	0,9	2,4
Bygg og anlegg	6,6	8,3	8,3	8,8	8,1	7,5
Samferdsel	6,8	5,7	5,7	5,9	6,1	6,2
Overnatting og servering	3,4	2,9	2,8	3,6	3,2	3,2
Varehandel	14,9	15,3	13,5	12,2	9,2	14,4
Finansiell og forretningsmessig tjenesteyting	19,0	10,7	7,6	5,9	4,3	13,7
Privat tjenesteyting	11,5	9,7	8,6	7,3	5,7	10,1
Statlig tjenesteyting	11,2	10,7	9,6	5,0	4,2	10,2
Kommunal tjenesteyting	14,9	20,8	24,5	26,9	32,8	19,2
Annet/uoppgitt	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,5
Alle næringer	100	100	100	100	100	100

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

Primærnæringene sysselsetter få, men er viktige i områder med spredt bosetting og små sentra fordi de utgjør en såpass stor andel av sysselsettingen der. Primærnæringene er stedbundne næringer der lokaliseringen er knyttet til nærhet til ressurser. Dette er svært tydelig i fiskerisektoren, hvor andelen sysselsatte er nærmere 50 pst. på Røst og Træna. Samtlige av de ti mest fiskeridominerte regionene er i Nord-Norge.

Byer domineres av varehandel og tjenesteyting

Med en sysselsettingsandel på drøyt 14 pst. er varehandel den viktigste næringen utenom offentlig sektor på landsbasis. Varehandel skjer over alt, men er i stor grad en bynæring. Betydningen av varehandel for sysselsettingen faller jo mindre sentral regionen er.

Finansiell og forretningsmessig tjenesteyting er også en betydelig næring, med en andel sysselsatte på snaut 14 pst. Dette er i enda større grad en bynæring enn varehandel, med en forskjell i sysselsettingsandeler på om lag 15 prosentpoeng mellom storbyregionene og spredtbygde områder. Osloregionen (Øst-Viken) er vesentlig større på finansielle og forretningsmessig tjenesteyting enn alle andre landsdeler, mens næringen ellers er jevnt fordelt mellom de øvrige landsdelene. Det samme mønsteret finner vi også for privat tjenesteyting ellers, selv om forskjellene er mindre.

Primærnæringene og industrien rasjonaliserer

Vi finner nedgang i sysselsettingen i næringer som er viktige for mindre sentrale regioner de siste tiårene. Dette gjelder spesielt primærnæringer og industri.

Tabell 6.2 Ti på topp i et utvalg næringer, næringens sysselsettingsandel i BA-regionen, 2011

Landbruk	Pst.	Fiskeri	Pst.	Industri og bergverk	Pst.	Varehandel	Pst.
Åseral	37,2	Røst	46,2	Lærdal/Årdal	35,9	Sandefjord/Larvik	19,3
Leka	25,5	Træna	45,9	Sandøy	33,4	Moss	18,8
Hattfjelldal	19,3	Værøy	44,0	Sunndal	32,6	Drammen	18,0
Røyrvik	17,6	Torsken/Berg	42,6	Tysfjord	27,7	Rauma	17,3
Skjåk/Lom	17,0	Båtsfjord	37,2	Kongsberg	27,0	Askim/Eidsberg	16,9
Lierne	16,8	Moskenes	36,6	Meløy	26,0	Oslo	16,2
Dovre	15,9	Hasvik	34,6	Sauda	24,7	Seljord/Kviteseid	15,8
Kautokeino	15,8	Lurøy	31,9	Norddal/Stranda	22,1	Arendal	15,7
Tynset	14,7	Måsøy	31,3	Bremanger	21,9	Førde	15,6
Oppdal/Rennebu	14,6	Berlevåg	28,9	Halden	20,1	Kongsvinger	15,5

Overnatting og servering	Pst.	Kommunal tjenesteyting	Pst.	Statlig tjenesteyting	Pst.	Finansiell og forretningsmessig tjenesteyting	Pst.
Aurland	9,4	Kvæangen	50,7	Målselv	26,9	Oslo	21,2
Dovre	8,2	Bindal	48,0	Tromsø	22,9	Modalen	20,4
Hallingdal	8,1	Modalen	47,1	Kautokeino	21,5	Trondheim	17,6
Valle/Bykle	7,2	Salangen	44,9	Bodø	20,7	Bergen	15,9
Skjåk/Lom	7,0	Røyrvik	44,8	Karasjok	19,2	Stavanger/Sandnes	14,9
Voss	6,3	Kåfjord	44,4	Elverum	18,4	Utsira	13,8
Midt-Gudbrandsdal	6,2	Tydal	42,6	Vadsø	17,8	Drammen	12,3
Namsskogan	6,0	Hamarøy	42,1	Sør-Varanger	17,7	Tromsø	12,3
Oppdal/Rennebu	5,8	Rødøy	40,9	Vardø	16,9	Sandefjord/Larvik	12,1
Vågan	5,8	Ibestad	40,6	Lillehammer	16,8	Røyrvik	11,9

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

I landbruket har spredning av innovativ teknologi, som for eksempel rundballepresser, melkeroboter og hogst-maskiner, ført til stor produktivitetsvekst de senere årene. I tillegg har jordbruksbedriftene blitt større og færre, en strukturendring som også har funnet sted i

industrier tilknyttet landbruket. Foreløpige tall fra SSB viser at det i 2012 var 44 673 jordbruksbedrifter i Norge. I 2002 var tilsvarende tall 61 890, mens det i 1959 var 198 000. Samtidig er selvforsyningsgraden i dag om lag den samme som den har vært siden 1950-tallet

Tabell 6.3 Endringer i næringsstruktur i ulike regiontyper målt etter sysselsetting, prosentvis vekst fra 2008 til 2011

Næring	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Hele landet
Landbruk	-10,2	-10,6	-12,9	-10,5	-14,1	-11,4
Fiskeri	20,0	0,9	-0,3	1,5	1,6	2,2
Industri, kraft og bergverk	-5,7	-10,2	-6,5	-10,2	-5,8	-7,9
Olje og gass	7,3	-0,2	-0,9	-10,1	0,2	3,8
Bygg og anlegg	2,2	1,1	0,8	0,5	-1,8	1,4
Samferdsel	-1,7	-4,8	-6,2	-2,6	-2,3	-3,2
Overnatting og servering	4,5	-1,0	1,0	-3,4	-0,7	1,8
Varehandel	-3,3	-3,5	-3,2	-1,9	0,0	-3,2
Finansiell og forretningsmessig tjenesteyting	-0,1	-5,8	-7,6	-1,4	-0,9	-2,0
Privat tjenesteyting	21,6	24,3	36,1	32,4	34,7	24,6
Statlig tjenesteyting	2,6	4,5	5,6	1,2	-0,4	3,5
Kommunal tjenesteyting	4,5	2,1	-0,3	0,6	-1,2	2,2
Alle næringer	2,9	0,3	0,4	-0,3	-0,3	1,5

Kilde: SSB og Panda. Beregninger: KRD.

(Helsedirektoratet 2012). Samlet sett har landbruk og skogbruk hatt en nedgang i sysselsettingen på om lag 44 pst. siden 1986.³² Siden 2008 har nedgangen vært på drøyt 11 pst. (jf. tabell 6.3).

Nest etter olje/gass (herunder leverandørindustri) og kraftkrevende industri er sjømat den viktigste eksportartikkelen for norsk økonomi (Jakobsen et al. 2012). I tabell 6.3 ser vi at det har vært en sysselsettingsvekst i fiskeri siden 2008 i alle deler av landet med unntak av småbyregionene. Tall fra Panda viser en tilsvarende utvikling fra 2010 til 2011.

Industrien i Norge startet på 1820-tallet, og hadde sin storhetstid på 1970-tallet. Industri er fortsatt en betyde-

lig næring, med over 230 000 sysselsatte. Til tross for nedgang, klarer mange industrisamfunn seg godt.

Ser vi på sysselsettingen i industrien, finner vi ikke et entydig mønster mellom sentrale og mindre sentrale områder, men industrien har størst betydning på industristeder utenfor storbyområdene. Der utgjør den ofte en stor del av arbeidsmarkedet og konsekvensene av endringer i industrisysselsettingen blir dermed store. Lokaliseringsmønsteret har ofte sterke historiske føringer. Den kraftkrevende industrien og behovet for nærhet til kraftkilder er et godt eksempel på dette. Avhengigheten av lave kraftpriser har gjort kraftkrevende industri sårbar overfor endringer i kraftregimene.

³² Jf. tall fra Panda. Merk at dette tallet ikke er korrigert for endring i registrering av sysselsatte f.o.m. 2001 og endret standard for næringsgruppering f.o.m. 2008.

Samlet sett har industri, kraft og bergverk hatt en nedgang i sysselsettingen på om lag 26 pst. siden 1986.³³ Siden 2008 har nedgangen vært på snaut 8 pst. (jf. tabell 6.3). Nedgangen har kommet i alle deler av landet, men har de siste årene vært størst i de mellomstore byregionene og i småsenterregionene. Samtidig som vi observerer et fall i industrisysselsettingen, rapporterer Nav at det er mangel på arbeidskraft i industrien. Målt i antall personer gjelder dette særlig på Sørlandet og Vestlandet (Nav 2013). Navs bedriftsundersøkelser fra de siste årene viser likevel at det har blitt gradvis noe mindre mangel på arbeidskraft i industrien.

... og vekstnæringene er i byene

Det er særlig de næringer som er tyngst representert i byene som har vokst mest de siste tiårene (men veksten i seg selv har riktignok vært stor også i regioner der næringene ikke er like tunge). Særlig gjelder dette næringer som varehandel, finansiell og forretningsmessig tjenesteyting, privat tjenesteyting og statlig tjenesteyting. Av disse næringene er det finansiell og forretningsmessig tjenesteyting som har vokst mest det siste året både i antall personer og i pst. – og da særlig i storbyregionene.

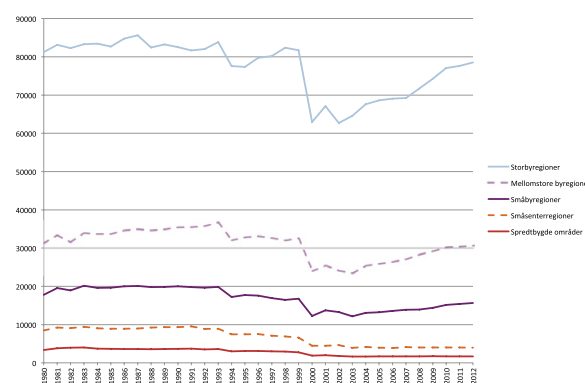
Figur 6.1 og figur 6.2 viser utviklingen i fordelingen av landets statsansatte i perioden 1980–2012, fordelt på ulike regioner.³⁴ I forhold til alle sysselsatte er det flere statsansatte desto mer sentralt området er, jf. Meld. St. 13 (2012–2013), og i sum har det de siste tiårene skjedd en økende konsentrering av statlige arbeidsplasser i de mer sentrale delene av landet. Veksten i antallet statsansatte de siste årene skyldes i all hovedsak ansettelser i eksisterende virksomheter, og ikke nyetableringer.

³³ Jf. tall fra Panda. Merk at dette tallet ikke er korrigert for endring i registrering av sysselsatte f.o.m. 2001 og endret standard for næringsgruppering f.o.m. 2008.

³⁴ Merk at tallgrunnlaget i disse figurene ikke er det samme som i tabellene i tidligere avsnitt. Tallgrunnlaget i figurene er ordinært regulativlønte innenfor statlig tariffområde ekskl. ansatte i Forsvaret, utenriktjenesten og på Svalbard og Jan Mayen. Se for øvrig nettsidene til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Staten vokser med andre ord først og fremst i byene. Effekttutvalget (NOU 2004: 2) peker på at veksten i statlig sektor gjennom 1980-tallet var relativt desentral, med vekst i byer og småbyregioner. På 1990-tallet foregikk det en sentralisering innenfor statlig sektor, samtidig med at den statlige sysselsettingen økte. Dette skjedde samtidig med fristillingen og strukturendringer av flere statlige sektorer, og da særlig av Televerket, Postverket og NSB.³⁵ Vi ser av figur 6.2 at byregionene – i kontrast til småsenterregionene og spredtbygde områder – nærmer seg det statlige sysselsettningsnivået de hadde før disse strukturelle endringene fant sted.

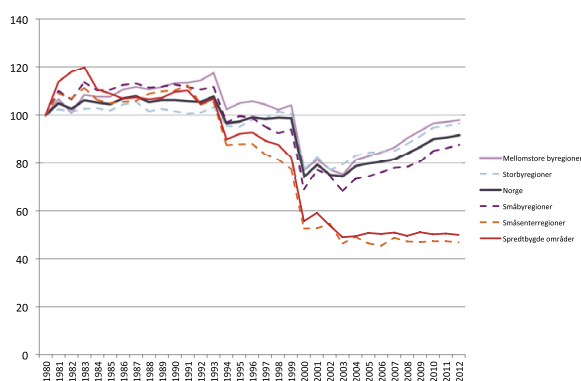
Figur 6.1 Utvikling i antall statsansatte i ulike regioner, 1980–2012

Kilde: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Beregninger: KFD.

³⁵ I figurene ser man disse endringene særlig fra 1993 til 1994 (Televerket) og fra 1999 til 2000 (Postverket og NSB). Merk at det ikke er et én-til-én forhold mellom tidspunkt for reform og endring i antall statsansatte, da det ofte, som her, vil være overgangsordninger for mange ansatte. Det er heller ikke slik at endringer nødvendigvis innebærer nye eller tapte arbeidsplasser. Kommunesektoren fikk en reduksjon på nærmere 100 000 sysselsatte da helseforetakene ble opprettet i 2001. Merk at dette ikke sees i figurene, da foretakene ikke er del av staten som juridisk person. For øvrig fremkommer ikke nedgangen i Forsvaret i figurene.

Figur 6.2 Prosentvis vekst i antall statsansatte i ulike regiontyper, 1980–2012. Indeks: 1980=100

Kilde: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Beregninger: KFD.

6.2 SPESIALISERING – RISIKO ELLER RESSURS?

Mange regioner og kommuner preges av spesialisering med enten få næringer eller noen få, men store, private bedrifter som har stor betydning lokalt fordi de sysselsetter mange. At regioner er næringsmessig ensidige eller er dominert av store hjørnesteinsbedrifter er et tveegget sverd. Spesialisering kan gi grunnlag for eksportbasert vekst. Jo mer spesialisert næringslivet er i en region og jo større bedriftene er, desto mer eksport.³⁶ Men disse regionene er også mest utsatt dersom eksporten går ned. Jo mer ensidig næringsstrukturen er og jo mer avhengig regionene er av eksport fra en enkelt virksomhet, desto mer sårbare er regionene ved en eventuell reduksjon.

Den sentrale utfordringen i slike regioner og kommuner, er de begrensede mulighetene den enkelte har for å finne alternativ sysselsetting dersom hjørnesteinsbedriften blir nedlagt, og ringvirkningene dette i så fall får for andre deler av det lokale næringslivet. Generelt er det slik at konsekvensene blir større for lokalsamfunnet og regionen jo større hjørnesteinsbedriften er i forhold til innbyggertallet. I tidligere utgaver av Regionale utvi-

klingsstrekk har vi laget egne kart over "hjørnesteins-samfunn". I 2012 gjennomførte Telemarksforskning på oppdrag fra Distriktsenteret en analyse av norske regioners næringsmessige sårbarhet som vi velger å presentere her, jf. Vareide (2012).

Telemarksforskning har analysert sårbarheten i regioner basert på fem ulike indikatorer:

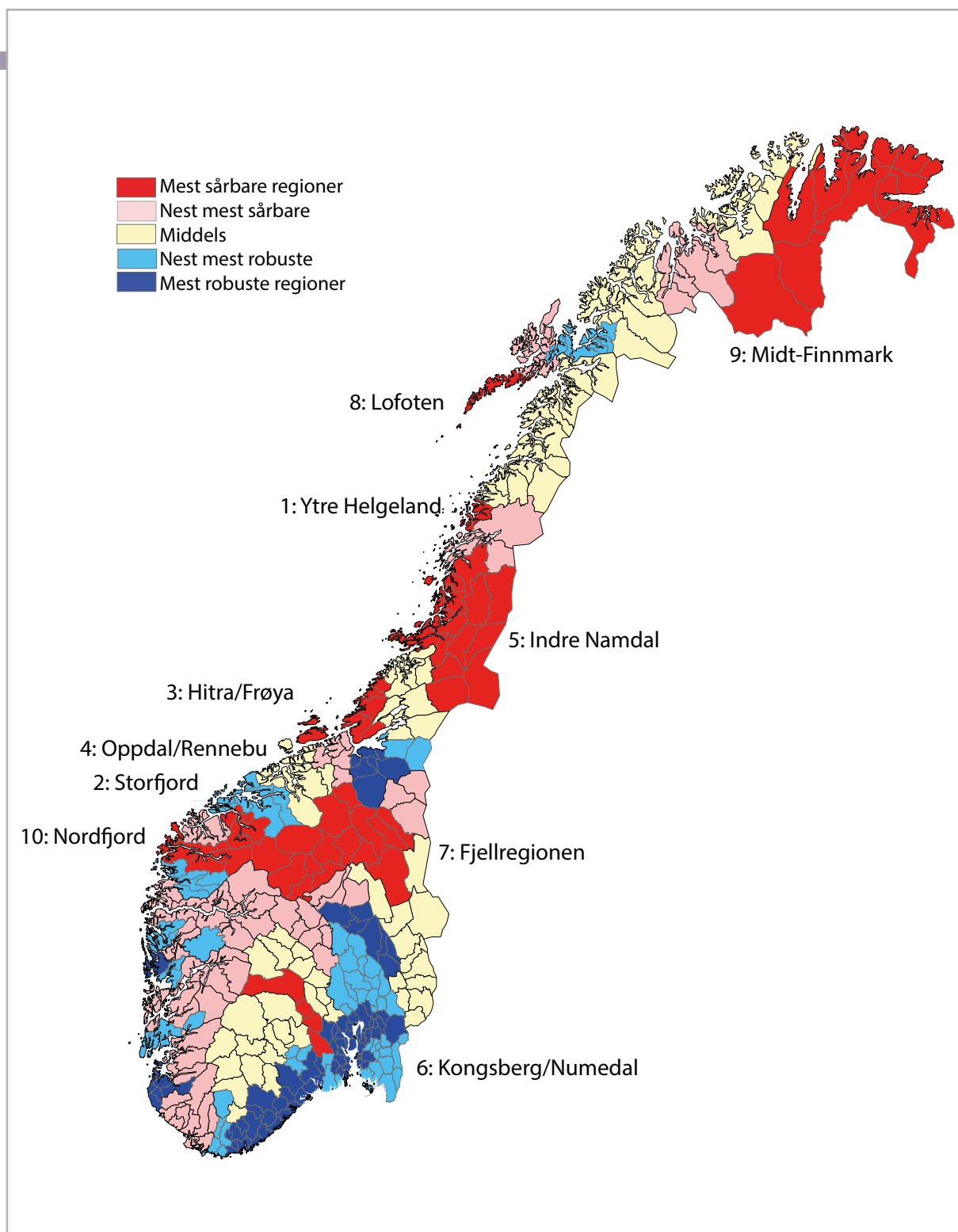
1. Struktureffekt: hvordan næringslivet i regionene er sammensatt fordelt på vekstbransjer og nedgangsbransjer
2. Strukturavviket: hvor ulik bransjestrukturen i hver enkelt region er fra bransjestrukturen på landsbasis
3. Intern arbeidsmarkedsintegrasjon: hvor mye pendling det er internt i regionen
4. Ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon: hvor mye pendling det er ut av regionen.

Den femte indikatoren Telemarksforskning har studert, er hjørnesteinsfaktoren. Dette er en viktig indikator for å måle kommuners sårbarhet, men for regioner blir denne indikatoren sterkt utvannet og er ikke med her.

I figur 6.3 er sårbarhetsindeksen for de ulike regionene presentert. Det er en sterk sammenheng mellom grad av sentralitet og sårbarhet. Regionene rundt Oslofjorden og ned til Sørlandet har høy robusthet, sammen med de andre storbyregionene. Distriktsregionene har den høyeste sårbarheten med et unntak for Kongsberg/Numedal.

³⁶ Jakobsen et al. (2012).

Figur 6.3 Sårbarhet i ulike regioner,¹ 2011

¹De ti mest sårbare regionene er navngitt i kartet.

Kilde: Vareide (2012).

Sårbarhet gir i større grad nedgang i sysselsettingen, men vekst kan føre til økt sårbarhet

Analysen fra Telemarksforskning viser et tydelig mønster der de regioner som var mest sårbare i 2000 i større grad har nedgang i sysselsettingen frem til 2011 enn de mest robuste regionene. Samtidig er det også regioner med høy sårbarhet som har høy vekst. Kongsberg/Numedal, Ryfylke og Hitra/Frøya er tre tydelige slike unntak.

Et interessant trekk i analysen er at vekst også fører til økt sårbarhet, og at flere regioner som har blitt mer robuste har oppnådd den økte robustheten gjennom tap av arbeidsplasser i bransjer der de før var store. Telemarksforskning konkluderer derfor med at det ikke lar seg gjøre å kombinere en strategi for vekst med en strategi for økt robusthet. Når en region først har blitt spesialisert, vil en vellykket vekststrategi innebære økt sårbarhet.

INNOVASJON, FOU ENTREPENØRSKAP OG UTDANNING

Næringsutvikling er viktig for å øke verdiskaping og produktivitet. Næringsutvikling gjør det mulig å skape et mer attraktivt arbeidsmarked med bedre betalte jobber. I dette kapitlet skal vi derfor se på tema som på ulike måter påvirker, eller er indikatorer på utviklingsaktiviteter i næringslivet.

7.1 INNOVASJON OG OMSTILLING

Innovasjon skjer når en virksomhet selger nye produkter, når den selger til nye kunder eller når produksjonen foregår på en ny måte.

Innovasjon gir et viktig bidrag til næringsutvikling, og dermed regional utvikling. Det er en type aktivitet som øker produktiviteten av kapital eller arbeid, og som dermed kan bidra til å øke lønnsvevnen. I tillegg kan det bidra til økt lønnsomhet, og bedriftene blir dermed mer robuste til å møte endringer i rammebetingelser og konkurranse fra andre aktører. Ifølge St.meld. nr. 7 (2008–2009) *Et nyskapende og bærekraftig Norge* er innovasjon en kilde til økt verdiskaping og utvikling av velferdssamfunnet.

Innovasjonsprosesser er komplekse og tidkrevende, og de er vanskelig å beskrive gjennom statistikk. I sentrum for innovasjonsprosessene står enkeltindivider, bedrifter og deres samarbeidspartnere. Innovasjon skjer først og fremst i et samspill mellom ulike aktører, med både samarbeid og konkurranse. Innovasjon skjer i alle næringer og i alle typer bedrifter.

Mange faktorer er med på å forklare regionale ulikheter i innovasjonsaktivitet. Forskjeller i næringsstruktur er en forklaring, da noen næringer er mer innovative enn andre. Videre vil det være variasjoner i barrierer for innovasjon. Mindre sentrale regioner har små næringsmiljø med få komplementære aktører. Regionale variasjoner i samarbeidskultur, kjennskap til næringsmiljøene og gjensidig tillit kan også bidra til å forklare forskjellene. Disse faktorene er imidlertid vanskelig å finne informa-

sjon om. Data fra CIS³⁷ (2001) indikerer imidlertid at geografisk nærhet til samarbeidspartnere er viktig.³⁸ Bedriftsintern FoU eller bruk av FoU-resultater i næringslivet påvirker også innovasjonsaktiviteten.

Ulike metoder for å måle innovasjon

I det følgende vil vi benytte to indikatorer for å fortelle noe om innovasjonsaktiviteten i Norge. Den første kilden er innovasjonsundersøkelsen, som er en del av den internasjonale undersøkelsen Community Innovation Survey (CIS). Dette er den mest omfattende direkte kilden vi har, og er basert på en utvalgsundersøkelse blant foretak. Den andre kilden er SkatteFUNN-ordningen,³⁹ som ikke måler innovasjon direkte, men som gir informasjon om innsats for forskning og utvikling som bedriftene søker om skattefradrag for. På oppdrag fra Innovasjon Norge og Kommunal- og regionaldepartementet har NIBR gått grundigere inn på regionale forskjeller i innovasjonsaktiviteten og ulike forklaringer på denne. Dette er i hovedsak omtalt i Regionale utviklingstrekk 2011.

Om innovasjonsundersøkelsen og FoU-undersøkelsen

Innovasjonsundersøkelsen har noen begrensinger som kan tenkes medvirke til en undervurdering av innovasjonsaktiviteten i enkelte områder.

Statistikken omfatter kun bedrifter med mer enn fem ansatte. De aller fleste bedriftene i Norge har færre enn fem ansatte.

Utgangspunktet for undersøkelsen er foretak, og ikke enkeltbedrifter innenfor et foretak. Det er likevel spurt om innovasjon i enkeltbedrifter. Vi vet derfor nokså mye om hvordan det geografiske mønsteret i innovasjonsaktiviteten er.

³⁷ Community Innovation Survey 3, dvs. den tredje utvalgsundersøkelsen. Den norske innovasjonsundersøkelsen er en del av denne.

³⁸ Jf. Innovasjonsløftet – tilstandsrapport om Regjeringen Bondevik II sin innovasjonspolitik (NHD 2005).

³⁹ Tall fra SkatteFunn-ordningen som benyttes i denne rapporten er tilrettelagt av Forskningsrådet for departementet.

Tabell 7.1 Andel innovative¹ bedrifter etter sentralitet.² Tall for perioden 2008–2010

	Storby- regioner	SMBY utenfor DPV	SMBY innenfor DPV	Småsenter- regioner	Spredtbygde områder	Hele landet
Øst-Viken	26	21				25
Innlandet		17	21	21	28	18
Vest-Viken	26	25	10	14	15	24
Sørlandet	20	18	19	29	35	21
Vestlandet	21	24	21	30	34	23
Trøndelag	25		22	23	31	25
Nord-Norge	25		16	18	22	18
Totalt	24	22	19	23	28	23

Kilde: SSBs FoU- og innovasjonsundersøkelse 2010.

¹ Dvs. bedrifter med produkt- og/eller prosessrettet innovasjonsaktivitet (PP-innovasjon), se Wilhelmsen og Foyn (2012).

² Sentralitetstypologien avviker her og i avsnitt 7.2 fra andre deler av rapporten, og er lik den som ble brukt i Regionale utviklingstrekk 2011. Se også Meld. St. 13 (2012–2013).

I tillegg omfatter ikke innovasjonsundersøkelsen alle næringer. Av primærnæringene er kun fiske, fangst og fiskeoppdrett dekket. Bygg og anlegg er utelukkende dekket for foretak med minst 20 ansatte.

FoU-statistikken som publiseres i indikatorrapporten fra Forskningsrådet omfatter i utgangspunktet foretak med mer enn ti ansatte, men også foretak med 5-9 ansatte i år hvor det også gjennomføres innovasjonsundersøkelse. Dette er tilfelle for tallene som presenteres i denne rapporten.

Om bruk av SkatteFUNN som indikator

For å måle omfanget av FoU har vi brukt tall fra SkatteFUNN-ordningen. Vi har valgt å benytte en indikator som viser omfanget av forskningen (prosjektkostnad), og ikke den lønnsomhetsorienterte indikatoren (skattefradraget). I tillegg bør omfanget skaleres til relevante størrelser. Vi velger derfor å se nærmere på indikatoren prosjektkostnad per sysselsatt som et mål på omfanget av FoU i området.

SkatteFUNN-ordningen favoriserer små og mellomstore bedrifter. Det har sammenheng med at det er tak for hvor

store fradrag en bedrift kan få. En stor bedrift kan dermed ikke få den samme uttellingen for sin FoU-aktivitet som en mindre bedrift, relativt sett. Tallene vil derfor sannsynligvis overvurdere nivået i regioner med en større andel mindre bedrifter, dvs. i mindre sentrale regioner.

Indikatorer for innovasjonsaktivitet

Sett i en europeisk sammenheng skårer Norge moderat når det gjelder innovasjon, se f.eks. Lindqvist (red. 2010) og Bullvåg et al. (2010). Ser vi landet under ett, hadde 24 pst. av bedriftene med fem ansatte eller mer innovasjonsaktivitet i perioden 2008–2010 (Wilhelmsen og Foyn 2012), jf. også tabell 7.1.⁴⁰ Onsager og Gundersen (2011) påviste – basert på data fra FoU-undersøkelsen 2006–2008 – en relativt stor variasjon i innovasjonsaktivitet mellom ulike regionstyper, der innovasjonsraten øker med sentraliteten.

Tall for FoU- og innovasjonsundersøkelsen 2010 gir et noe annet og overraskende bilde, da vi for det første

⁴⁰ Merk at tallene i tabellen er basert på regionale tall som ikke er del av refererte rapport. Tallene kan ikke nødvendigvis sammenliknes med nasjonale tall i rapporten, eller tidligere publiserte regionale/nasjonale tall. I tillegg er denne type regional statistikk under løpende utvikling og SSB anser dem foreløpig som eksperimentelle.

ikke ser at innovasjonsraten øker med sentraliteten, og for det andre ser at innovasjonsraten faktisk er høyest i de spredtbygde områdene.

Hva som er årsaken til denne endringen er usikkert. SSB har forøvrig ikke gjort noen substansiell vurdering av resultatene som sådan, men viser til at det særlig for de spredtbygde områdene er usikkerhet knyttet til få enheter i utvalget. På den annen side er det ikke gitt at en slik usikkerhet fører til overvurdering av resultatene. Kommende analyser og FoU-undersøkelser vil gi bedre holdepunkt for vurderinger omkring man her står overfor et trendbrudd eller tilfeldigheter.

Samarbeid om innovasjon

Innovasjon er i stor grad avhengig av samarbeid med andre partnere, både i og utenfor virksomheten, både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Regionale tall for FoU-undersøkelsen 2008–2010 viser at 30 pst. av bedriftene med PP-innovasjonsaktivitet (dvs. om lag 7 pst. av utvalget) har hatt samarbeid med lokale/regionale og/eller nasjonale og/eller internasjonale aktører om innovasjonsutviklingen. Tabell 7.2 viser hvordan samarbeidet fordeles seg regionalt mellom ulike regionstyper.

Mens lokalt og regionalt samarbeid har vært mest utbredt i tidligere undersøkelser, ser vi at det nå er nasjonalt samarbeid som er mest utbredt i alle regionstyper. Variasjonene

er stort sett små mellom regionstypene, med unntak for det internasjonale samarbeidet, hvor vi ser at storbyregionene er mer internasjonalt orientert.

7.2 FORSKNING OG UTVIKLING

Lindqvist (red. 2010) skriver at høye utgifter til FoU regnes som en viktig faktor for innovasjon. I en europeisk sammenheng er den norske FoU-innsatsen lav. Norge ligger under gjennomsnittet i Europa og langt under de andre nordiske landene når det gjelder utgifter til FoU som andel av BNP.

Først og fremst i byene

FoU, og spesielt den delen som næringslivet selv står for, er et viktig element i innovasjonsarbeidet og dermed for næringslivets konkurranseevne. I utgangspunktet skulle man derfor forvente at det er en nær sammenheng mellom områder hvor det er registrert høy innovasjonsaktivitet og hvor det er høy FoU-aktivitet. Evalueringen av SkatteFUNN-ordningen synliggjør at det er en slik sammenheng, men det bør nevnes at FoU i forbindelse med SkatteFUNN kun utgjør en liten del av næringslivets samlede FoU.

Onsager og Gundersen (2011) finner at den viktigste finansieringskilden for egenutført FoU i næringslivet er egenfinansiering. De minst sentrale regionene har den

Tabell 7.2 Samarbeid om innovasjon i ulike regionstyper, 2008–2010

	Storby-regioner	SMBY utenfor DPV	SMBY innenfor DPV	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Hele landet
Andel bedrifter med PP-innovasjonsaktivitet som samarbeider om innovasjonsutvikling	29,1	30,5	34,1	33,0	32,7	30,6
- hvorav samarbeid lokalt/regionalt	67,6	71,8	58,3	68,7	85,1	68,1
- hvorav samarbeid nasjonalt	91,1	91,0	94,1	98,4	98,3	92,3
- hvorav samarbeid internasjonalt	72,2	60,7	43,0	41,1	45,6	63,1

Kilde: SSBs FoU- og innovasjonsundersøkelse 2010.

Tabell 7.3 Egenutførte FoU-investeringer i 2010 per sysselsatt i privat sektor fjerde kvartal 2010 – etter sentralitet og landsdel

	Storby-regioner	SMBY utenfor DPV	SMBY innenfor DPV	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Hele landet
Øst-Viken	16 917	4 364				16 150
Innlandet		4 614	4 669	1 610	336	3 912
Vest-Viken	13 152	17 617	2 260	1 534	3 733	14 118
Sørlandet	7 819	5 354	4 373	4 143	20 129	6 854
Vestlandet	8 662	5 408	6 250	9 288	5 792	7 715
Trøndelag	24 712		2 710	1 892	5 700	16 641
Nord-Norge	16 231		3 388	1 731	1 714	4 933
Totalt	14 773	8 655	4 136	4 104	5 181	11 555

Kilde: SSBs FoU- og innovasjonsundersøkelse 2010. Beregninger av KRD.

Tabell 7.4 FoU (prosjektkostnader) i SkatteFUNN-ordningen i 2011 per sysselsatt i privat sektor fjerde kvartal 2011 – etter sentralitet og landsdel

	Storby-regioner	SMBY utenfor DPV	SMBY innenfor DPV	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Hele landet
Øst-Viken	6 694	2 687				6 456
Innlandet		3 539	3 104	1 751	2 476	3 094
Vest-Viken	5 407	6 747	3 352	2 355	266	5 726
Sørlandet	5 445	4 722	6 038	3 324	2 649	4 965
Vestlandet	7 216	5 539	5 251	5 301	13 334	6 618
Trøndelag	10 614		3 583	3 161	12 284	8 335
Nord-Norge	8 736		2 787	3 604	3 894	4 105
Totalt	7 042	5 100	3 764	3 647	7 458	6 106

Kilde: SSB og Forskningsrådet. Beregninger av KRD.

største andelen av egenfinansiering, men samlet sett er næringslivets egenfinansiering av FoU økende med sentralitetsnivået. Det er klare regionale forskjeller i finansiering fra eksterne finansieringskilder. Jo mer sentral region desto større andel privat finansiering (jf. Regionale utviklingstrekk 2011).

I tabell 7.3 og tabell 7.4 ser vi på FoU-investeringer i næringslivet fordelt på landsdeler og sentralitet med

utgangspunkt i henholdsvis SSBs FoU- og innovasjonsundersøkelse 2010 og SkatteFUNN fra 2011. I begge tilfellene er investeringene fordelt på alle ansatte i privat sektor i de ulike regiontypene.

Tabell 7.3 viser at egenutførte FoU-investeringer i hovedsak er klart størst i de mest sentrale regiontypene. Tabell 7.4 gir et noe annet bilde, og viser at FoU per sysselsatt i SkatteFUNN-ordningen er høyest i de

spredtbygde områdene – i tillegg til de mest sentrale. Det kan synes å være større sammenheng mellom SkatteFUNN og innovasjonsnivå (jf. tabell 7.4 vs. tabell 7.1) enn mellom egenutførte FoU-investeringer og innovasjonsnivå (jf. tabell 7.3 vs. tabell 7.1).

For øvrig ser vi at Trøndelag skårer høyest både i tabell 7.3 og 7.4, mens Innlandet skårer lavest i begge.

Tabell 7.5 viser regionene med mest FoU per sysselsatt i henholdsvis FoU- og innovasjonsundersøkelsen og SkatteFUNN. I listen finner vi et bredt spekter av ulike regioner, fra typiske distriktsregioner (særlig SkatteFUNN) til større byregioner (særlig FoU- og innovasjonsundersøkelsen).

Når det gjelder forklaringen på de svært høye tallene for enkelte regioner i SkatteFUNN-ordningen, er det naturlig å anta at det er enkeltbedrifter som slår sterkt inn. Over halvparten av regionene i tabell 7.5 har et arbeidsmarked som består av mindre enn 500 sysselsatte i privat sektor.

Arbeidsmarkedet i Røyrvik bestod f.eks. av 115 sysselsatte i privat sektor fjerde kvartal 2011. Da vil naturligvis enkeltprosjekter i enkeltbedrifter kunne gi store utslag. Samtidig kan det legges til at av de 160 BA-regionene, så var det 38 regioner (hvorav 24 i Nord-Norge) som i 2011 ikke hadde registrert SkatteFUNN-prosjekter. Samtlige av disse er småsenterregioner eller spredtbygde områder.

7.3 ENTREPRENØRSKAP

Entreprenørskap er arbeidet med å starte en bedrift. Bullvåg et al. (2010) beskriver entreprenørskap som en katalysator for økonomisk vekst, som bidrar til innovasjon, produktivitetsvekst og strukturell endring i økonomien.

Ifølge Bullvåg et al. (2010) overser de tradisjonelle analysene av økonomisk vekst den rollen nye og små bedrifter har i økonomien. Mens de aller fleste sysselsatte i Norge er lønnsmottakere, har gründere og etablerere en viktig rolle for å skape virksomhet som gir sysselsetting til dem selv og andre.

Tabell 7.5 Ti på topp – FoU per sysselsatt i privat sektor i 2010 i økonomiske regioner (FoU- og innovasjonsundersøkelsen) og i 2011 i BA-regioner (SkatteFUNN)

FoU- og innovasjonsundersøkelsen 2010		SkatteFUNN 2011	
Økonomiske regioner	FoU per sysselsatt	BA-regioner	FoU per sysselsatt
Kongsberg	48 521	Røyrvik	137 557
Bærum/Asker	39 199	Sandøy	44 736
Trondheim	26 802	Modalen	33 491
Skien/Porsgrunn	20 888	Leka	31 609
Sogndal/Årdal	17 957	Austevoll	24 990
Oslo	17 938	Tydal	24 675
Tønsberg/Horten	17 471	Lurøy	23 642
Tromsø	15 435	Solund	19 275
Ulsteinvik	15 427	Meløy	16 735
Høyanger	11 986	Åfjord/Roan	12 993

Kilde: Forskningsrådet og SSBs FoU- og innovasjonsundersøkelse 2010. Beregninger av KRD.

Tabell 7.6 Endringer i foretakspopulasjonen etter landsdel og sentralitet i perioden 1.1.2008–1.1.2013 i pst.

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	17,4	13,8	8,4			15,9
Innlandet		10,2	6,0	3,1	1,6	7,0
Vest-Viken		13,8	11,2	7,9	4,9	12,6
Sørlandet		16,6	15,0	11,2	6,4	15,0
Vestlandet	19,6	13,9	12,2	8,5	6,9	15,5
Trøndelag	18,8		8,9	7,1	2,1	13,5
Nord-Norge		13,7	8,8	7,2	2,9	8,6
Totalt	18,6	13,7	9,7	7,3	4,0	13,4

Kilde: Telemarksforskning og Brønnøysundregistrene.

I løpet av de fem årene 2008–2013 har antall foretak vokst med 13,4 pst. (jf. tabell 7.6). Veksten er sterkest på Østlandet og på Vestlandet, mens antall foretak bare vokser halvparten så fort i Nord-Norge. Det er en entydig sammenheng mellom vekst i foretakspopulasjonen og grad av sentralitet. I storbyregionene har antallet bedrifter vokst med 18,6 pst., dvs. nær 15 prosentpoeng mer enn i spredtbygde områder.

Næringsstruktur, demografisk utvikling, sentralitet, lønnsomhet, vekst i næringslivet og forekomsten av kompetanseinstitusjoner forklarer mye av etableringsmønsteret vi kan observere. Det geografiske mønsteret i etableringene er derfor som forventet.

Til tross for det entydige geografiske mønsteret i etableringsraten, finner vi likevel enkelte distriktsregioner hvor etableringsraten er høy, som f.eks. Austevoll, Målselv, Mandal, Sirdal og Notodden (jf. tabell 7.7).

Bedriftene lever ikke like lenge

30 pst. av foretakene etablert i 2005 var fortsatt aktive i 2010. Tall fra SSB viser at blant foretak som ble etablert i 2005 overlevde henholdsvis 37 pst. i småsenterregioner og spredtbygde områder etter tre år, mens tilsvarende tall for storbyregioner var 27 pst. Det er altså både høyere etablererrate og lavere overlevelsrate jo mer sentral regionen er. Overlevelsessannsynligheten var størst i

Sogn og Fjordane, Aust-Agder og Oppland. Den var lavest i Oslo, Sør-Trøndelag, Hordaland og Akershus.⁴¹

Kvinner som etablerere avhenger av organisasjonsform

I 2011 var omlag 35 pst., av dem som etablerte personlig eide foretak kvinner (jf. tabell 7.8). Dette gjelder foretak som er organisert som ansvarlige selskap (ANS), selskap med delt ansvar (DA) og enkeltpersonforetak (ENK). Andelen kvinner som etablerer foretak innenfor disse organisasjonsformene var i 2011 størst i spredtbygde områder i Vest-Viken, dvs. i Telemark og Buskerud. 21 pst. av etablererne av personlig eide foretak i 2011 var innvandrere eller norsk-fødte av innvandrerforeldre i 2011. Andelen har økt kraftig fra 2002 da denne var under 11 pst.⁴²

Hoveddelen av nye foretak er personlig eide foretak, men disse har også lavere overlevelsrate. 47 pst. av aksjeselskapene som ble etablert i 2005, var fortsatt i drift i 2010, mens bare 22 pst. av enkeltpersonforetakene overlevde i samme periode. Blant eierne som etablerte foretak organisert som aksjeselskap (AS) eller allmennaksjeselskap (ASA) var kvinneandelen 18,5 pst. i 2011.

⁴¹ <http://www.ssb.no/bedrifter-foretak-og-regnskap/statistikker/fordem>

⁴² <http://www.ssb.no/bedrifter-foretak-og-regnskap/statistikker/etablerere>

Tabell 7.7 Endringer i foretakspopulasjonen i perioden 1.1.2008–1.1.2013 i pst. – BA-regioner med høyest og lavest vekst

Ti på topp	Vekst i pst.	Ti på bunn	Vekst i pst.
Austevoll	37,8	Måsøy	-13,7
Målselv	27,2	Træna	-8,1
Stavanger/Sandnes	26,7	Hasvik	-6,8
Mandal	25,4	Tysfjord	-6,5
Trondheim	25,3	Loppa	-3,2
Kristiansand	25,2	Kvænangen	-2,9
Sirdal	25,1	Osen	-1,2
Bergen	23,8	Lødingen	-0,3
Oslo	23,2	Nordkapp	1,1
Notodden	23,1	Leka	1,8

Kilde: Telemarksforskning og Brønnøysundregistrene. Beregninger: KRD.

7.4 UTDANNINGSNIVÅ OG STUDIETILBØYELIGHET

En høyt utdannet befolkning er viktig for å kunne opprettholde høy produktivitet og dermed god lønnsomhet i næringslivet. I den grad en region mangler relevant kompetanse, kan det være et hinder for ytterligere innovasjon og vekst i verdiskapingen. Samtidig er nok også fordelingen av kompetanse i stor grad etterspørselsbestemt. Næringsstrukturen påvirker etterspørselen etter kompetanse. F.eks. er offentlig sektor en svært kompetanseintensiv sektor, ikke minst innenfor spesialisthelsetjenesten.

Norge er blant landene med høyest utdanningsnivå i Europa...

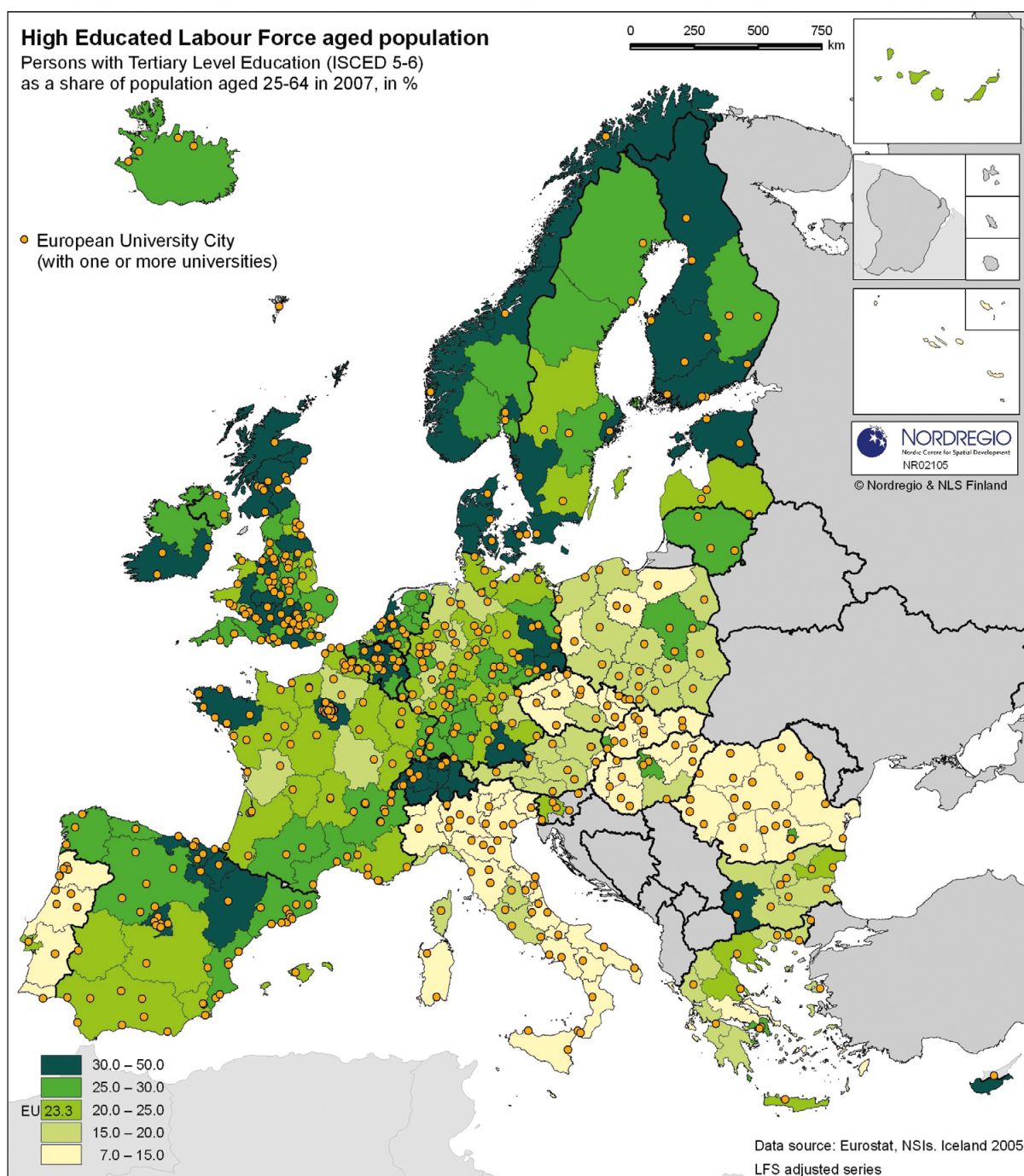
Kartet i figur 7.1 viser andelen av befolkningen i alderen 25–64 år med høyere utdanning i europeiske regioner. Vi ser at Norge og de øvrige nordiske regionene har en høyt utdannet befolkning sammenliknet med resten av Europa, spesielt de sørlige og østlige områdene. Figur 7.2 viser den regionale spredningen mellom regionene med høyest og lavest andel av befolkningen i alderen 25–64 år med høyere utdanning i en rekke europeiske land. Vi ser at Norge har relativt stor spredning mellom regionene med høyest (Oslo og Akershus) og lavest (Oppland og Hedmark) andel personer med høyere utdanning, samtidig som landsgjennomsnittet er blant de aller største i Europa.

Tabell 7.8 Andel kvinnelige eiere i nyetablerte personlig eide foretak (ANS, DA eller ENK), 2011

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	36,9	35,3	34,9			36,7
Innlandet		32,2	31,0	37,9	30,8	32,9
Vest-Viken		34,1	33,2	30,7	44,6	34,1
Sørlandet		32,3	29,8	28,0	29,6	31,4
Vestlandet	34,0	31,5	36,2	29,0	27,8	33,3
Trøndelag	33,1		33,8	36,9	32,9	33,6
Nord-Norge		32,4	29,9	35,6	31,5	32,0
Totalt	35,8	33,3	33,1	32,8	32,7	34,6

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 7.1 Prosentandel av befolkningen i alderen 25–64 år med høyere utdanning i europeiske regioner (NUTS 2), 2007

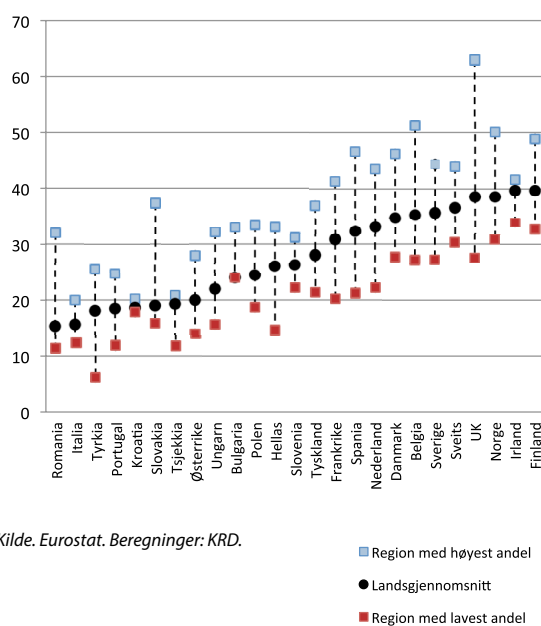
Kilde: Nordregio.

Tabell 7.9 Prosentandel av befolkningen (16 år og over) etter sentralitet og landsdel med høyere utdanning i 2011

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	37,1	22,7	19,6			34,4
Innlandet		24,2	18,9	18,3	17,9	21,7
Vest-Viken		24,5	25,7	19,7	20,7	24,4
Sørlandet		26,9	22,5	19,7	21,9	25,2
Vestlandet	30,5	23,8	23,8	20,1	17,4	26,9
Trøndelag	32,6		23,0	17,7	16,0	27,9
Nord-Norge		32,8	22,2	19,7	17,3	23,9
Totalt	34,5	25,1	22,5	19,4	17,9	28,1

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 7.2 Prosentandel av befolkningen i alderen 25–64 år med høyere utdanning i Europa i 2012 og spredningen mellom regionene (NUTS 2) med høyest og lavest andel

Kilde: Eurostat. Beregninger: KRD.

... men det er betydelige regionale forskjeller i utdanningsnivået i Norge

Spredningen vi ser i figur 7.2 finner vi også tydelig igjen dersom vi ser på utdanningsnivået i Norge etter sentralitet og BA-landsdeler, jf. tabell 7.9.

Totalt har 28,1 pst. av befolkningen over 16 år høyere utdanning. De store byregionene har den høyeste andelen høyt utdannede. En del av strømmen til de store byene handler nettopp om flytting til utdanningsstedene. Med et godt tilbud av attraktive jobber i samme region vil det være mange som velger å bli værende også etter endt utdanning.

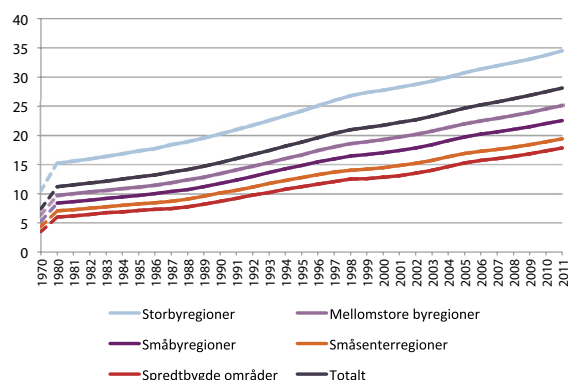
Vi ser at det er lavest andel personer med høyere utdanning i småsenterregionene og i spredtbygde områder. I tabell 7.10 ser vi at alle BA-regionene med høyest utdanningsnivå i befolkningen også er regioner som har utdanningsinstitusjon(er) i regionen. BA-regionene med lavest utdanningsnivå er alle regioner med lav befolkning i Nord-Norge, regioner hvor gjerne fiske og fiskeforedling er dominerende næringer.

Tabell 7.10 Prosentandel av befolkningen (16 år og over) med høyere utdanning i 2011 – BA-regioner med høyest og lavest andel

Ti på topp	Andel høyere utdannede	Ti på bunn	Andel høyere utdannede
Oslo	37,1	Værøy	10,6
Tromsø	34,2	Røst	11,0
Trondheim	32,6	Torsken/Berg	11,3
Kongsberg	31,6	Beiarn	12,3
Bergen	31,1	Båtsfjord	12,5
Bodø	30,8	Moskenes	12,8
Lillehammer	30,2	Berlevåg	12,9
Sogndal	30,0	Ibestad	13,4
Stavanger/Sandnes	29,8	Måsøy	13,4
Karaskjok	28,3	Gamvik	13,6

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 7.3 Prosentandel av befolkningen (16 år og over) etter sentralitet med høyere utdanning i perioden 1970–1980 (stiplet) og 1980–2011

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 7.3 viser at det har vært en kraftig økning i andelen av befolkningen med høyere utdanning i hele landet siden 1970, også i de minste regiontypene. Nivåforskjellen mellom storbyregioner og spredtbygde

områder er likevel noe større i dag enn hva den var på begynnelsen av 1980-tallet. Andelen med høyere utdanning i spredtbygde områder ligger i dag på det nivået storbyregionene hadde på midten av 1980-tallet.

De regionale forskjellene i studietilbøyelighet er mindre enn forskjellene i utdanningsnivå

Forskjellene i utdanningsnivå mellom de ulike regiontypene har blant annet sammenheng med hvor mange som tar høyere utdanning.⁴³ Tabell 7.11 viser studietilbøyeligheten for aldersgruppen 19–24 år i 2011 i ulike regionstyper basert på studentenes bostedskommune ved 16 års alder.⁴⁴

⁴³ Nivåforskjellen vil f.eks. også påvirkes av graden av tilbakeflytting etter endt utdanning i de (mange) tilfeller der en har flyttet for å ta utdanningen, jf. også kap. 3.

⁴⁴ Det vil her si at man tar utgangspunktet i registrert bosetningskommune for alle i alderen 19–24 år per 1. oktober 2011. Deretter kategoriseres disse etter hvorvidt de er studenter (ved høyskole eller universitet) eller ikke, i tillegg til bostedskommune ved 16 års alder.

Tabell 7.11 Studietilbøyelighet for aldersgruppen 19–24 år i 2011 etter bosted ved 16 års alder. Prosentandel studenter etter sentralitet og landsdeler

	Storby-regioner	Mellomstore byregioner	Småby-regioner	Småsenter-regioner	Spredtbygde områder	Totalt
Øst-Viken	39,3	30,5	28,8			37,5
Innlandet		32,2	30,9	30,4	28,7	31,5
Vest-Viken		32,3	33,0	31,6	29,4	32,3
Sørlandet		31,6	30,8	28,4	29,3	30,9
Vestlandet	33,1	32,5	33,5	33,4	28,1	32,9
Trøndelag	33,6		29,7	25,9	26,8	31,3
Nord-Norge		31,7	27,0	24,8	25,2	27,5
Totalt	36,4	31,9	30,3	29,6	27,0	33,1

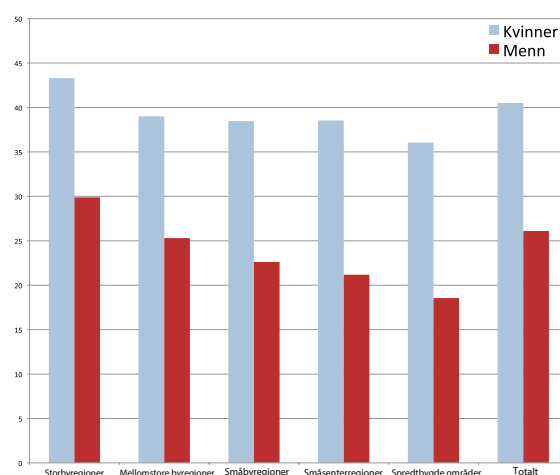
Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Vi ser av tabell 7.11 at over en tredjedel av de (i aldersgruppen 19–24 år) som bodde i storbyregioner da de var 16 år studerte i 2011.⁴⁵ Tilbøyeligheten til å studere henger bl.a. sammen med foreldregenerasjonens utdanningsnivå. Siden andelen av befolkningen med høyere utdanning faller med sentralitetsnivå, er det heller ikke unaturlig at andelen studenter faller med sentralitetsnivå. Samtidig er det verdt å merke seg at studietilbøyeligheten, særlig i de minste regiontypene, er klart høyere enn utdanningsnivået til befolkningen ellers i disse områdene.

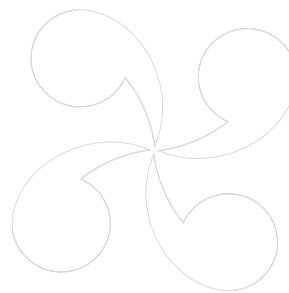
Selv om studietilbøyeligheten er størst i storbyregionene, scorer like fullt mange mindre regioner høyt på listen over BA-regioner med størst tilbøyelighet. Flere av BA-regionene på topp ti er lokaliseringssted for høyskoler, som f.eks. Sogndal, Førde og Nesna. Halvparten av regionene på topp ti er i Sogn og Fjordane. Med unntak av Meløy og Balsfjord/Storfjord (småsenterregioner) er alle regionene med lavest studietilbøyelighet spredtbygde områder, og med unntak av Utsira er alle i Nord-Norge.

⁴⁵ I Regionale utviklingstrekk 2011 presenterte vi studietilbøyelighetstall for aldersgruppen 19–30 år. Merk at tallene som da ble presentert ved en inkurie ikke inneholdt mannlige studenter og den mannlige befolkningen ellers i aldersgruppen 25–30 år.

Figur 7.4 Studietilbøyelighet for aldersgruppen 19–24 år i 2011 etter bosted ved 16 års alder. Prosentandel studenter etter kjønn og sentralitet

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

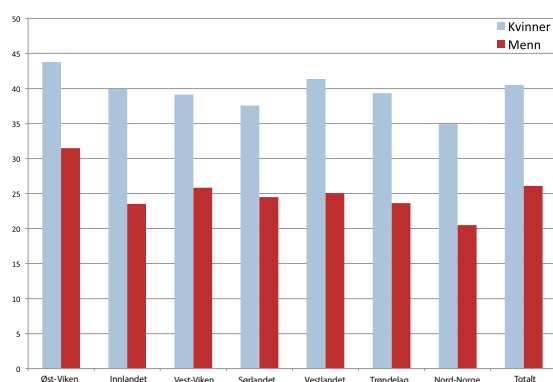

Tabell 7.12 Studietilbøyelighet for aldersgruppen 19–24 år i 2011 etter bosted ved 16 års alder. BA-regioner med høyest og lavest prosentandel studenter

Ti på topp	Studie- tilbøyelighet	Ti på bunn	Studie- tilbøyelighet
Sogndal	41,3	Hasvik	6,6
Gloppen	40,4	Beiarn	10,1
Stryn/Eid	39,5	Leka	14,8
Oslo	39,3	Røyrvik	17,3
Nesna	39,0	Meløy	17,7
Sauda	37,7	Utsira	18,2
Ørsta/Volda	37,0	Torsken/Berg	18,2
Førde	36,1	Røst	18,5
Flora	35,9	Berlevåg	18,8
Salangen	35,8	Balsfjord/Storfjord	19,6

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 7.5 Studietilbøyelighet for aldersgruppen 19–24 år i 2011 etter bosted ved 16 års alder. Prosentandel studenter etter kjønn og landsdeler

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

Figur 7.4 og 7.5 viser at det er store kjønnsforskjeller i studietilbøyeligheten i ulike deler av landet. Andelen studenter i aldersgruppen 19–24 år er fallende med sentralitetsnivået for begge kjønn. Forskjellen er særlig stor for menn i de ulike regiontypene. Mens nær 30 pst. av mennene som bodde i storbyregionene ved 16 års alder studerte i 2011, er tilsvarende tall for de spred-

bygde områdene under 20 pst. Samtidig var det flere kvinner som bodde i spredtbygde områder ved 16 års alder som studerte i 2011 enn tilsvarende for menn i storbyregionene. På landsdelsnivå ser vi at det er klart flere menn som bodde i Øst-Viken ved 16 års alder som studerte i 2011 enn i øvrige landsdeler.

Hvis vi trekker linjer fra kapitlet om økonomisk vekst kan det se ut til å være en sammenheng mellom utdanningsnivået og den økonomiske veksten. Det er i regioner med flest høyere utdannede man finner den høyeste økonomiske veksten. Sammenhengen er imidlertid mer komplisert enn som så. F.eks. kan næringsstruktur være mer bestemmende for økonomisk vekst, der næringsstrukturen også er avgjørende for etterspørselen etter kompetanse.

Det er derfor for enkelt å konkludere med at en lav andel med høyt utdannede innbyggere er til hinder for økonomisk vekst. Kompetanse har mange ulike fasetter, og institusjoner for høyere utdanning er bare en av flere arenaer hvor læring foregår. Mye læring skjer i videregående opplæring, og ikke minst i bedriftene selv.

VEDLEGG 1

Tabell V.1.1 – Bo- og arbeidsmarkedsregioner etter regiontype og landsdel¹

	Storbyregioner	Mellomstore byregioner	Småbyregioner
Øst-Viken	Oslo (Oslo, Akershus, Rømskog, Spydeberg, Hobøl, Lunner, Gran, Røyken, Hurum)	Fredrikstad/Sarpsborg (Sarpsborg, Fredrikstad, Hvaler, Rakkestad, Råde); Moss (Moss, Rygge, Våler)	Askim/Eidsberg (Marker, Trøgstad, Askim, Eidsberg, Skiptvet); Halden (Halden, Aremark)
Innlandet		Hamar (Hamar, Ringsaker, Løten, Stange); Lillehammer (Lillehammer, Øyer, Gausdal); Gjøvik (Gjøvik, Østre Toten, Vestre Toten, Søndre Land, Nordre Land)	Kongsvinger (Kongsvinger, Nord-Odal, Sør-Odal, Eidskog, Grue, Åsnes); Elverum (Våler, Elverum, Åmot)
Vest-Viken		Drammen (Drammen, Sigdal, Modum, Øvre Eiker, Nedre Eiker, Lier, Svelvik, Sande); Tønsberg (Horten, Holmestrand, Tønsberg, Hof, Re, Andebu, Stokke, Nøtterøy, Tjøme); Sandefjord/Larvik (Sandefjord, Larvik, Lardal); Grenland (Porsgrunn, Skien, Siljan, Bamble, Kragerø, Drangedal, Nome)	Kongsberg (Kongsberg, Flesberg, Rollag); Ringerike (Jevnaker, Ringerike, Hole, Krødsherad); Notodden (Notodden, Bø, Sauherad, Hjartdal)
Sørlandet		Arendal (Grimstad, Arendal, Vegårshei, Tvedestrand, Froland, Åmli); Kristiansand (Lillesand, Birkenes, Iveland, Kristiansand, Vennesla, Songdalen, Søgne)	Mandal (Mandal, Marnardal, Audnedal, Lindesnes)
Vestlandet	Bergen (Bergen, Fusa, Samnanger, Os, Sund, Fjell, Askøy, Vaksdal, Osterøy, Meland, Øygarden, Radøy, Lindås, Austrheim); Stavanger/Sandnes (Sandnes, Stavanger, Bjerkreim, Hå, Klepp, Time, Gjesdal, Sola, Randaberg, Forsand, Strand, Finnøy, Rennesøy, Kvitsøy)	Haugesund (Haugesund, Bokn, Tysvær, Karmøy, Vindafjord, Etne, Sveio); Molde (Molde, Vestnes, Nesset, Midsund, Aukra, Fræna, Eide, Gjemnes); Ålesund (Ålesund, Ørskog, Stordal, Sykkylven, Skodje, Sula, Giske, Haram)	Eigersund (Eigersund, Sokndal); Flora (Flora); Førde (Askvoll, Fjaler, Gaular, Jølster, Førde, Naustdal); Kristiansund (Kristiansund, Averøy, Tingvoll); Sogndal (Leikanger, Sogndal, Luster); Stord (Bømlo, Stord, Fitjar, Tysnes); Voss (Ulvik, Granvin, Voss); Ørsta/Volda (Volda, Ørsta)
Trøndelag	Trondheim (Trondheim, Rissa, Midtre Gauldal, Melhus, Skaun, Klæbu, Malvik, Selbu, Stjørdal, Leksvik)		Orkdal (Snillfjord, Agdenes, Meldal, Orkdal); Steinkjer (Steinkjer, Verran, Snåsa, Inderøy); Namsos (Namsos, Namdalseid, Grong, Høylandet, Overhalla, Fosnes); Levanger/Verdal (Frosta, Levanger, Verdal)
Nord-Norge		Bodø (Bodø, Gildeskål); Tromsø (Tromsø, Karlsøy)	Narvik (Narvik, Ballangen, Gratangen); Alstahaug (Herøy, Alstahaug, Leirfjord, Dønna); Vefsn (Vefsn, Grane); Rana (Hemnes, Rana); Fauske (Saltdal, Fauske, Sørfold); Sortland (Hadsel, Bø, Øksnes, Sortland); Harstad (Evenes, Tjeldsund, Harstad, Kvæfjord, Skånland); Lenvik (Sørreisa, Dyrøy, Tranøy, Lenvik); Hammerfest (Hammerfest, Kvalsund); Alta (Alta); Sør-Varanger (Sør-Varanger)

¹ Navn på BA-regionene er merket med fet skrift, mens kommuner i regionene står i parentes.

Småsenterregioner

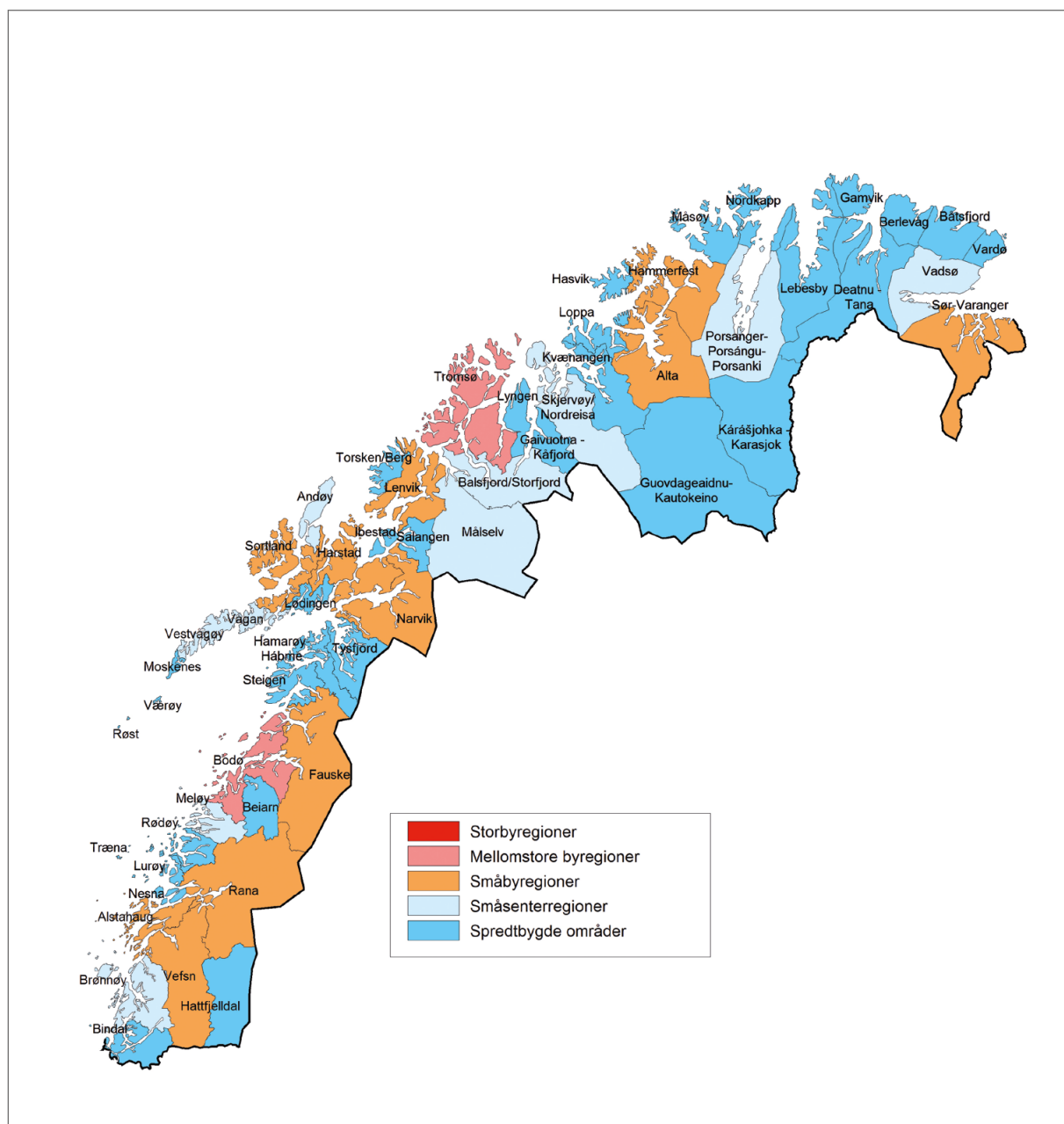
Spredtbygde områder

Trysil/Engerdal (Trysil, Engerdal); Tynset (Rendalen, Tolga, Tynset, Alvdal, Folldal); Midt-Gudbrandsdal (Nord-Fron, Sør-Fron, Ringebru); Sel (Vågå, Sel); Fagernes (Sør-Aurdal, Etnedal, Nord-Aurdal, Vestre Slidre, Øystre Slidre, Vang)	Stor-Elvdal (Stor-Elvdal); Dovre (Dovre, Lesja); Skjåk/Lom (Skjåk, Lom)
Hallingdal (Flå, Nes, Gol, Hemsedal, Ål, Hol); Tinn (Tinn)	Nore og Uvdal (Nore og Uvdal); Seljord/Kviteseid (Seljord, Kviteseid); Nissedal (Nissedal); Fyresdal (Fyresdal); Vinje/Tokke (Tokke, Vinje)
Risør (Risør, Gjerstad); Evje/Bygland (Evje og Hornes, Bygland); Farsund/Lyngdal (Farsund, Lyngdal, Hægebostad); Flekkefjord (Flekkefjord, Kvinesdal, Lund)	Valle/Bykle (Valle, Bykle); Åseral (Åseral); Sirdal (Sirdal)
Austevoll (Austevoll); Gloppen (Gloppen); Høyanger (Høyanger, Balestrand); Jondal/Kvam (Jondal, Kvam); Kvinnherad (Kvinnherad); Lærdal/Årdal (Lærdal, Årdal); Norddal/Stranda (Norddal, Stranda); Odda (Odda, Ullensvang, Eidfjord); Rauma (Rauma); Sauda (Sauda); Stryn/Eid (Eid, Hornindal, Stryn); Suldal (Suldal); Sunndal (Sunndal); Surnadal (Surnadal, Rindal, Halså); Ulstein (Sande, Herøy, Ulstein, Hareid); Vågsøy (Vågsøy, Selje)	Aure (Aure); Aurland (Aurland); Bremanger (Bremanger); Fedje (Fedje); Hjelmeland (Hjelmeland); Hyllestad (Hyllestad); Masfjorden/Gulen (Masfjorden, Gulen); Modalen (Modalen); Sandøy (Sandøy); Smøla (Smøla); Solund (Solund); Utsira (Utsira); Vanylven (Vanylven); Vik (Vik)
Hemne (Hemne); Hitra/Frøya (Hitra, Frøya); Ørland (Ørland, Bjugn); Oppdal/Rennebu (Oppdal, Rennebu); Røros (Os, Røros, Holtålen); Vikna/Nærøy (Vikna, Nærøy)	Åfjord/Roan (Åfjord, Roan); Osen (Osen); Tydal (Tydal); Meråker (Meråker); Lierne (Lierne); Røyrvik (Røyrvik); Namsskogan (Namsskogan); Flatanger (Flatanger); Leka (Leka)
Brønnøy (Sømna, Brønnøy, Vega, Vevelstad); Meløy (Meløy); Vestvågøy (Flakstad, Vestvågøy); Vågan (Vågan); Andøy (Andøy); Målselv (Bardu, Målselv); Balsfjord/Storfjord (Balsfjord, Storfjord); Skjervøy/Nordreisa (Skjervøy, Nordreisa); Vadsø (Vadsø, Nesseby); Porsanger (Porsanger)	Bindal (Bindal); Hattfjelldal (Hattfjelldal); Nesna (Nesna); Lurøy (Lurøy); Træna (Træna); Rødøy (Rødøy); Beiarn (Beiarn); Steigen (Steigen); Hamarøy (Hamarøy); Tysfjord (Tysfjord); Lødingen (Lødingen); Røst (Røst); Værøy (Værøy); Moskenes (Moskenes); Ibestad (Ibestad); Salangen (Lavangen, Salangen); Torsken/Berg (Torsken, Berg); Lyngen (Lyngen); Kåfjord (Kåfjord); Kvænangen (Kvænangen); Vardø (Vardø); Kautokeino (Kautokeino); Loppa (Loppa); Hasvik (Hasvik); Måsøy (Måsøy); Nordkapp (Nordkapp); Karasjok (Karasjok); Lebesby (Lebesby); Gamvik (Gamvik); Berlevåg (Berlevåg); Tana (Tana); Båtsfjord (Båtsfjord)

Kilde: Gundersen og Juvkam (2013). Bearbejdet av KR D.

VEDLEGG 2

Figur V.2.1 Kart over bo- og arbeidsmarkedsregioner kategorisert etter regiontype

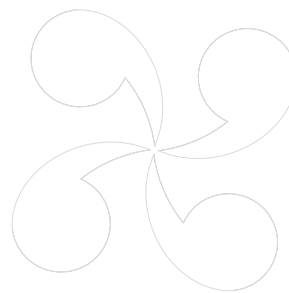
VEDLEGG 3

Tabell V.3.1 Folkemengde i bo- og arbeidsmarkedsregionene per 1.1.2013 og i største tettsted per 1.1.2012

BA-region	Største tettsted i regionen	Folkemengde i største tettsted 2012	Folkemengde i regionen 2013	Befolkningsendring 1.1.2003-1.1.2013
Oslo	Oslo	906 681	1 253 339	18,5
Bergen	Bergen	235 046	395 338	15,5
Stavanger/Sandnes	Stavanger/Sandnes	197 852	322 601	20,7
Trondheim	Trondheim	164 953	264 396	16,0
Fredrikstad/Sarpsborg	Fredrikstad/Sarpsborg	104 382	149 700	10,4
Drammen	Drammen	100 303	163 908	13,3
Grenland	Porsgrunn/Skien	88 335	126 426	4,2
Kristiansand	Kristiansand	69 380	131 728	13,3
Tromsø	Tromsø	56 466	72 675	14,2
Tønsberg	Tønsberg	48 350	133 147	10,8
Ålesund	Ålesund	47 772	85 265	11,6
Haugesund	Haugesund	43 913	106 278	12,1
Moss	Moss	42 781	50 812	12,1
Sandefjord/Larvik	Sandefjord	41 811	90 196	7,4
Bodø	Bodø	37 834	51 209	12,6
Arendal	Arendal	33 303	80 220	10,9
Hamar	Hamar	30 565	89 645	6,2
Halden	Halden	23 711	31 305	8,3
Lillehammer	Lillehammer	20 673	38 093	5,7
Molde	Molde	19 808	56 553	5,8
Harstad	Harstad	19 808	32 967	0,6
Kongsberg	Kongsberg	19 515	29 899	11,1
Gjøvik	Gjøvik	19 092	69 633	3,0
Rana	Mo i Rana	18 141	30 372	1,7
Kristiansund	Kristiansund	17 352	32 898	6,2
Ringerike	Hønefoss	14 683	44 530	6,9
Alta	Alta	14 308	19 646	13,2
Narvik	Narvik	13 973	22 227	-1,0
Elverum	Elverum	13 777	28 556	5,8
Askim/Eidsberg	Askim	13 258	39 038	9,7

BA-region	Største tettsted i regionen	Folkemengde i største tettsted 2012	Folkemengde i regionen 2013	Befolkningsendring 1.1.2003-1.1.2013
Steinkjer	Steinkjer	11 750	33 072	2,8
Stord	Leirvik	11 615	35 515	8,0
Kongsvinger	Kongsvinger	11 509	49 513	-0,4
Mandal	Mandal	10 810	24 053	9,9
Eigersund	Eigersund	10 749	17 922	7,7
Vefsn	Mosjøen	9 631	14 711	-1,9
Namsos	Namsos	9 537	22 772	1,9
Førde	Førde	9 512	27 162	5,9
Levanger/Verdal	Levanger	9 138	36 244	7,0
Notodden	Notodden	8 673	24 266	2,8
Flora	Florø	8 555	11 697	2,7
Orkdal	Orkanger/Fannrem	7 168	18 183	5,6
Hammerfest	Hammerfest	7 121	11 108	9,2
Ørsta/Volda	Ørsta	6 717	19 283	3,6
Fauske	Fauske	6 052	16 239	-2,1
Voss	Vossevangen	5 950	16 078	0,3
Flekkefjord	Flekkefjord	5 912	18 132	3,3
Alstahaug	Sandnessjøen	5 773	12 695	-2,3
Ulstein	Ulsteinvik	5 621	24 459	9,2
Odda	Odda	5 059	11 343	-5,2
Vadsø	Vadsø	5 059	7 045	-0,1
Sortland	Sortland	4 719	25 258	-0,1
Brønnøy	Brønnøysund	4 625	11 630	0,7
Risør	Risør	4 535	9 332	-1,8
Farsund/Lyngdal	Lyngdal	4 373	19 121	4,1
Lenvik	Finnsnes	4 236	17 566	1,1
Sauda	Sauda	4 222	4 745	-3,5
Sunndal	Sunndalsøra	4 208	7 205	-2,7
Vågan	Svolvær	4 185	9 207	1,9
Oppdal/Rennebu	Oppdal	3 971	9 328	2,5
Røros	Røros	3 689	9 654	-2,6
Sør-Varanger	Kirkenes	3 440	9 968	4,4

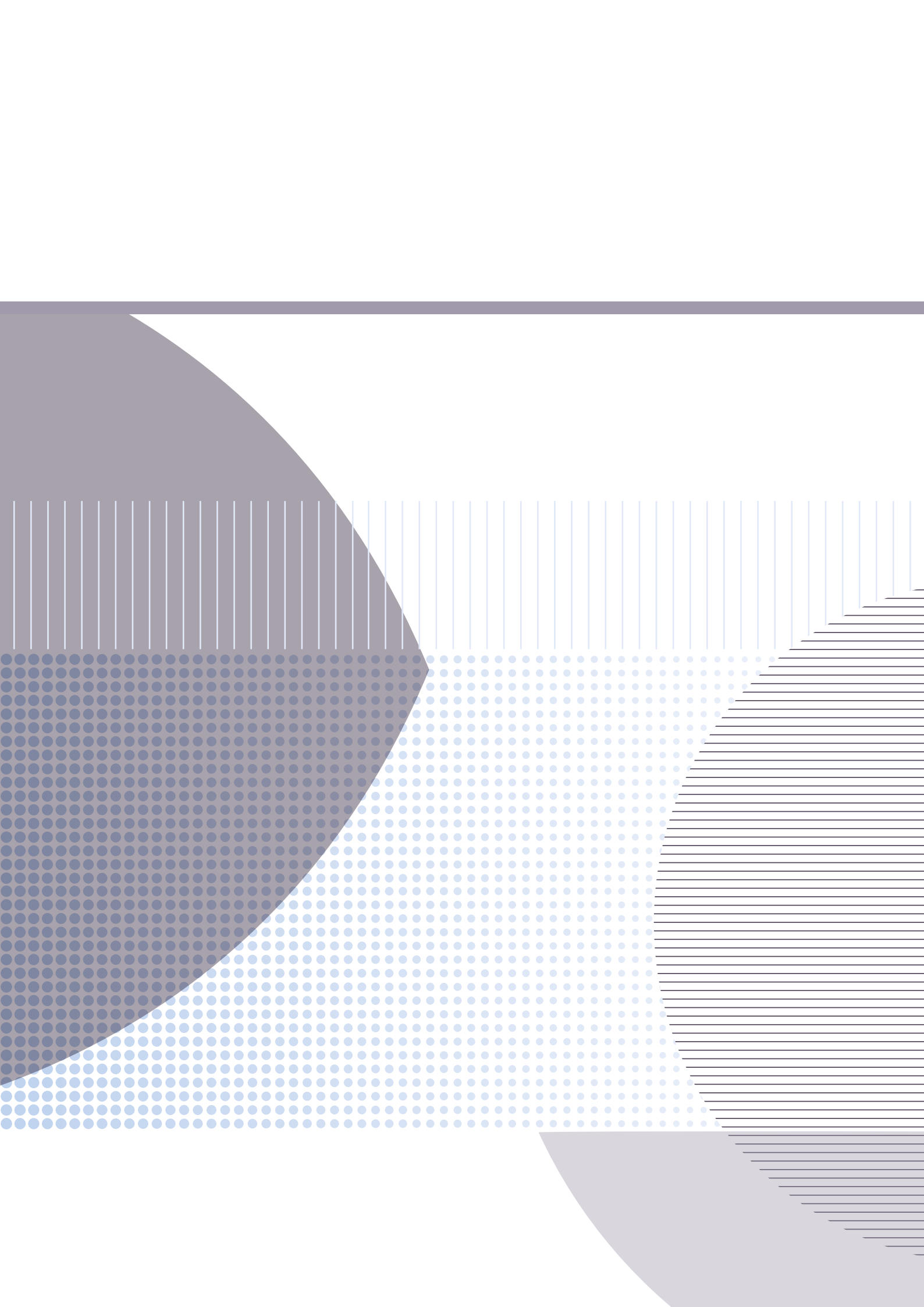
BA-region	Største tettsted i regionen	Folkemengde i største tettsted 2012	Folkemengde i regionen 2013	Befolkningsendring 1.1.2003-1.1.2013
Lærdal/Årdal	Øvre Årdal	3 428	7 697	-1,8
Tinn	Rjukan	3 350	5 973	-6,0
Sogndal	Sogndalsfjøra	3 334	14 773	7,1
Vågsøy	Måløy	3 074	8 908	-5,2
Hallingdal	Gol	2 817	20 585	2,5
Stryn/Eid	Nordfjordeid	2 739	14 263	3,9
Vikna/Nærøy	Rørvik	2 721	9 397	1,8
Vestvågøy	Leknes	2 676	12 246	-0,3
Andøy	Andenes	2 617	5 024	-8,3
Norddal/Stranda	Stranda	2 548	6 349	-3,9
Hemne	Kyrksæterøra	2 480	4 228	-1,9
Midt-Gudbrandsdal	Vinstra	2 475	13 516	-2,5
Tynset	Tynset	2 474	13 264	-2,5
Målselv	Setermoen	2 417	10 563	-1,2
Nordkapp	Honningsvåg	2 415	3 205	-8,4
Trysil/Engerdal	Innbygda	2 411	8 065	-5,5
Skjervøy/Nordreisa	Skjervøy	2 319	7 755	0,1
Surnadal	Skei/Surnadalsøra	2 275	9 594	-4,8
Evje/Bygland	Evje	2 252	4 763	3,0
Kvinnherad	Husnes	2 249	13 305	1,1
Rauma	Stryn	2 231	7 421	1,5
Porsanger Porsángu Porsanki	Lakselv	2 206	3 968	-7,6
Jondal/Kvam	Norheimsund	2 187	9 630	1,0
Høyanger	Høyanger	2 168	5 559	-8,6
Gloppen	Sandane	2 138	5 676	-1,1
Båtsfjord	Båtsfjord	2 045	2 162	-10,1
Ørland	Brekstad	1 940	9 820	0,5
Kárášjohka Karasjok	Kárášjohka Karasjok	1 897	2 721	-4,3
Vardø	Vardø	1 877	2 128	-14,7
Fagernes	Fagernes	1 801	17 955	-2,0
Lødingen	Lødingen	1 754	2 220	-6,8

BA-region	Største tettsted i regionen	Folkemengde i største tettsted 2012	Folkemengde i regionen 2013	Befolkningsendring 1.1.2003-1.1.2013
Sel	Otta	1 707	9 668	-2,4
Meløy	Ørnes	1 623	6 582	-3,8
Guovdageaidnu Kautokeino	Guovdageaidnu Kautokeino	1 339	2 923	-3,3
Nesna	Nesna	1 309	1 875	2,0
Seljord/Kviteseid	Seljord	1 245	5 452	-2,1
Bremanger	Svelgen	1 198	3 945	-3,2
Stor-Elvdal	Koppang	1 174	2 641	-8,6
Dovre	Dombås	1 161	4 872	-4,5
Suldal	Sand	1 151	3 872	-1,3
Åfjord/Roan	Å	1 142	4 233	-4,3
Vik	Viksøyri	1 140	2 731	-5,9
Austevoll	Storebø	1 136	4 838	9,0
Måsøy	Havøysund	1 019	1 240	-13,0
Meråker	Midtbygda	991	2 510	-1,8
Berlevåg	Berlevåg	981	1 025	-14,1
Balsfjord/Storfjord	Storsteinnes	953	7 504	-0,2
Lebesby	Kjøllefjord	928	1 339	-10,7
Tysfjord	Kjøpsvik	901	1 978	-11,7
Skjåk/Lom	Fossbergom	814	4 643	-4,9
Sirdal	Tonstad	811	1 831	2,5
Lyngen	Lyngseidet	810	3 013	-5,1
Vinje/Tokke	Dalen	776	6 005	-4,2
Hitra/Frøya	Sistranda	731	8 983	9,6
Salangen	Sjøvegan	721	3 232	-2,9
Gamvik	Mehamn	690	1 063	-11,8
Aure	Aure	662	3 570	-3,0
Hattfjelldal	Hattfjelldal	636	1 471	-6,2
Hjelmeland	Hjelmelandsvågen	599	2 799	3,4
Værøy	Sørland	592	754	-2,0
Aurland	Aurlandsvangen	585	1 714	-3,8
Bindal	Terråk	566	1 545	-15,2

BA-region	Største tettsted i regionen	Folkemengde i største tettsted 2012	Folkemengde i regionen 2013	Befolkningsendring 1.1.2003-1.1.2013
Deatnu Tana	Tana Bru	564	2 900	-5,5
Sandøy	Steinshamn	523	1 291	-0,3
Hamarøy Håbme	Oppeid	497	1 791	-7,0
Nore og Uvdal	Rødberg	494	2 531	-6,4
Loppa	Øksfjord	493	1 070	-19,5
Moskenes	Sørvågen	453	1 118	-10,4
Ibestad	Ibestad	441	1 421	-15,9
Fedje	Fedje	438	569	-15,3
Flatanger	Lauvsnes	428	1 158	-6,9
Valle/Bykle	Hovden	416	2 206	-2,8
Træna	Husøy	412	506	9,1
Vanylven	Myklebost	402	3 336	-12,7
Lurøy	Lovund	391	1 916	-5,0
Torsken/Berg	Gryllefjord	390	1 804	-16,5
Lierne	Sandvika	218	1 401	-9,7
Steigen		0	2 552	-11,2
Smøla		0	2 180	-3,8
Hyllestad		0	1 428	-7,1
Rødøy		0	1 310	-10,4
Kvænangen		0	1 245	-12,2
Beiarn		0	1 075	-12,0
Osen		0	1 010	-7,9
Åseral		0	912	0,7
Namsskogan		0	902	-6,6
Tydal		0	865	-4,6
Leka		0	574	-14,6
Modalen		0	383	10,7
Utsira		0	209	-6,7

Kilde: SSB. Beregninger: KRD.

9

REFERANSER OG LITTERATUR

- Bullvåg, Erlend et al. (2010). *Global Entrepreneurship Monitor 2009 – Entreprenørskap i Norge 2009*. Handelshøgskolen i Bodø.
- Cappelen, Ådne et al. (2008). *Evaluering av SkatteFUNN – Sluttrapport*. SSB-rapport 2008/2.
- Carling, Jørgen (1999). *Sentraliseringstendenser i innenlandsk flytting mellom økonomiske regioner*. SSB-notat 67/1999.
- Engebretsen, Øystein (2006). *Arbeids- og tjenestereiser – den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2005*. TØI-rapport 868/2006.
- ESPON (2010). *First ESPON 2013 Synthesis Report. New evidence on Smart, Sustainable and Inclusive territories*.
- Eurostat (2011). *Key figures on Europe, 2011 edition*. Pocketbook.
- Forskningsrådet (2012). *Det norske forsknings- og innovasjonssystemet – statistikk og indikatorer 2012*.
- FN (2004). *World Population to 2300*. United Nations Department of Economic and Social Affairs. New York.
- Gundersen, Frants og Dag Juvkam (2013). *Inndelinger i senterstruktur, sentralitet og BA-regioner*. NIBR-rapport 2013:1.
- Helsedirektoratet (2012). *Utviklingen i norsk kosthold. Matforsyningsstatistikk*. Rapport.
- Jakobsen, E.W. et al. (2012). *Eksport fra norske regioner – Hvorfor så store forskjeller?* Menon-publikasjon nr. 2/2012.
- Juvkam, Dag (2002). *Inndeling i bo- og arbeidsmarkeds-regioner*. NIBR-rapport 2002:20.
- Kolvreid, Lars et al. (2007). *Entreprenørskap i Norge 2006 – GEM Norway 2006*. Handelshøgskolen i Bodø.
- Kommunal- og regionaldepartementet. *Regionale utviklingstrekk*. Rapport. 2008, 2009, 2009, 2010, 2011.
- Lindqvist, Maria (red.) (2010). *Regional Development in the Nordic Countries 2010*. Nordregio Report 2010:2.
- Meld. St. 2 (2010–2011). *Revidert nasjonalbudsjett 2011*. Finansdepartementet.
- Meld. St. 13 (2012–2013). *Ta heile Noreg i bruk – Distrikts og regionalpolitikken*. Kommunal- og regionaldepartementet.
- Myhre, Jan Eivind (2006). *Den eksplosive byutviklingen 1830-1920 i Norsk byhistorie - urbanisering gjennom 1300 år*. Knut Helle, Finn-Einar Eliassen, Jan Eivind Myhre og Ola Svein Stugu. Pax forlag.
- Nav (2012). *Arbeid og velferd*. Rapport nr. 2/2012.
- Nav (2013). *Arbeid og velferd*. Rapport nr. 2/2013.
- NHD (2005). *Regjeringens innovasjonspolitik*. Tilstandsrapport. Nærings- og handelsdepartementet.
- NOU 2004: 2 *Effekter og effektivitet. Effekter av statlig innsats for regional utvikling og distriktpolitiske mål*.
- NOU 2011: 3 *Kompetansearbeidsplasser – drivkraft for vekst i hele landet*.
- Nordregio (2006). *The role of urban areas in regional development. European and Nordic perspectives: Proceedings of the Nordic Working Group on Cities and Regions*. Nordregio Working Paper 2006:4.
- OECD (2009). *Regions at a Glance 2009*.

OECD (2010). *OECD factbook 2010*. Economic, Environmental and Social Statistics.

OECD (2011a). *Regions at a glance 2011*.

OECD (2011b). *Education at a glance 2011*.

Onsager, Knut og Frants Gundersen (2011). *Regional innovasjon og næringsutvikling*. NIBR-rapport 2011:12.

Roto, Johanna (2008). *Dominant branch of employment in the BSR at the regional level (2006)*. Kart publisert på www.nordregio.se.

Roto, Johanna (2012). *Demographic trends in the Nordic local labour markets*. Nordregio working paper 2012:13.

SSB (1999). *Standard for regionale inndelinger*. NOS C 513.

SSB (2004). *Samfunnsspeilet*. Nr. 1, 2004.

SSB (2008). *Samfunnsspeilet*. Nr. 5-6, 2008.

SSB (2010). *Økonomiske analyser*. 1/2010.

Selstad, Tor et al. (2004). *Regionenes tilstand – 50 indikatorer for vekstkraftige regioner*. Østlandsforskning 2004/07.

St.meld. nr. 7 (2008–2009). *Et nyskapende og bærekraftig Norge*. Nærings- og handelsdepartementet.

Sørli, Kjetil (2004). *Regionale trender*. NIBR-rapport 2004:2.

Sørli, Kjetil (2006). *Bosettingspreferanser, flyttemotiver og flytteprosesser. Status og perspektiver omkring den regionale befolkningsutviklingen i Norge*. Notat til Kommunal- og regionaldepartementet, 16.2.2006.

Vareide, Knut (2012). *Sårbare og robuste regioner. En analyse av norske regioners næringsmessige sårbarhet*. Telemarksforskning. TF-notat nr. 58/2012.

Wilhelmsen, Lars og Knut Foyn (2012). *Innovasjon i norsk næringsliv 2008–2010*. Statistisk sentralbyrå. Rapport 46/2012.

Østby, Lars (2002). *Demografi, flytting og boligbehov på 1990-tallet*. Statistisk sentralbyrå. Rapport 2002/5.

Utgitt av:
Kommunal- og regionaldepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:
Departementenes servicesenter
Internett: www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefon: 22 24 20 00

Publikasjonskode: H-2269 B
Omslagsdesign: Departementenes servicesenter
Omslagsfoto: Colourbox, Innovasjon Norge
Layout og trykk: Grøset
07/2013 – opplag 100

